

**Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo**

Lidija Berc

Zgodovina obravnavanja nasilja v družini v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Lidija Berc

Zgodovina obravnavanja nasilja v družini v Sloveniji

Magistrsko delo

Mentorica: izr. prof. dr. Mojca Urek

Študijski program: Socialno delo

Ljubljana, 2017

Podatki o magistrskem delu

Ime in priimek: Lidija Berc

Naslov magistrskega dela: Zgodovina obravnavanja nasilja v družini v Sloveniji

Kraj: Ljubljana

Leto: 2017

Število strani: 72

Število tabel: 4

Število prilog: 6

Število virov: 48

Mentorica: izr. prof. dr. Mojca Urek

Information on master's thesis

Name and surname: Lidija Berc

Title of master's thesis: History of Domestic Violence Treatment in Slovenia

Place: Ljubljana

Year: 2017

Number of pages: 72

Number of tables: 4

Number of appendices: 6

Number of sources: 48

Mentor: izr. prof. dr. Mojca Urek

Zahvala

Hvala mentorici izr. prof. dr. Mojci Urek za usmerjanje in podporo pri izdelavi magistrskega dela.

Iskrena hvala upokojeni socialni delavki in upokojenemu policistu, Mariji Horvat in Janku Horvatu, da sta delila z mano zgodbe iz svojega poklicnega dela.

Hvala avtorici romana Vesni Karlin, da se je bila pripravljena z mano še enkrat vračati v preteklost.

Posebna hvala moji mami za podporo, razumevanje in potrpežljivost med študijem in izdelavo magistrskega dela.

Povzetek

Ključni element magistrskega dela je avtobiografija, roman o resnični zgodbi o nasilju v družini. Dogajanje v romanu izhaja iz 70. in 80. let prejšnjega stoletja. Da bi dogajanje lahko pojasnila in povezala v kontekstu socialnega dela, sem se ukvarjala z zgodovino obravnavanja nasilja v družini pri nas, z razvojem strokovnega socialnega dela in izobraževanja za socialno delo ter z uporabo pripovedovanja zgodb v socialnem delu in uporabo pisanja osebne zgodbe – avtobiografije v konceptu potenciala za okrevanje preživelih v nasilju.

V teoretičnem delu sem najprej na kratko povzela nekaj teorij o nasilju, nato pa sem raziskovala vire, ki so orisali (ne)obravnavo nasilja pri nas po drugi svetovni vojni, vse do 80. let prejšnjega stoletja. Dotaknila sem se politične ureditve, zakonodaje, ki je opredeljevala nasilje, in načina organizacije socialnega varstva. Vse to je bilo podlaga za ugotavljanje poteka razvoja strokovnega socialnega dela in začetkov izobraževanja za socialno delo pri nas. Na koncu teoretičnega dela sem se ukvarjala še s teorijo o uporabi zgodb v socialnem delu in avtobiografijo kot potencialom za okrevanje.

Empirični del vsebuje kvalitativno raziskavo, ki se nanaša na obdobje 70. in 80. let prejšnjega stoletja. Razdeljen je na del, ki temelji na poizvedbah in razpravi o izkušnjah pri delu iz preteklosti skozi nestandardiziran intervju, in zajema zgodovinsko obravnavo nasilja na področju ravnanja strokovnega socialnega dela in policije. Drugi del pa je utemeljen na analizi in interpretaciji avtobiografije v romanu Vesne Karlin, kjer prav tako na podlagi intervjuja z avtorico umeščam teoretična izhodišča obravnave nasilja v preteklosti in utemeljujem zgodbo oz. avtobiografijo kot potencial za okrevanje in krepitev moči. Osnovne teme v intervjujih so se nanašale na obravnavo nasilja v družini v preteklosti, kakšen je bil družben odnos do nasilja in kako je potekalo strokovno delo.

Rezultati kažejo, da obravnave nasilja v družini skoraj ali sploh ni bilo. Socialna delavka in policist sta v intervjujih povedala, da takrat nasilja ni bilo, po drugi strani pa je v istem časovnem obdobju paradoksalno priča in žrtev nasilja v družini avtorica romana. Nasilja družba ni zaznala, če pa ga je, ga ni problematizirala in o njem se ni govorilo. Veljala je kultura molka, ker je bilo nasilje v okolju, ki ga je zaznalo, javna skrivnost. Strokovna obravnava v splošnem smislu na področju socialnega varstva je bila v predmetnem obdobju več ali manj prepuščena presoji posameznega strokovnega delavca. Vsekakor je iz rezultatov razvidno, da je pisanje avtobiografije potencial in orodje za okrevanje preživelih s travmatičnimi izkušnjami in njihovo krepitev moči.

Predlogi glede pojasnjevanja teorije zajemajo dve področji, in sicer kako bi lahko obravnavo nasilja nadgradili iz uporabniške perspektive v konceptu nekaterih metod socialnega dela in za utemeljevanje teorij v konceptu zgodbe kot izhodišča za okrevanje žrtve nasilja.

Ključne besede: zgodovina, nasilje v družini, družba, razvoj socialnega dela, izobraževanje za socialno delo, avtobiografija, zgodba kot potencial za okrevanje.

Abstract

A key element of the master's thesis is autobiography, a novel about a true story of domestic violence. Events in the novel originate in the 1970s and 1980s. In order to give meaning and relate the events in the context of social work, I dealt with the history of domestic violence treatment in Slovenia, development of professional social work and education for social work, use of storytelling in social work and use of writing a personal story, autobiography, in the concept of potential for recovery of the survivors of violence.

In the theoretical part, I first summarized some theories of violence, then I researched sources that outlined (lack of) treatment of violence in Slovenia after the Second World War until the 1980s. I mentioned political system, legislation that defined violence, and manner of social security organization. All this was a basis for establishing the course of development of professional social work in Slovenia, as well as beginnings of education for social work in Slovenia. At the end of the theoretical part, I also dealt with the theory on using stories in social work and autobiography as a recovery potential.

Empirical part consists of a qualitative research that is related to the period of 1970s and 1980s. It is divided into the part that is based on inquires and discussion on work experience from the past through a non-standardized interview, and encompasses historical treatment of violence by actions of social work and police. The second part is defined by analysis and interpretation of autobiography through a novel by Vesna Karlin. Based on the interview with author, theoretical starting points of violence treatment in the past are installed in this part, and further a story or autobiography as a potential for recovery and empowerment is substantiated. The basic subjects in interviews were related to domestic violence treatment in the past, type of social attitude toward violence, and how professional work was performed.

Results reveal that treatment of domestic violence almost did not exist. Social worker and a police officer told in interviews that there was no violence then. On the other hand, paradoxically in the same time author of the novel witnessed and experienced domestic violence. Society did not detect violence, and if it did, it did not address the issue and people did not speak about it. There was a culture of silence, since violence in the environment that detect it was a public secret. Professional treatment generally in the field of social protection was in the subject period more or less a subject of judgement of individual professional worker. In any case, the results reveal that writing autobiography is a potential and a tool for recovery of survivors with traumatic experience and their empowerment.

Proposals in regard to theory explanation include two fields: how violence treatment could be upgraded from user's perspective in the concept of some methods of social work, and for substantiation of theories in the concept of a story as a starting point for recovery of the victim of domestic violence.

Key words: history, domestic violence, society, development of social work, education for social work, autobiography, story as a potential for recovery.

Vsebina

1	Teoretska izhodišča	1
1.1	Nasilje v družini	1
1.2	Teorije o nasilju v družini.....	1
1.2.1	Individualistične teorije	2
1.2.2	Teorije iz socialne psihologije	2
1.2.3	Sociološke in sociokulturne teorije.....	3
1.3	Zgodovinski pregled raziskovanja in obravnavanja nasilja.....	3
1.3.1	Prva statistika o nasilju v družini.....	5
1.3.2	Zakonodaja na področju nasilja po drugi svetovni vojni.....	6
1.3.3	Socialno delo in obravnava nasilja po drugi svetovni vojni.....	7
1.3.4	Zakonodaja na področju nasilja v 80. letih.....	10
1.3.5	Socialno delo in obravnava nasilja v družini v 80. letih.....	11
1.4	Družbeni odnos do nasilja v družini po drugi svetovni vojni, do konca 80. let	12
1.4.1	Družbeni odnos do nasilja v družini v kontekstu razlik med spoloma pred drugo svetovno vojno	14
1.4.2	Družbeni odnos do nasilja v družini v kontekstu razlik med spoloma po drugi svetovni vojni in do konca 80. let	17
1.5	Razvoj stroke socialnega dela v Sloveniji	20
1.5.1	Značilnosti organiziranja socialnoskrbstvenega delovanja in faze razvoja ..	21
1.5.2	Socialnopolitična šola kot podlaga za delovanje na socialnoskrbstvenem področju	22
1.5.3	Politična pripadnost oziroma delitev na »naše« in »ne-naše« pri delovanju socialnega skrbstva	23
1.5.4	Vloga in delovanje žensk za razvoj stroke socialnega dela.....	24
1.6	Zgodovina izobraževanja za socialno delo v Sloveniji	30
1.6.1	Pogled v preteklost socialnega dela v evropskem prostoru in ZDA.....	30
1.6.2	Solidarnost in dobrotelost kot neposredna vira socialnega dela	31
1.6.3	Vzgibi za začetek formalnega izobraževanja za socialno delo v Sloveniji ..	32
1.6.4	Začetek formalnega izobraževanja za socialno delo v Sloveniji	33
1.6.5	Ženske, ki so pomembno vplivale na ustanavljanje šole za socialno delo ...	35
1.7	Resnična zgodba – pripovedovanje zgodb v socialnem delu	36
1.7.1	Pripovedni pristopi v konceptu pomoči in samopomoči	38
1.7.2	Avtobiografija kot potencial za okrevanje in krepitev moči	40
2	Problem.....	42
2.1	Izhodišče in pobuda za raziskavo	45
2.1.1	Kratka analiza avtobiografije.....	43
2.2	Vprašanja in teze za raziskavo	45
3	Metodologija.....	47
3.1	Vrsta raziskave	47
3.2	Raziskovalni instrumenti in viri podatkov	47
3.3	Populacija in vzorčenje (subjekti)	48
3.4	Zbiranje podatkov.....	48
3.5	Obdelava in analiza podatkov	49
4	Rezultati.....	50
4.1	Strokovna obravnava nasilja.....	50
4.2	Družbene razlike med spoloma	55
4.3	Vpliv žensk s področja socialnih služb na strokovni razvoj.....	57

4.4 Zgodbe preživelih in strokovna obravnava	58
5 Razprava	61
6 Sklepi.....	66
7 Predlogi.....	67
9 Seznam virov	69
Priloge.....	1
Priloga A: Kodiranje.....	1
Priloga A1: Družbene razlike med spoloma	1
Priloga A2: Vpliv žensk s področja socialnih služb na strokovni razvoj	3
Priloga A3: Zgodbe preživelih in strokovna obravnava	5
Priloga B: Nestandardiziran intervju s socialno delavko in policistom – Marija in Janko Horvat (9. 2. 2017)	8
Priloga C: Nestandardiziran intervju z avtorico romana – Vesna Karlin (10. 2. 2017)	13

1 Teoretska izhodišča

1.1 Nasilje v družini

Pri odkrivanju nasilja v družini je bilo v zadnjih 20 letih storjenega in napisanega veliko. Zgodili so se ključni premiki pri detabuizaciji nasilja v družini in odkrivanju nasilnih dogajanj za zaprtimi vrati doma. Vendar nasilje v družini še vedno obstaja in ostaja. Kot navaja Veselič (v Petrič 2012: 113), je nasilje nad ženskami široko razširjeno in prisotno povsod po svetu, ne glede na razvitost posamezne države ali družbe, in trdi, da je izvor nasilja nad ženskami v družbeni neenakosti med spoloma, hkrati pa se ta neenakost z nasiljem tudi ohranja.

Nekatere značilnosti nasilja v družini, kot jih navaja Petrič (2012), so:

- nasilje v družini se dogaja predvsem v zaprtih, zasebnih prostorih;
- običajno ni priče oziroma so priče otroci in mladostniki, ki so lahko tudi žrtve;
- dejanja so težka s hudimi travmatičnimi posledicami.

Izraz *družinsko nasilje* je po mnenju Olge Lalić Bezenšek (2009: 13) pri opredeljevanju nasilja še najmanj primeren, saj popolnoma relativizira odgovornost za povzročanje nasilja, ki se pri tem hitreje in preprosteje razprši med družinskimi člani in ne vemo, ali gre za nasilje, ki ga doživljajo vsi člani, ali za nasilje, ki ga povzročajo vsi člani ne glede na spol, starost itd.

1.2 Teorije o nasilju v družini

Ena izmed značilnosti družine, ki je pomembna za razumevanje visoke stopnje nasilja v njej, je dejstvo, da družinski člani veliko časa preživijo skupaj v medsebojni interakciji (Filipčič 2002: 40). Po drugi strani pa je dejstvo, da v družini preživimo vse manj časa zaradi prilagodljivosti delovnega časa v službi in dodatnih službenih obveznosti, kar je lahko prav tako povod za družinsko nasilje, ker ne omogoča ustrezne interakcije med člani v družini.

Glede na določene značilnosti družine večina avtorjev utemeljeno sklepa, da je nasilje v družini »poseben« primer nasilja, ki zahteva tudi posebne, iz družine izvirajoče teorije za pojasnjevanje tega pojava (Filipčič 2002: 43).

Katja Filipčič (2002) ugotavlja, da kljub splošno sprejetemu soglasju o potrebnosti posebne teorije o nasilju v družini ta še ni bila oblikovana. Pravi, da kriminologi še vedno poskušajo pojav razlagati s splošnimi teorijami o nasilju in da so tradicionalne teorije o nasilju poskušali prilagoditi pojasnjevanju nasilja v družini.

Razlag družinskega nasilja je torej več, v nadaljevanju bom navedla razvrstitev kriminoloških teorij o nasilju v družini, kot jih razvršča Katja Filipčič (2002) in pojasnjujejo tudi nekateri drugi avtorji.

1.2.1 Individualistične teorije

Pojasnjujejo nasilje v družini na podlagi lastnosti posameznikov, tako bioloških kot pridobljenih. Teh teorij je veliko in vsaka ima več različic. Med njimi je najpogostejša teorija o alkoholizmu kot vzroku nasilja v družini. Velja prepričanje o splošni povezavi med alkoholom in nasiljem, vendar so raziskave pokazale povezanost alkoholizma in nasilja od 6 do 85 odstotkov, kar je zelo velik razpon (Kantor in Straus 1995, v Filipčič 2002: 46).

1.2.2 Teorije iz socialne psihologije

Usmerjene so predvsem v interakcijo med posameznikom in okoljem, torej drugimi posamezniki, skupinami ali organizacijami. Te teorije zatrjujejo, da je vir nasilja ravno v tej interakciji, npr. v določenih frustracijah ali v procesu učenja. Med najpomembnejšimi teorijami iz socialne psihologije sta:

- teorija socialnega učenja – pravi, da svoje vedenje oblikujemo na podlagi dejanj, ki smo jim bili izpostavljeni v otroštvu. Otroci, ki so bili v otroštvu deležni nasilja ali priče nasilja med starši, bodo v večji verjetnosti izvajali nasilje tudi nad svojimi otroki (MacKenry in Price 1994: 270), vendar pa tega ne moremo posploševati na vse primere. Kot pravi Katja Filipčič (2002), ni nujno, da bo vsak otrok, ki je bil v otroštvu deležen nasilja, tudi sam postal nasilnež in da otroci, ki niso bili deležni nasilja, ne bodo postali nasilneži;
- teorija izmenjave – govori o pridobivanju koristi. Gre za prepričanje o tem, da se človek brez določenih koristi počuti oškodovanega in to »nepravično razdeljeno« naj bi v posamezniku sprožilo nasilno vedenje (Gelles in Loseke 1993: 170).

1.2.3 Sociološke in sociokulturne teorije

Te teorije pri pojasnjevanju nasilja analizirajo pomen socialnih struktur, kot so norme, vrednote, institucije in delovanje sistema. Usmerjene so na makro raven.

V to skupino sodijo:

- teorija konflikta – izhaja iz dinamike kapitalistične ekonomije. V industrializaciji je bila družina prostor, kjer je moški lahko narekoval in zahteval spoštovanje, ki ga ni bil deležen pri delu, in to je preusmerjalo jezo delavcev v družinske odnose. Colvin in Pauly (1983, v Filipčič 2002: 77) poudarjata pomen neenakosti in socialnih odnosov na delovnem mestu pri spreminjanju odnosa do avtoritet, saj se, če je delovno mesto avtoritarno nadzorovano, razvijeta sovražnost in odtujenost. Takšne izkušnje se kažejo v drugih socialnih odnosih, kot so v družini ali šoli. Negativne izkušnje z dela povzročijo dezorganizirano družino in neprimerno okolje za otroke;
- teorija virov – izhaja iz stališča, da je moč odločanja v družinskih odnosih precej odvisna od količine in vrednosti virov, ki jih ima vsak od članov. Viri so lahko materialne narave ali organizacijski. Iz večine raziskav izhaja, da ima v družini največjo moč odločanja moški in da je to posledica njegovih vrednejših ekonomskih in organizacijskih virov (Filipčič 2002: 78). Goode (1971, v Filipčič 2002) pravi, da več kot ima posameznik virov zunaj družine, manjša verjetnost je, da bo uporabil silo;
- feministične teorije – napadajo kulturni ideal družine kot »varno zavetje pred krutim svetom«. Zlorabo žensk pojmujejo kot predvidljivo in običajno dimenzijo »normalnega« družinskega življenja ter jo definirajo kot ravnanje, ki postane razumljivo samo skozi socialni kontekst. Moški imajo moč nad ženskami in jih pretepaajo, da bi dosegli ali ohranili moč, do katere naj bi bili upravičeni zaradi strukture patriarhalne družbe, ki jih uči, da se od njih pričakuje prevladujoč položaj. Toga socializacija spolnih vlog oblikuje stereotipe moškega nasilja in ženske pasivnosti, kar je pogosto primer pri nasilju nad ženskami (Filipčič 2002: 81–82).

1.3 Zgodovinski pregled raziskovanja in obravnavanja nasilja

Nasilje v družini ni nov pojav, temveč obstaja, odkar obstaja družina. Od zgodnjih 60. let, ko je bil »odkrit« problem zlorabljenih otrok, je področje preučevanja nasilja v družini postajalo vse obsežnejše in kompleksnejše (Kempe 1962, povzeto po Bezenšek Lalič 2009).

Nasilje nad ženskami je bila dolgo tabuizirana tema in še vedno je. Nasilje nad otroki, kar skupaj povezujemo v nasilje v družini, pa je v družbi še vedno sprejemljiv način vzgoje. Največ se je o razkrivanju nasilja nad ženskami in v družini premaknilo v zadnjih 20 letih. Raziskovanje nasilja in obravnava nasilja sta po mojem mnenju zelo povezana, saj lahko le na podlagi raziskav uspešno obravnavamo nasilje.

V 60. letih, ko so »odkrili« nasilje nad otroki, so pod pojmom telesno nasilje nad otroki razumeli (tako kot še danes) takšno pretepanje, ki je na otroku pustilo vidne poškodbe. To pomeni, da so kazenske zakonodaje dopuščale zmerno, razumno mero telesnega kaznovanja. Mejo med dovoljenim in nedovoljenim telesnim kaznovanjem so v vseh državah morala določati sodišča pri obravnavanju konkretnih primerov. Stopnja dopustnega je bila odvisna od konkretnih okoliščin, starosti otroka, stopnje njegovega psihofizičnega razvoja, spola in kulturnega okolja. Na splošno je veljalo, da je dovoljeno telesno kaznovanje otrok v »milejših« oblikah, kot so klofute in udarci po zadnji plati, ki ne povzročajo nobenih poškodb ali posledic (Filipčič 2002: 161).

K prepoznavanju nasilja v družini kot družbenega problema so pripomogla ženska gibanja v 70. letih prejšnjega stoletja, ko sta se začeli resneje raziskovati nasilje nad ženskami in nasilje v partnerskih odnosih (Bezenšek Lalič 2009: 11).

Šele konec 80. let so nevladne ženske organizacije v Sloveniji presekale molk in nasilje nad ženskami označile za resen družbeni problem. Pri tem pa so se neizbežno začele spraševati tudi o razlogih, zakaj se nasilje nad ženskami dogaja, zakaj se pred njim zatiska oči in odmika pogled, beži od javnega prepoznavanja dejstev in posledic takšnih dejanj (Leskošek *et al.* 2013).

Slovenija na področju raziskovanja in spremljanja razširjenosti nasilja močno zaostaja za mnogimi evropskimi državami in ZDA, kjer nasilje nad ženskami, otroki in ranljivimi skupinami bolj ali manj sistematično spremljajo in raziskujejo že skoraj štiri desetletja (Imbusch 2003, v Leskošek *et al.* 2013).

Kot ugotavlja Mojca Urek (2013), raziskovanje nasilja nad ženskami še nima dolge zgodovine, saj so večino študij naredili prav v zadnjih desetih letih. Navaja še, da je bilo v Sloveniji največ raziskav na področju nasilja nad ženskami kvalitativne narave, na manjših vzorcih, a so kljub temu pomembno prispevale k sestavljanju slike o nasilju nad ženskami pri nas. Glede kvantitativnih podatkov ugotavlja, da smo jih glede na povprečje drugih evropskih držav, kjer imajo daljšo tradicijo rednega spremljanja pogostosti nasilja nad ženskami, pri nas začeli načrtno zbirati dokaj pozno.

Prva raziskava (Sedmak *et al.* 2006, v Leskošek *et al.* 2013), ki je bila narejena na večjem vzorcu, je javnomnenjska raziskava, ki so jo leta 2005 s pomočjo telefonskega anketiranja opravili na Znanstvenoraziskovalnem središču Univerze na Primorskem in je prinesla prve obrise obsega pojava nasilja v družini v Sloveniji.

1.3.1 Prva statistika o nasilju v družini

Na seminarju v Gotenici na temo »nasilje v družini« so policisti predstavili prvo pri nas narejeno analizo statističnih kazalnikov, ki so povezani z družinskim nasiljem, piše Mojca Leskovšek-Svete (1998) v časopisu Dolenjski list. Analizo je na pobudo Katje Bašič opravila Uprava kriminalistične službe MNZ na osnovi prijavljenih določenih kaznivih dejanj z elementi nasilja, kršitev družinskih obveznosti in izmikanja plačevanja preživnine ob upoštevanju, da je šlo za situacije v stanovanjskem prostoru in da sta bila žrtev in storilec kaznivega dejanja znana. Po teh kriterijih so opravili pregled za obdobje 11 let, ki je pokazal, da se je skupno število vseh kaznivih dejanj od leta 1987, ko jih je bilo 640, do leta 1998 več kot podvojilo in jih je bilo 1317. Po podatkih iz raziskave naj bi bilo med žrtvami več žensk kot moških, med storilci kaznivih dejanj pa kar okoli 90 odstotkov moških. Vodja seminarja in pobudnica analize je takrat za Dolenjski list, kot je zapisala Mojca Leskovšek-Svete, povedala: »Na podlagi teh podatkov lahko le posredno sklepamo o nasilju v družini, saj pri nas namreč nimamo izdelane metodologije, na osnovi katere bi lahko družinsko nasilje spremljali,« in dodaja, »da je temno polje družinskega nasilja – neprijavljenega in prikrita še zelo veliko«. Hkrati Katja Bašič v članku opozarja, da se problema nasilja preprosto noče videti in se ga pretežno obravnava kot zasebni problem, k čemur sta, kot pravi, v takratnem obdobju naravnana tako zakonodaja kot do skrajnosti celo evidentiranje problema.

Prav tako Mojca Urek (2013) ugotavlja, da je bil edini organ v Sloveniji do sprejetja Zakona o preprečevanju nasilja v družini leta 2008, ki je zbiral uradne statistike na tem področju, ministrstvo za notranje zadeve oz. v njegovem imenu policija. Od leta 1999 policija pri vsakem zaznanem kaznivem dejanju opredeli tudi razmerje med povzročiteljem in žrtvijo nasilja, kjer pa se postavka nasilje v družini nanaša na vse družinske člane in članice, zato je iz nje mogoče le posredno izluščiti, ali gre za nasilje nad otroki ali odraslimi osebami.

Ugotavljanje obsega pojava trpinčenja otrok pa je prvič v Sloveniji z raziskavo opravil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani leta 1985 (Nekateri vidiki

trpinčenja otrok – pravno, medicinsko in socialno-skrbstveno obravnavanje). Šelihova, ki je bila vodja raziskave, se je omejila na sodno statistiko in ugotavljala, kako se je v obdobju 1979–1985 gibal število kaznivih dejanj, pri katerih so bili žrtve otroci. Spremljala ni samo nasilja nad otroki v družini, ampak vse oblike trpinčenja otrok. V opazovanem obdobju je ugotovila 30-odstotno zvečanje števila oseb, obsojenih za kazniva dejanja, ki so bila storjena na škodo otrok do 18. leta.

1.3.2 Zakonodaja na področju nasilja po drugi svetovni vojni

Zakonski ukrepi, tako kazenske kot civilne narave, so danes pomemben mehanizem preprečevanja nasilja v družini (Filipčič 2002: 112). Številni takšni zakonski ukrepi so se uveljavili šele v zadnjih dveh ali treh desetletjih, prej, še posebej po drugi svetovni vojni, pa nasilje v družini posebej ni bilo obravnavano.

Po drugi svetovni vojni je bilo v kazenskem zakoniku, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Federativne in ljudske republike Jugoslavije* (FLRJ), št. 106/1947 z dne 13. 12. 1947, veljati pa je začel 12. 2. 1948, kaznivo dejanje opredeljeno kot družbi nevarno dejanje, ki ogroža in spodkopava državno in družbeno ureditev, neodvisnost in varnost FLRJ, državljanov, njihove pravice in pravice družbenih organizacij ali sploh pravni red, ki temelji na zvezni ustavi in ustavah ljudskih republik. Kazenski zakonik je na prvo mesto postavil državo, njen pravni red in socialistično ureditev (Petrič 2012: 167).

Poznejši Kazenski zakonik, ki je začel veljati 1. 7. 1951, je bil razglašen z ukazom Prezidija Ljudske skupščine FLRJ, št. 332 z dne 2. 3. 1951 in je v 12. poglavju opredeljeval kazniva dejanja zoper življenje in telo (Petrič 2012: 168).

V 141. členu, v prvem odstavku je bila opredeljena kazen zapor od šestih mesecev do petih let za hudo telesno poškodbo in se je glasila: kdor koga hudo telesno poškoduje ali mu prizadene hudo škodo na zdravju, se kaznuje z zaporom najmanj šest mesecev ali s strogim zaporom do petih let.

V 142. členu je bila opredeljena kazen zapor do enega leta za lahko telesno poškodbo. Člen je vseboval štiri odstavke, ki so podrobneje opredeljevali telesno poškodbo, in sicer (Petrič 2012: 170):

- (1) kdor koga lahko telesno poškoduje, se kaznuje z zaporom do enega leta;
- (2) če je taka poškodba prizadejana z orožjem, nevarnim orodjem ali z drugim sredstvom, s katerim se lahko telo hudo poškoduje ali zdravje hudo pokvari, se storilec kaznuje z zaporom do dveh let;

- (3) kdor stori dejanje iz prvega ali drugega odstavka tega člena iz malomarnosti, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega meseca;
- (4) pregon zaradi dejanj iz prvega in tretjega odstavka tega člena se začne na predlog.

Katja Filipčič (2002) navaja, da je kaznivo dejanje nasilništva, ki je bilo uvedeno v jugoslovansko kazensko zakonodajo leta 1967 z Zakonom o spremembah in dopolnitvah kazenskega zakonika, v svoji prvotni obliki opredeljevalo nasilništvo kot nasilno obnašanje na javnem mestu, iz česar je razvidno, da zakonodaja ni predvidevala obravnave nasilnih dejanj zunaj doma, ampak je šlo bolj za kršenje javnega reda in miru.

Povojna zakonodaja zaščiti otrok ni posvečala veliko pozornosti, saj naj bi komite za socialno skrbstvo pri vladi FLRJ izdal navodila, v katerih je kot zanemarjanje otrok in mladostnikov opredelil le tiste, pri katerih so družine odpovedale do te mere, da so otroci pristali na ulicah in počeli nedovoljena dejanja. Ostali otroci, ki so živeli pri starših in skrbnikih v moralno slabih razmerah in izkoriščanju, pa po teh navodilih naj ne bi bili ogroženi (Domiter Protner 2013).

Zakon o prekrških zoper javni red in mir je bil objavljen v *Uradnem listu LRS*, št. 16/49 z dne 11. 5. 1949. V tem obdobju zakon ni ščitil družine in posameznika v zasebnem prostoru, temveč zgolj kršenje javnega reda na javnem prostoru, s katerim je storilec žalil ali motil mir državljanov (Petrič 2012).

1.3.3 Socialno delo in obravnava nasilja po drugi svetovni vojni

Jelka Zorn (2006) piše, da sta bili takoj po vojni prioriteta t. i. socialnega skrbstva, kot naj bi se takrat imenovalo socialno delo, obnova porušene države in preskrba vojnih žrtev. Najprej naj bi (Arko 1958, v Zorn 2006) socialna služba organizirala pomoč vsem v vojni prizadetim ljudem, otrokom brez staršev, invalidom, družinam brez hranilcev in ostalim žrtvam vojne. Druga naloga socialne službe pa je bila reševanje socialnih vprašanj, ki so nastala kot posledica kapitalističnega izkoriščanja v predvojni Jugoslaviji (Zorn 2006).

Sredi 50. let so socialna politika, socialne službe in strokoven način dela v teh službah postali vse pomembnejši za novo socialistično ureditev (Zorn 2006: 64).

Najprej je bila torej prioriteta države dosegati ideal tedanje ureditve, ko je na podlagi t. i. kolektivnega socialnega skrbstva želela imeti »pod nadzorom« praktično vse. Podatki so se zbirali na vsakem koraku. Čeprav se kot cilj sicer omenjata »zadovoljstvo in sreča« ljudstva, je razvidno, da je pojmovanje izhajalo iz osnovnih materialnih potreb, kar je po eni strani za povojni čas razumljivo.

Na individualni ravni, kot piše Jelka Zorn (2006), je bil vpeljan poseben institut terenskih obiskovalk otrok (prostovoljk) in poverjenic, poverjenikov socialnega skrbstva. Zaščita pravic otrok je bila ena najpomembnejših nalog obiskovalk in prioritet socialnega skrbstva v povojnem času. Najprej je bila ključna preskrba otrok, ki so v vojni izgubili starše, potem pa tudi tistih, za katere starši niso (pravilno) skrbeli oziroma so bili »zanemarjeni« in »moralno ogroženi«. Metode dela oziroma ukrepi za razrešitev takih razmer so bili t. i. »sanacija družine«, namestitev otrok v ustanove in k rejniškim družinam.

Še najbližje konceptu zaščite in pravic otrok je bil t. i. nadzor in pregled razmer, v katerih so živeli rejenci. Namen nadzora je bil zagotoviti »primerne« življenjske razmere, preprečevati najhujše izkoriščanje in zanemarjanje otrok, da ne bi spodletel namen rejništva, saj so otroke vzeli iz matičnih družin prav zaradi zanemarjenosti in nasilja (Zorn 2006: 71).

Darja Zaviršek (2006) po pričevanjih socialnih delavk ugotavlja, da je bilo v primerih nasilja v družini nekaj državne »zaščite«, ko so državni organi zagrozili nasilnežu. Nasilje nad ženskami, ki je bilo tradicionalna oblika nadzora moških nad ženskami še iz predvojnih časov, so takrat upravičevali z moškim alkoholizmom. Piše, da je komunistična država nasilje preprečevala navadno na dva načina: z grožnjami policistov ali lokalnih partijskih funkcionarjev, ki so obiskali nasilneža, ali z oddajo otrok v rejništvo. Prvo metodo so izvajali moški, drugo pa ženske, ki so iskale družine, ki bi sprejele otroke iz »patoloških družin«. Nasilen moški je lahko pričakoval vabilo za obisk krajevnega urada, kjer so ga posvarili, da dober komunist ne sme biti nasilen, piše po spominih nekdanje socialne delavke (Zaviršek 2006: 29).

Zanimiva so pričevanja nekdanjih socialnih delavk o obravnavanju nasilja v preteklosti, ki jih je v *Znanstvenem zborniku ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji* uredila Darja Zaviršek (2005), intervjuje pa so opravili študentje Fakultete za socialno delo. Pričevanja v veliki meri odražajo prakso dosedanjih ugotovitev. V nadaljevanju navajam nekaj citatov, ki pričajo o obravnavi nasilja.

V primeru nasilja nad ženami smo se najprej pogovorile z žensko. Potem z obema, včasih je pogovor zalegel, če pa ni, pa smo v pogovor vključile policista, seveda, če je hotel. (Dejavna na socialnem področju, 84 let, od leta 1946 zaposlena kot poverjenica na okrajnem odboru.)

Iz zgornjega intervjuja lahko razberemo, da so socialne delavke najprej povprašale žensko o situaciji, kjer je bilo že jasno, da gre za nasilje. Tudi pogovor z obema ni zalegel, obstajala pa je moč avtoritete policije, kar je posledica takratnega političnega režima. Ta je posredovala najverjetneje brez ukrepov, samo z zastraševanjem na podlagi argumentov režima.

V primeru nasilja v družini smo izvajali poseben ukrep zaščite otrok, in sicer odvzem otrok, včasih odvzem roditeljskih dolžnosti, posvojitev otrok, postopke za kaznovanje staršev zaradi zanemarjanja in ogrožanja otrok. Ob tem smo bili tudi socialni delavci izpostavljeni grožnjam ... (Socialna delavka, 62 let, vpisana na šolo leta 1962, od leta 1965 zaposlena na CSD na Dolenjskem.)

Tako iz opisa dela socialne delavke kakor tudi iz do zdaj pregledane literature je zaznati, da so se primeri družinskega nasilja glede obravnave najprej nanašali na otroke. Čeprav smo zakonodajo o prepovedi duševnega in fizičnega nasilja dobili šele pred kratkim in so bile »uradne« evidence glede trpinčenja otrok pri nas znane šele v 80. letih, se zdi, da so otroci, ki so bili ekstremno trpinčeni ali zanemarjeni, le dobili pomoč, vsaj takšno, da so jih umaknili iz nasilnega okolja in namestili v rejništvo.

Posebej se ni delalo z žensko. Bila je revščina in ženske niso bile zaposlene, delale so doma na zemlji. Velikokrat smo rekli ženski, da naj pusti moža pri miru, če ve, da je grob, ko se ga napije. Pijače pa je bilo veliko na terenu. Šmarnica, ki so jo imeli nasajeno v okolici Rogatca, je bila vzrok, da smo imeli največ prizadetih iz tistega konca, ki so bili dani v Hrastovec. (Dejaven na socialnem področju, 82 let, leta 1955 opravil tečaj za socialne delavce, v letih 1952–1988 zaposlen na občini, na oddelku za zdravstvo in socialno varstvo, in na CSD v vzhodni Sloveniji.)

Iz tega primera je razvidno predvsem, da je bila ženska ekonomsko odvisna od svojega moža, ker ni bila zaposlena, ampak je delala na zemlji in opravljala neplačana gospodinjska dela. Tako se ni mogla nikamor umakniti niti sama, kaj šele z otroki. In v katoliški ideologiji je bila pogosto sama kriva za nasilje, ker ni »pustila moža pri miru, ... ko se ga napije«.

1.3.4 Zakonodaja na področju nasilja v 80. letih

Pozneje v Kazenskem zakoniku Socialistične republike Slovenije (SRS), ki je bil objavljen v *Uradnem listu SRS*, št. 12/77 z dne 11. julija 1977, ni bilo bistvenih sprememb glede opredeljevanj kaznivih dejanj.

V šestem poglavju so bila opredeljena kazniva dejanja zoper življenje in telo, 53. člen je opredeljeval kaznivo dejanje hude telesne poškodbe in 54. člen lahko telesno poškodbo.

V sedmem poglavju zgoraj omenjenega zakonika so bila opredeljena kazniva dejanja zoper svoboščine in pravice človeka in občana, kjer je bila v 65. členu opredeljena kazen za grdo ravnanje zapor do šestih mesecev ali denarna kazen, zapisana v dveh odstavkih: (1) kdor z grdim ravnanjem prizadene telesno ali duševno celovitost drugega, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do šestih mesecev; (2) pregon se začne na zasebno tožbo.

V desetem poglavju so bila opredeljena kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in mladino. 96. člen je opredeljeval kazen za zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje: (1) roditelj, posvojitelj, skrbnik ali druga oseba, ki zanemarija mladoletno osebo, za katero mora skrbeti, tako da hudo krši svoje dolžnosti skrbi in vzgoje, se kaznuje z zaporom do treh let; (2) roditelj, posvojitelj, skrbnik ali druga oseba, ki sili mladoletno osebo k pretiranemu delu ali k delu, ki ni primerno njeni starosti, ali jo iz koristoljubnosti navaja k beračenju ali k drugim dejanjem, ki so škodljiva za njen razvoj, ali z njo surovo ravna ali jo trpinči, se kaznuje z zaporom od treh mesecev do treh let.

V enajstem poglavju istega kazenskega zakonika so bila opredeljena kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo. V 101. členu je za spolno nasilje predvidena kazen zopora od treh mesecev do osmih let. Posilstvo je bilo kaznivo dejanje samo nad žensko, s katero storilec ni bil v (zunaj)zakonski skupnosti, če pa je živel v taki skupnosti, se je dejanje preganjalo samo na zasebno tožbo (Petrič 2012: 175–183).

V slovenskem kazenskem zakoniku so bile inkriminirane različne oblike nasilja med partnerjema, vendar ne kot samostojna kazniva dejanja, ampak kot oblike splošnejših kaznivih dejanj iz različnih poglavij. Varstva posameznikov kot družinskih članov kazenska zakonodaja do zadnje novele iz leta 1999 ni vključevala (Filipčič 2002: 112).

Do leta 1977 tudi posilstvo kot oblika družinskega nasilja v jugoslovanski kazenski zakonodaji ni bilo kaznivo dejanje. Kazenski zakonik FLRJ, št. 13/51, 179. člen pravi: »Kdor žensko, s katero ne živi v zakonski skupnosti, prisili k spolnemu občevanju, s tem da uporabi silo ali ji zagrozi z neposrednim napadom na življenje in telo« (Filipčič 2002: 107). Leta 1977 je Kazenski zakonik SRS (Uradni list SRS, št. 12/77, člen 100) kot

posilstvo opredelil nasilno spolno občevanje moškega s svojo zakonsko ženo ali zunajzakonsko partnerico, pregon pa se je lahko začel na zasebno tožbo. S tem je bila presežena klasična opredelitev posilstva – inkriminirano je bilo tudi posilstvo v zakonski zvezi (Filipčič 2002: 108).

Slabo ravnanje z otroki je po besedah Katje Filipčič (2002, v Petrič 2012: 109) prisotno že vse od začetka človeške vrste. Najprej so na problem nasilja nad otroki v družini začeli opozarjati ameriški pediatri. Tudi v Sloveniji so o trpinčenju otrok prvi spregovorili pediatri; leta 1979 je prof. Kornhauser na Derčevih dnevih slovenske pediatrije prvi opozoril na ta pojav pri nas.

Iz strokovnega članka Frančiške Premzel (2003: 373), ki omenja pismo Earla G. Richardsona iz Kanade, v katerem je pisal o svojem otroštvu, nasilju očeta, nemoči matere, srečevanju z različnimi službami, od katerih je pričakoval pomoč, policiji, sodiščih, socialnih službah, vendar je niti on niti njegovi mlajši bratje niso dobili, je očitno, da tudi v drugih državah niso ukrepali v pomoč otrokom. Vse to se je dogajalo, dokler ni bilo zatočišč in varnih hiš, kamor bi se zatekle ženske in otroci, da bi se izognili nasilnežu.

1.3.5 Socialno delo in obravnava nasilja v družini v 80. letih

Darja Zaviršek (2011) pravi, da je bilo tisto, kar je bilo definirano kot »socialistično socialno delo«, ki izvaja cilje socialne politike, pretežno administrativno. To pomeni, da so socialne delavke skrbele predvsem za razdeljevanje denarnih socialnih pomoči, nameščanje ljudi v različne ustanove in otroke v rejniške družine. A za vse to ne velja, pravi avtorica. Prav nekatere socialne delavke in delavci po Sloveniji so začeli z inovativnimi projekti, kot so bili nepatološko obravnavanje otrok in mladih v šolah, podpora staršem t. i. problematičnih otrok, socialne delavke so bile prve pri organizaciji podpore starim na domu, ženskam, ki so preživljale nasilje in laičnim ljudem brez domov. V Mariboru so na primer v 90. letih nastali inovativni programi, ki jih je vodil prav center za socialno delo, npr. prva varna hiša v Sloveniji itd.

V 70. letih in začetku 80. let je bil okvir za ukrepanje socialne službe v primeru trpinčenja otrok Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, po katerem je smela socialna služba umakniti otroka iz družine in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu, če so starši zanemarili vzgojo in varstvo otroka in če je bilo otroku v korist (Kobal Možina 2006: 222).

Gibanje kriminalitete na območju SRS med letoma 1983 in 1987 je v svojem diplomskem delu raziskoval Franci Pivk (1988), študent Višje šole za socialne delavce. Diplomsko delo je zajemalo populacijo oseb, ki so že bile obravnavane zaradi kaznivih dejanj z elementi nasilja v družini. Avtor med drugim ugotavlja, da nihče ne more v družini vladati, če mu drugi s podrejanjem tega ne omogoči, da je funkcionalna le družina, ki omogoča vsakemu članu čim bolj usklajeno delovanje, in, zanimivo, da se otroci socializirajo z ljubeznijo in nasilnostjo hkrati, da je največ nasilja med zakoncema, zlasti nasilnosti moža nad ženo, da prevladujejo mučenje, trpinčenje, grdo ravnanje in zanemarjanje otrok, ter, spet zanimivo, da sta odkrivanje pojava nasilja v družini in ukrepanje ob njem proces miselne, čustvene, vrednostne, etične, organizacijske in materialne narave. Pivk (1988, v Petrič 2012: 212) je še ugotovil, da je bilo nemogoče zajeti vse oblike nasilja v družini predvsem zaradi »stroge« nedotakljivosti družine, prikritosti dogajanj v njej in strahu pred vmešavanjem zunanjih oseb v odnose med družinskimi člani. Pravi, da je za reševanje problema nasilja v družini potrebno sodelovanje vseh, ki se srečujejo s to problematiko, saj slaba izmenjava mnenj in predlogov nujno vodi k neuspehu ali v skrajnem primeru k poslabšanju razmer.

Iz pričevanj in intervjujev socialnih delavk (Zaviršek 2005) lahko povzamem, da so nekatere socialne delavke pri obravnavi nasilja omenjale dobro sodelovanje s policijo.

Na področju nasilja je bila socialna služba zelo tesno povezana s policijsko službo. Veliko so nam pomagali in smo imeli enako razdeljeno delo. [...] Pogosto smo se srečevali na terenu, bili smo povezani. [...] Jaz imam na naše sodelovanje zelo prijetne spomine. Socialni delavci smo se oglasili na postaji milice in vprašali, ali se je zgodilo kaj takega, kar bi bilo pomembno za nas, kakšen pretep ali kaj podobnega. (Socialna delavka, 70 let.)

1.4 Družbeni odnos do nasilja v družini po drugi svetovni vojni, do konca 80. let

Nasilja še zdaleč ni mogoče obravnavati zgolj kot individualen problem posameznice, ki ga doživlja. Pojav nasilja je namreč odvisen od tega, kako se družba nanj odziva. Lahko ga sankcionira in obsodi ter s tem skrbi za zmanjševanje zmožnosti za njegovo pojavljanje ali pa nasilje tolerira, minimalizira ali celo normalizira kot običajnega, čemur se v medčloveških razmerjih ne da izogniti (Leskošek *et al.* 2013: 176).

Stališča in prepričanja ljudi glede razširjenosti nasilja nad ženskami, konceptualizacija njegovih vzrokov in drugih značilnosti na eni strani odražajo splošno videnje problematike

v družbi, lahko pa so pomembni tudi z vidika implementiranja politik, saj je učinkovitost politik odvisna tudi od tega, koliko upoštevajo stališča ljudi oziroma koliko jih večinsko mnenje dojema kot »sebi lastna« oziroma sprejemljiva (Pollitz Worden in Carlson 2005: 1220).

Nasilne odnose sta podrobno opisala Pence in Paymar (1986, v Bezenšek Lalič 2009) v delu *Moč in nadzor*. Moč in nadzor, ki ju uveljavlja moški nad žensko, se odražata skozi izkoriščanje moških privilegijev, ki postavljajo žensko v podrejen položaj. Pravita, da se v tako vzpostavljenih odnosih moški samostojno odloča brez sodelovanja partnerke ter določa ženske in moške vloge. Pri tem jo čustveno zlorablja, podcenjuje, ponižuje, žali, se verbalno izživlja, ženski vsiljuje občutke krivde ali jo celo prepričuje, da je duševno neuravnovešena ali nesposobna vzgajati otroke.

Veliko sklicujočih virov navaja, da je bil družben odnos do nasilja v družini skozi zgodovino »ignorantski« do žrtev. To je bila tabu tema, o kateri se ni govorilo na glas. Iz pričevanj nekaterih socialnih delavk se družba po drugi svetovni vojni ni skoraj nič ukvarjala s problemom nasilja v družini. Splošno prepričanje je bilo, da je to v domeni zasebnosti, v katero se družba nima pravice vmešavati. Socialno delo se je bolj osredotočalo na materialni vidik in deljenje denarne pomoči. Tudi ozaveščanja ni bilo, pa tudi kazni za izvajanje nasilja v družini ne, saj na tem področju ni bilo urejene zakonodaje. Prav tako je iz pričujočih virov razbrati, kako so bile ženske v podrejenem položaju glede dela in zaposlitve. Ženske so bile, predvsem takoj po drugi svetovni vojni, pretežno doma in skrbele za gospodinjstvo in tako so bile ekonomsko odvisne od svojih mož, ki so imeli nad njimi vso oblast. Kot pravi ena izmed pričevalk (v Zaviršek 2005: 227): »Ženske s številnimi otroki, tako ekonomsko nesamostojne, tudi niso imele kam iti. Že tako so težko preživljale svoje številne otroke, še težje bi same. Tako so kljub 'maltretiranju', zatiranju ostale v skupnosti z možem.«

Družben odnos do nasilja zgovorno ponazarja tudi naslednje pričevanje:

Njihovo nasilje v družini je bilo že kar tradicionalno. Žene so s svojimi otroki velikokrat že kar preventivno zapuščale stanovanje in se pred pijanim možem umaknile v drvarnice ali h kateremu sosedu, ki ni pil. Posegov policije ob nasilju ni bilo veliko, ker se je to nasilje štelo kot tradicionalno. To pač paše v knapovsko življenje. (v Zaviršek 2005: 227.)

Darja Zaviršek (2006) ugotavlja, da je v želji po doseganju ideala takratne politične ureditve včasih prišlo vsaj do neposrednega državnega posredovanja, ki so ga izvajali policija in lokalni partijski uradniki, da je nasilen moški moral spremeniti svoje vedenje, čeprav ne zaradi varnosti žensk ali njihove enakopravnosti, temveč zaradi nespoštovanja oblasti in zaradi krivde, da bi kot komunist skrunil javno in zasebno podobo pravega »humanista«. Taka državna posredovanja so bila za ženske zagotovilo, da država skrbi zanje.

Ker je v sodobni družbi mit o tradicionalnem harmoničnem družinskem življenju še zmeraj trdno zasidran, je do določene mere nasilje v družini v družbi sprejeto in neproblematizirano. Strpnost družbe do nasilja v družini zaradi zakoreninjenosti v naših družbah in tradicijah ter zato njegova družbena sprejemljivost imata velik pomen pri njegovem ohranjanju v zasebnosti (Švab 2001).

Če ljudje zaradi nečesa trpijo, pa tega ne prepoznajo kot družbeni problem, potem to ni družbeni problem. To postane šele, ko je doseženo določeno strinjanje o tem, da je »nekaj narobe« in so se ljudje pripravljeni organizirati in ukrepati (Leskošek *et al.* 2013: 176).

Nasilje je vsekakor družbena travma. Razkritje nasilja ali biti priča nasilju in zlorabam v nas lahko izzove nelagodje, obteži nas z bremenom, da bi bilo treba ukrepati ali se opredeliti (Urek 2013: 94).

1.4.1 Družbeni odnos do nasilja v družini v kontekstu razlik med spoloma pred drugo svetovno vojno

Čeprav se v svojem delu osredotočam na obdobje po drugi svetovni vojni, so nekateri pogledi v preteklost pred drugo svetovno vojno nujni, saj jih lahko dojemamo kot globoko zakoreninjeno miselnost v družbi o nasilju, katere posledice so vidne še dolgo v poznejšem obdobju in danes. Gre za miselnost, ko je družba »normalizirala« družinsko nasilje.

Vesna Leskošek (2002) v svoji knjigi *Zavrnjena tradicija* raziskuje položaj žensk skozi zgodovino v obdobju od konca 19. in začetku 20. stoletja do druge svetovne vojne. V knjigi opisuje vpliv katoliške cerkve, ki je s svojo ideologijo ustvarila družben odnos do nasilja v družini, kakor tudi ženskost nasploh. Ženska je v delitvi spola veljala za manjvredno, manj sposobno, moški je bil glava in razum, ženska pa srce. Ženska je morala biti pokorna svojemu možu in trpeti, če je bil do nje nasilen.

Alenka Puhar (1982) v svoji knjigi *Prvotno besedilo življenja* piše o Stritarjevem spisu, ki ga je leta 1885 objavil v Ljubljanskem zvonu. V njem je nazorno popisal model, v

katerem so slovenski moški iskali svojo identiteto; moški je predvsem priden, veliko dela, od jutra do večera, pot v gostilno pa mu omogoči sprostitev ... domov se vrača pijan in nasilen ...

Gorje mi, če zinem besedo; s pestjo, s polenom začne nabijati po hrbtu, po glavi, kamor prileti. Za lase me vlačijo, ob tla me meče, da menim, zdaj pa zdaj me bo konec. In ko začno otroci vpiti in jokati, zdaj pa še po njih! Divja zver ne divja tako! ... Vidiš tako se meni godi, a ne meni samo; govori s katero hočeš, skoraj vsaka bo tako govorila, če bo hotela odkritosrčna biti. In kaj bi se zgodilo, če bi tega ne počel? Izključil bi se iz moške družbe, zgubil bi status pravega moškega, dedca: »Potem pa ne bom smel med vrstnike svoje. Saj me že zdaj dražijo in povprašujejo, ali sem te že, ali kdaj te bom. Očitajo mi, da ti hlače nosiš, da se te bojim; naposled boš še ti mene, če se ne upam jaz tebe.« (Puhar 1982: 158.)

Recept za zmanjšanje nasilja, ki so ga delili duhovniki, je bil preprost – mož naj opusti pijačo in preneha z grobostmi, ženske pa naj bodo pokorne in ne vrtijo jezikov, s čimer bi razdražile moža. Bleiweis je svetoval: »Svet ženam, kadar mož razgraja: vzamejo naj vodo v usta ter jo drže, dokler je mož hud, da ne bodo mogle jezicati.« (v Leskošek 2002: 112.)

Katoliška cerkev je imela skozi svoj nazor preprost odgovor na družinsko nasilje: večnost, ki je končni cilj, lahko dosežemo le s trpljenjem, ponižnostjo in pokoro. Trpljenje na zemlji je poplačano z večno srečo v onostranstvu, zato je dolžnost žena, da nemo trpijo. Škof Jeglič je svetoval zakonskim ženam, naj ne mislijo, da morajo imeti zadnjo besedo, naj potrpijo in molijo, četudi imajo prav (Leskošek 2002: 116). Do moža naj bo žena vedno prijazna, opazovati mora, kakšne volje je mož, kaj ga razdraži in kaj pomiri. Kuha naj, kar mož rad je, oblači naj se tako, da je všeč možu. Žena je pogosto sama kriva za možovo surovost, ker ga draži in mu ugovarja. Mož je glava žene, tega naj ona nikar ne pozabi (Leskošek 2002: 116).

Žensko so priklepali na dom razni obredi, šege in navade, pregovori in druga sporočila, ki so prehajali večinoma z mater na hčere in so delovali kot nenapisani zakoni, po katerih so se morale ravnati. S pokristjanjevanjem pa je katoliška cerkev uveljavila razvit sistem nadzorovanja in sankcioniranja ženskosti. Ženska telesa so bila v vsej zgodovini izpostavljena raznim oblikam fizičnega nasilja in mučenja. Domače pretepanje je bilo normalno, delno samoumevno in celo koristno tako za žensko kot za otroke. Strategije preživetja so bile usmerjene zlasti v iskanje načinov izogibanja in ne v

problematiziranje nasilja. Zmožnost fizičnega kaznovanja je bila del moškosti, tako da je moški, ki ni pretepal žene in otrok, veljal za revo in mehkužneža (Puhar 1982, v Leskošek 2002: 70).

Samoumevnost domačega nasilja je bila med drugim posledica tudi sporočila, ki ga je prinašalo javno kaznovanje. Ženske so javno kaznovali huje kot moške, ker se je zanje še manj spodobilo, da bi kršile zakone. Najhujši prekršek so ženske zagrešile, ko so prekršile pravila ženskosti. Na umore žensk so začeli opozarjati po letu 1927 v *Ženskem listu*, kjer najdemo članke o morilcih žensk (*Ženski list*, št. 1, 1929, str. 2, v Leskošek 2002: 71). Morilec je bil oproščen, ker je bila ubita ženska »manjvredna oziroma moralno pokvarjena«. Avtorica članka opozarja, da žensko za umor moža obesijo, moški pa dobi le nekaj let zaporne kazni (*Ženski list*, št. 1, 1929, str. 2, v Leskošek 2002: 71). V *Ženskem listu* (*Ženski list*, št. 12, 1927, str. 1, v Leskošek 2002: 71) najdemo poročilo o ženski, ki je ubila svojega nasilnega moža in ji je porota, ki so jo sestavljali samo moški, dosodila kazen na vešalih z utemeljitvijo, da bodo sicer ženske mislile, da smejo z možem napraviti, kar hočejo. V istem članku beremo zahtevo, naj v imenu človeške pravičnosti in uvidevnosti to žensko pomilostijo, saj ženske pogosto trpijo fizično nasilje dolga leta in umorijo moža, ko tega ne zdržijo več.

V knjigi Vesne Leskošek (2002) najdemo veliko člankov iz časopisov, v katerih so ženske začele opozarjati na problem nasilja v družinah in položaj žensk. Hkrati so bili produkt ženskega gibanja, ki je nastajalo kot odziv na mnoge krivice in poniževanja žensk v takratni družbi. Tako Vesna Leskošek (2002) pravi, da o problemu nasilja izvemo nekaj več šele po ustanovitvi časopisa *Slovenka*, v katerem so na prelomu stoletja začeli objavljati prve članke o nasilju nad služkinjami in njihovem trpljenju. Ivanka Anžič (v Leskošek 2002: 112), ki je odprla to temo, je zapisala tudi, da policija ne ukrepa ustrezno v primerih nasilja, in se sprašuje, ali je javnost zadovoljna s takim ravnanjem; prav tako na istem mestu omenja tudi mučenje otrok, ki so bili žrtve svojih »poživinjenih« staršev, huda telesna trpinčenja otrok, zanemarjanja in otroško delo.

O problemu nasilja je prva pisala Zofka Kveder (v Leskošek 2002: 113), ko je izdala *Misterij žene*, roman z velikim odmevom, malo podpore in številnimi nasprotniki. Bila je knjiga o ženskem trpljenju, krivicah in bolečini. Zaradi njene odprtosti in neposrednosti je marsikdo v tistem času ni mogel prenesti. Očitali so ji zlasti neposrednost v opisovanju, pretiravanje ter da je razkrila skrivnost, ki je bila prej za zidovi družinskega doma in je bila del družinske intimnosti. Govekar (v Leskošek 2002: 113) se v časopisu *Slovenski narod*

norčuje iz avtorice in ji očita predvsem emancipacijske težnje, njene zgodbe pa »razburijo živce in obrnejo želodec«.

Nedvomno gre pri vseh zgoraj navedenih ugotovitvah v precejšnji meri za posledice ideologije Rimskokatoliške cerkve. Ta je že od svojega nastanka dalje oblikovala način življenja v celotni družbi. Ves čas je bistveno vplivala na urejanje odnosov med spoloma. Njeni nauki so bili podlaga za ohranitev spolne neenakosti in diskriminacije žensk (Tepavčević 2003).

1.4.2 Družbeni odnos do nasilja v družini v kontekstu razlik med spoloma po drugi svetovni vojni in do konca 80. let

Na družbeni odnos do nasilja po mojem mnenju zagotovo pomembno vplivajo pričakovanja družbe glede splošno sprejetih vlog žensk in moških v družbi in njenem delovanju. In glede na zgoraj opisano pojmovanje nasilja v družbi v preteklosti se to po drugi svetovni vojni ni prav dosti spremenilo. Vsekakor je družbo na problem nasilja tudi pri nas prvo opozarjalo žensko gibanje.

Žensko gibanje se je po svojih začetkih v tujini pojavilo tudi pri nas. Nekoliko aktivnejši začetki, čeprav so gibanja zaživela že pred 19. stoletjem, so bili pri nas pred drugo svetovno vojno. Ženske so zahtevale pravice in opozarjale na svoj družbeni položaj in se emancipirale s feminističnimi gibanji po svetu. Aktivistke so svoje delovanje poimenovala »žensko gibanje«. Nekatere so ga definirale kot emancipacijsko, druge kot feministično, vse pa so imele odnos do ženskega vprašanja, ki so ga postavljale, ker so hotele doseči družbene spremembe. Prav zato je ves čas šlo in gre še danes za ustvarjanje takega družbenega življenja, ki bo omogočilo svobodno samoopredeljevanje žensk. Sem se lahko uvrščajo zahteve po svobodi, razpolaganju s svojim telesom in osebo, z bojem proti celibatu, za splav, civilni zakon in razvezo in proti vlogi gospodinj in mater, kot je določala javna morala (Leskošek 2006: 42).

Splošno sprejeta prepričanja glede spolnih vlog žensk in moških se navezujejo tudi na pojmovanje družinskega življenja in položaj posameznika v družini, saj družinski člani ne ravnajo samo kot pripadniki družine, ampak tudi kot pripadniki različnih spolov, v njej pa so v feministični teoriji ženske v podrejenem položaju, kar je posledica patriarhalnih odnosov v družini in družbi (Filipčič 2002: 24).

Poudarjanje naravnosti družbene vloge ženske in s tem povezanih posebnosti njene identitete se je v zahodni civilizaciji od konca 19. stoletja naprej krepilo kot odgovor na

zahteve po odpravljanju diskriminacije žensk in zagotavljanju enakopravnosti na gospodarskem, političnem in kulturnem področju. Stoletja delujoč in versko upravičen spolni red je začel zgubljati videz, da je plod naravnih zakonitosti, v prepričanja o njegovi nevprašljivi »objektivnosti« pa so vedno odločnejše vdirali dvomi, ki so jih porajala spoznanja o človeških tvorcih tega reda (Jogan 2016: 110).

Iz intervjujev socialnih delavk (v Zaviršek 2005) in opisov njihove prakse v delovanju socialnega dela je v povojnih letih zaznati položaj žensk kot podrejenih v družini in družbi.

Ženske so bile po navadi doma ter skrbele za gospodinjstvo. Tako je bilo njihovo delo v prvi vrsti doma in dom je bil njihovo delovno mesto. Ravno tako so tudi njihove matere včasih delale doma, gospodinje, opravljale hišna opravila. Ravno tako so bile tudi hčere vzgajane. V tem duhu – duhu gospodinje. (Socialna delavka, 78 let, vpisana v šolo leta 1963, v letih 1956–1966 vodila področje zdravstva, socialnega varstva in gospodarskopravno službo na občinski upravi, 1966–1982 zaposlena na CSD.)

Takšen koncept patriarhalnosti sta med prvimi izpostavila Dobash in Dobash (1979, v Medarić 2009), ki vidita nasilje nad ženskami na naslednji način:

- nasilje nad ženskami je sistematična oblika prevlade in socialnega nadzora moških nad ženskami,
- nasilnejši so moški, ki imajo patriarhalna stališča,
- uporaba nasilja za ohranjanje moške prevlade je v družbi precej sprejemljiva, zlasti tam, kjer običaji in zakoni podpirajo razlike v moči med moškimi in ženskami (v Michalski 2004: 658, v Medarić 2009).

To sprejemanje svojega podrejenega položaja žensk v družbi in družini, tudi za ceno trpljenja in prenašanja nasilja, slikovito prikazuje tudi naslednje pričevanje socialne delavke, ki je posredovala v družini zaradi nasilja:

Vsa prestrašena in v solzah prizna, da jo mož večkrat pretepa, loti se tudi otrok, ... 'batine' letijo vsepovsod, on je močan ... Pa kaj hočem, saj tudi drugi živijo v takem peklu, kam pa naj grem z otroki, kako bomo pa sami živeli? Staršev nimam tukaj, pa tudi k staršem, ki so v Sevnici, ne morem z otroki, saj to je sramotno, tako da sem lahko samo pri možu z otroki. (v Zaviršek 2005: 224.)

Medtem socialna delavka tudi izjavi, da ji je mož doma velikokrat rekel, da jo bo nekoč nekdo premlatil, ker se vtika v njihove zasebne zadeve (v Zaviršek 2005: 224). Iz tega je zaznati, da je bil odnos družbe do nasilja v družini opredeljen v smislu »pustimo to, ne vtikajmo se, to je njihova stvar, stvar zasebnosti družine«. Moški iz zgoraj omenjene zgodbe naj bi zanikal vso svojo grobost do družine. Branil se je s tem, da žena vedno jezika in da bi morala biti vesela, da on preživlja vso družino. Pravi, da so otroci poredni in da noče, da bi bili barabe, zato jih morajo tudi kdaj dobiti, žena pa itak ne utihne prej, kot da jo s 'focko' ustavi. Žena 'šunta' otroke proti njemu in ob intervenciji socialne delavke pove, da jih zdaj še ona vse 'šunta' proti njemu. Zanj je bilo ponižujoče, da jih je prišla 'urihtavat' ena ženska, saj so ženske dobre le za gospodinjstvo, vzrejo domačih živali in skrbijo za otroke (v Zaviršek 2005: 225).

Po končani vojni je politično vodstvo jugoslovanske države nadaljevalo prizadevanja za vzpostavitev ženske enakopravnosti, ki je bila že pred vojno zapisana v programu KPJ in jo je ta začela uresničevati že med drugo svetovno vojno. Temeljna načela o položaju ženske v socialistični Jugoslaviji so bila določena v ustavi leta 1946. Ta je po vzoru sovjetske ustave iz leta 1936 zagotovila ženskam enakopravnost »na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenopolitičnega življenja« (24. člen). Ženske so dobile volilno pravico (23. člen), pravico do enakega plačila za enako delo, do posebne zaščite v delovnem odnosu (24. člen), dostop do vseh javnih služb (33. člen) in enakopraven položaj v izobraževalnem sistemu (38. člen). Toda, kakor se je pokazalo že v Sovjetski zvezi, črka zakona je žensko enakopravnost le omogočala, uresničiti je ni mogla (Jeraj 2005: 92). In kot je kritična Darja Zaviršek (2006), je politično vodstvo zagotovilo, da je bila »patriarhalna družina« vsaj formalno kritizirana, pri čemer pa podružbljena družina ni bila nič manj zatiralska do žensk in otrok.

Ženska je bila v katoliški in cerkveni ideologiji vedno podvržena patriarhalnemu »redu« in tako seveda premoči moških, ki so »upravljali« z ženskimi telesi.

Maca Jogan (2016) pravi, da zlorabo premoči nad drugimi »prav do današnjih dni« razkriva v znotrajcerkvenem in širšem družbenem delovanju katoliške cerkve tudi švedski teolog in psihoterapevt G. Bergstrand (1996, v Jogan 2016). Prav tako smo pripomogli k ustvarjanju verskega temelja, kjer je imel vodilno vlogo moški in na katerega se je lahko opirala patriarhalna družba pri ustvarjanju človeških socialnih vzorcev od najmanjše enote, kakršna je družina, do največje, kakršna je država. Postavljanje moškega pred žensko je bilo mogoče podpreti s sklicevanjem na biblijske argumente.

Mateja Jeraj (2005) povzema (v *Naša žena* 1953), da je Tito na enem izmed svojih sprejemov delegacije žensk leta 1953 priznal, da se »povrača nekakšen star način gledanja na ženo celo pri komunistih [...]«. Toda vsakršno prehitevanje časa bi bilo škodljivo: »Vsi ti problemi in negativni pojavi imajo svoje korenine v davni preteklosti in jih ni mogoče rešiti čez noč in kampanjsko. Tu nas čaka dolgotrajen boj in politično delo, da bi dosegli pri ljudeh pravilno razumevanje. Z administrativnimi ukrepi se tu ne da ničesar storiti [...]«. Samo eno naj bi bilo mogoče: »Čim bolj zavedna bo žena, tem manj bo možnosti, da bi moški, ki so glede žena manj zavedni, ravnali z ženami po starih običajih. Potrebno je, da se tako moške kakor žene obojestransko borijo za odpravljanje negativnih pojmovanj v odnosih do žena.«

1.5 Razvoj stroke socialnega dela v Sloveniji

Pri obravnavi razvoja socialnega dela in procesa njegove profesionalizacije v Sloveniji nikakor ne moremo mimo konteksta, v katerem smo živeli in je nedvomno vplival na vsa področja družbenega in tudi individualnega življenja v naši nekdanji skupni državi Jugoslaviji. Tako kot druge socialistične države je imela v prvem desetletju po vojni socialno politiko za samo po sebi umeven produkt socialističnih družbenih sprememb, ki naj bi sčasoma zagotovile ustrezen družbeni standard in socialno varnost slehernemu posamezniku (Milošević Arnold in Postrak 2002).

Podrobneje za tisto obdobje Jelka Zorn (2006) ugotavlja, da je bila v prvem desetletju po drugi svetovni vojni ideja t. i. socialnega skrbstva zelo široka; spodbujali so polno zaposlenost prebivalstva (delovno ljudstvo kot nosilec oblasti in subjekt pravic in pomoči), širili krog upravičencev do socialnega zavarovanja, vzpostavili osnovno infrastrukturo zdravstvenih, socialnih in drugih služb. Hkrati je država razvijala socialno skrbstvo tudi v ožjem smislu (to je tisto, kar danes razumemo kot področje socialnega varstva), npr. nameščanje ljudi v ustanove, skrbništvo, rejništvo in dodeljevanje socialne podpore. Uveljavljala sta se terensko delo in sodelovanje z množičnimi organizacijami.

Potreba po t. i. socialnem skrbstvu ali socialnem delu je bila po vojni označena kot nekaj prehodnega, kar ob vzpostavitvi idealov socialistične ideologije ne bo več potrebno.

Po vojni država prevzame nadzor nad celotnim področjem socialnega skrbstva, katerega prioritete so bile obnova porušene države in preskrba vojnih žrtev, organizacija pomoči vsem v vojni prizadetim ljudem in otrokom brez staršev, invalidom, itd. (Arko 1958, v Zorn 2006: 63). Poleg preskrbe otrok brez staršev in zagotavljanja materialne

pomoči ljudem, ki jih je vojna najbolj prizadela, so v ideološkem smislu poudarjali tudi odpravljanje težav preostankov kapitalistične dediščine oz. kapitalističnega izkoriščanja v predvojni Jugoslaviji. K tej zahtevi štejejo tudi širitve pravic, ki izhajajo iz dela, širitev skupin socialnega, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, zmanjševanje razlik v plačilnih razredih, poddržavljanje zasebnih proizvodnih sredstev itd. (Arko 1958, v Zorn 2006: 63).

Anton Kržišnik (1949, v Zorn 2006: 63) je socialno politiko v povojni Jugoslaviji opredelil kot tisto pomembno področje, ki v širšem smislu zajema vse državne resorje; njen namen je bil »ustvariti srečo in blagostanje širokih ljudskih množic«, socialna politika pa je zajemala dva resorja: resor dela in resor socialnega skrbstva. Socialno skrbstvo, ki je bilo namenjeno preskrbi potrebnih pomoči izven delovnega procesa, se je delilo na dve nalogi: socialno pomoč in skrbništvo.

»Socialno delo je pomenilo pravzaprav le materialno pomoč ogroženim družinam ali dodelitev socialne podpore, prav tako pa pomoč družinam za kritje bolnišničnih stroškov, saj takrat pretežno kmečki prebivalci niso imeli pravice do zdravstvenega varstva. Za to delo so bile imenovane komisije. Imeli smo redne izobraževalne tečaje, ki jih je organiziral Okrajni ljudski odbor v Novi Gorici,« se spominja ena izmed dejavnih na socialnem področju, ki je v letih 1955–1961 delala v občinskem ljudskem odboru v Posočju (v Zaviršek 2005: 197).

Razvoj socialnega dela (Billis 1993, v Kovačič 2011) ima korenine v razvoju človeštva, zato analize poklicnega socialnega dela ne moremo kar začeti. Prikaz sistematičnega zgodovinskega pregleda razvoja socialnega dela in tudi dobrodelnosti ni mogoč. Socialno delo in dobrodelnost so vseskozi spremljali razni stereotipi. Tako naj bi veljalo, da je državni sistem birokratski, neprilagodljiv, drag, neobčutljiv za potrebe uporabnikov, konservativen in nadzoren. Prostovoljni sektor naj bi bil nebirokratski, bolj prilagodljiv, finančno učinkovit in bližji ljudem.

1.5.1 Značilnosti organiziranja socialnoskrbstvenega delovanja in faze razvoja

Razvitost socialnih dejavnosti, socialne politike, socialnega varstva in socialnega dela v družbi ter intenzivnost delovanja na teh področjih sta tesno povezani z doseženo stopnjo družbenoekonomskega razvoja, uveljavljenim vrednostnim sistemom in predhodnimi oblikami neformalnih in formalnih socialnovarstvenih ukrepov. Temeljne značilnosti in

razvojne usmeritve socialne politike so torej narekovale pogoje za nastanek in oblikovanje profesionalnega socialnega dela, katerega razvoj bi lahko strnili v štiri faze:

1. nepoklicno socialno delo (1945–1957),
2. začetki profesionalizacije in institucionalizacije socialnega dela (1958–1973),
3. podružabljanje socialnih dejavnosti (1974–1987),
4. socialno delo na poti k avtonomiji (od 1988, posebej še od 1991 dalje).

Posameznih faz v razvoju seveda ne moremo strogo ločevati, poimenovane so le po bistvenih značilnostih v vsakem obdobju (Milošević Arnold in Postrak 2002).

Konkretna ravnanja oblasti na socialnovarstvenem področju so izhajala iz dejanskih potreb ljudi, zato je oblast predvidela širok, mrežno-hierarhični način organizacije, ki so ga utelešale množične organizacije (Zorn 2006: 68). Poleg Rdečega križa in mladinskih organizacij je bila še zlasti pomembna množična organizacija Antifašistična fronta žensk (AFŽ), ki je v sodelovanju z ljudskimi odbori, zdravstvenimi organizacijami, Rdečim križem, sindikati itd. pomagala pri ustanavljanju porodnišnic, ambulant, zdravstvenih, vzgojnih in pravnih posvetovalnic, vzgojno-varstvenih ustanov za otroke, otroških igrišč, šolskih kuhinj in delavskih menz, raznih gospodinjskih servisnih služb ipd. (Jeraj 2005).

Udeleženosť v narodnoosvobodilnem boju in status žrtve fašističnega nasilja sta bila kriterija delitve pristojnosti med državno in lokalno ravno socialne pomoči. Vojni invalidi, žrtve fašističnega nasilja in njihovi svojci so bili obravnavani na državni ravni, vsi drugi (stari, hendikepirani, sirote po starših, katerih smrt ni bila povezana s fašističnim nasiljem, ljudje brez pokojninskega zavarovanja itd.) pa na lokalni ravni. To po eni strani kaže na hierarhizacijo pomoči, po drugi strani pa na širitev socialnih pravic onstran zaposlovanja in na pomembno vlogo skrbstvenih delavcev na lokalni ravni, ki so odločali o socialni pomoči (Zorn 2006).

1.5.2 Socialnopolitična šola kot podlaga za delovanje na socialnoskrbstvenem področju

Ministrstvo za socialno skrbstvo in drugi akterji so poudarjali potrebo po izobraženih kadrih na tem področju, zato so leta 1945 začeli tečaje v novoustanovljeni Socialnopolitični šoli na Streliški ulici pod okriljem Ministrstva za socialno skrbstvo, ki je priskrbelo tudi predavatelje in predavateljice. Med vpisnimi pogoji so bili med drugim politična neoporečnost in ljubezen do dela v socialnopolitičnih ustanovah ter predlaganje s strani narodnoosvobodilnih odborov (NOO). Šola je imela tečaje za naslednji sklop

»profilov«, ki so bili dejavni na socialnoskrbstvenih področjih: za skrbniške referente, terenske obiskovalke, poverjenike zdravstvenega in socialnega skrbstva, administrativno osebje, pomočnike referentov in poverjenikov za organizacijo socialne zaščite, upravnike domov, vodje skrbniških knjig, poročevalce mestnim ljudskim odborom, vzgojno osebje v počitniških kolonijah in referente za podpore in invalidnine (Zorn 2006: 70).

1.5.3 Politična pripadnost oziroma delitev na »naše« in »ne-naše« pri delovanju socialnega skrbstva

Kriterij dodeljevanja socialne pomoči glede na politično pripadnost se je ohranil še najmanj desetletje po koncu vojne. Leta 1955 ga najdemo v obrazcu tajništva za socialno varstvo MLO za postopek ugotavljanja upravičenosti do socialne pomoči, pripisanega na koncu vseh drugih vprašanj o razmerah, v katerih oseba živi, kar se je nanašalo na odnos NOB med vojno in naprej (Zorn 2006: 75). Enake zahteve po politični neoporečnosti kot za prejemnike pomoči so bile tudi za tiste, ki so izvajali skrbstvene dejavnosti in sodelovali pri izvajanju pomoči (Zorn 2006: 75).

In kot ugotavlja Jelka Zorn (2006), je šlo pri delitvi na »naše« in »ne-naše« in s tem posledično na odrekanje pomoči »ne-našim« za uporabo kriterijev, ki so v nasprotju s strokovno etiko. Vzrok za diskriminatorna ravnanja akterk socialnega skrbstva je po mnenju Ele Zupančič (v Zorn 2006) v pomanjkanju izobrazbe in strokovne usposobljenosti, saj pred letom 1955 formalno izobraževanje za socialno delo še ni obstajalo.

Dodeljevanje pomoči glede na politično pripadnost prosilcev je bil vsekakor odraz širšega družbenega dogajanja. Socialno skrbstvo je del državnega aparata, ki uresničuje politiko in ideologijo vsakokratne družbenopolitične ureditve in nosilcev oblasti (Zorn 2006: 77). Da vsebino socialnovarstvenega dela določa vsakokratna družbena ureditev, je zapisala že nekdanja predavateljica socialnega dela Katja Vodopivec (1958, v Zorn 2006). Lahko rečemo, da socialno skrbstvo odraža »duh časa« in vprašanje je, ali v praksi obstaja socialno skrbstvo, ki bi popolnoma preseglo državni rasizem, za katerega Foucault (2003, v Zorn 2006) pravi, da je obstajal že od nekdaj in se je uveljavil kot »temeljni mehanizem oblasti, kakršen se izvaja v modernih državah in ki povzroči, da skorajda ni modernega delovanja države, ki ne bi v določenem trenutku, do določene mere in določenimi pod določenimi pogoji uporabljalo rasizma«.

1.5.4 Vloga in delovanje žensk za razvoj stroke socialnega dela

Darja Zaviršek (2006) ugotavlja, da se je pri raziskovanju zgodovine in profesionalizacije socialnega dela uveljavila napačna predpostavka, da je razvoj profesionalnega socialnega dela povezan zlasti s hitro industrializacijo zahodnih držav, ki je povzročila socialno pomanjkanje, tako da so morale države sistematično razviti oblike socialnih pomoči in podpor za najrevnejše. Pravi, da je zgodovina socialnega dela iskala korenine zgolj v razrednem vprašanju in da je šele feministična zgodovina k temu dodala tudi vprašanje podrejenosti žensk, ki so v socialnem delu našle novo sfero za izobraževanje in plačano zaposlitev, do katere so v tistem času prišle le redke posameznice. Zato lahko upravičeno trdimo, da je zgodovina socialnega dela v prvi vrsti zgodovina žensk in ženskega boja za državljske in vsakdanje pravice in je vedno vključevala tudi zgodovino skrbi za izboljšanje položaja delavstva, torej moških, žensk in otrok (Zaviršek 2006: 16–17).

V prvem obdobju po koncu druge svetovne vojne od leta 1945 do 1953, ki je veljalo tudi za obdobje ureditve nove komunistične oblasti, so poglobljene dejavnosti na socialnem področju opravljale civilne organizacije. Ena izmed najvplivnejših in najpomembnejših je bila samostojna ženska organizacija Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), ki je znana predvsem pod imenom AFŽ (Zaviršek 2005: 18).

Ženska organizacija AFŽ je bila ustanovljena leta 1942. Članice so med vojno v zaledju skrbele za partizane in v največji meri vplivale na politično mobilizacijo kmečkih žensk, pozneje pa na »prosvetljenje«, s katerim so hoteli zagotoviti širšo podporo žensk pri poznejšem prevzemu oblasti, ki jih je skrbno nadzorovala (Sklevicky 1996, v Zaviršek 2006: 24). Komunistični voditelji, ki so AFŽ ustanovili in ukinili, so hoteli s to organizacijo preprečiti kakršnekoli zahteve slovenskih in jugoslovanskih žensk po ponovni ustanovitvi predvojnih ženskih organizacij, ki so dobile pečat meščanskih organizacij, v katerih so se zbirale »buržoazne dame« (Zaviršek 2006: 24).

Kritičnih pričevanj žensk, ki bi se zavedale, kako pomembno vlogo je odigrala AFŽ in kako so jo instrumentalizirali novi oblastniki, skorajda ni (izjema so besedila Angele Vode in doktorska disertacija Mateje Jeraj Položaj in vloga ženske v Sloveniji 1945–1953). Še manj pa je pričevanj žensk, katerih aktivno socialno delo ni več veljalo za politično, temveč se je sistematično depolitiziralo in je veljalo le še za »delo socialistične žene«. Zato ni nobeno naključje, da je komunistična oblast leta 1953 razpustila AFŽ, v kateri so sodelovale tudi številne feministke s široko izobrazbo in kozmopolitskimi izkušnjami, ki se

niso zadovoljile s politično načrtovano enakostjo med spoloma v patriarhalnih okvirih (Zaviršek 2005: 27).

Leta 1953 so ženske torej izgubile svojo politično organizacijo in s tem najlažjo možnost izražanja in uveljavljanja svojih interesov. Od takrat so vse zahteve lahko uresničevale le v okviru mešanih organizacij, kjer dostikrat niso imele enakopravnega položaja, saj za tekmovanje z moškim spolom večinoma niso bile pripravljene – v povprečju so bile slabše izobražene, primanjkovalo jim je praktičnih izkušenj, ovirali so jih predsodki. Zato so se pomisleki, ki so jih ob ukinitvi AFŽ nekatere ženske povsem odkrito izražale, večinoma izkazali za upravičene. AFŽ morda ni bila vsesplošno všečna, a je nemalo ženskam vendarle omogočila, da so morda prvič v svojem življenju pokukale izven zidov domače hiše in se naučile sodelovati v javnem življenju (Jeraj 2005: 121).

KPJ je zaradi strahu pred resničnimi težnjami po emancipaciji odpravila AFŽ in se pozneje na svojem VII. kongresu zavzela za profesionalizacijo socialnega dela (Jeraj 2005, v Zaviršek 2006: 73).

1.5.4.1 Socialno delo kot neplačano delo žensk

Pod okriljem AFŽ so ženske po vojni opravljale neplačano »družbeno delo«, včasih sicer v zameno za manjšo nagrado. V Sloveniji sta postali povojni nalogi članic AFŽS »zbiranje podatkov« o ljudeh in družinah v stiski in »poročanje o položaju na terenu« okrajnim in občinskim ljudskim odborom (Zaviršek 2005: 18). Nika Arko (1958, v Zaviršek 2006) je opisala organizacijo kot prostor, kjer je veliko socialnih delavk prostovoljno opravljalo delo v lokalnih skupnostih, članice organizacije pa so bile povezane pod različnimi imeni: terenske obiskovalke, terenske obiskovalke otrok, prostovoljne socialne delavke obiskovalke, poverjenice.

Poverjenice so imele velik socialni čut do pomoči potrebnim, lahko bi jim rekla »špijunkte« v pozitivnem smislu. Krajevne skupnosti so imele od 1000 do 3000 prebivalcev, v glavnem so bila blokovska naselja, v katerih so delovali hišni sveti. Socialne komisije so bile pet- do sedemčlanske in vsak član je v svojem okolju poskrbel, da je tajnik krajevne skupnosti pravočasno izvedel, kaj se s kom dogaja. Že sami ljudje so jih opozarjali na nepravilnosti. (Socialna delavka, 72 let, od 1954 zaposlena v kadrovski službi tekstilne tovarne, pozneje na CSD na Štajerskem, v Zaviršek 2005: 204.)

»Ženske naj bi postorile vse tisto, kar nihče drug ni hotel. Jasli, vrtci ipd. so bile tiste drobne, sitne, nesimpatične zadeve, za katere je vedno manjkalo denarja, zato so jih prepuščali ženskam.« (izjava Mire Svetina z dne 2. 8. 1999, v Jeraj 2005: 109.) V delovnem poročilu AFŽ Slovenije za obdobje 1945–1948 pa je Branka Jurca (Jeraj 2005: 109) zapisala takole: »Prav tako je razumljivo, da se z nobenimi vprašanji, ki se tičejo zaščite matere in otroka, ne bo ukvarjala nobena druga organizacija kot prav ženska organizacija.«

Mnogi, ki so pozneje postali profesionalni socialni delavci, so sprva delovali prostovoljno na področjih, ki jih je določal okrajni ljudski odbor, in ena izmed najstarejših socialnih delavk je v intervjuju potrdila:

Po vojni sem dobila službo na občinskem ljudskem odboru v Slovenskih Konjicah. Delali smo noč in dan, prostovoljno, brez plačila. S pomočjo ljudi na terenu smo zbirali informacije s terena o ekonomsko ogroženih družinah in posameznikih. Delo na terenu je bilo največkrat izvajano s strani babic in prostovoljk AFŽ. Klicali smo jih »obiskovalke«. Poročale so nam o situaciji s terena. (Intervju Slavice Videčnik 2004, v Zaviršek 2005: 21.)

1.5.4.2 Od neplačanega dela žensk do plačane zaposlitve žensk v socialnem delu

Alice Salomon (v Zaviršek 2011), ki je bila pionirka na področju razvoja in izobraževanja socialnega dela v Evropi, je dobro ocenila, da bi do več plačanih služb bilo mogoče priti le s pomočjo plačanega skrbstvenega dela. A vedela je, da skrbstveno delo, za katero šolanje ne bo potrebno, ne bo prineslo denarja, saj bi bilo definirano kot »naravni del ženskosti same« ali pa kot cerkvena dobrodelnost. Tako se je dejavno zavzemala za socialno delo kot žensko plačano profesionalno delo.

Nova ideologija po drugi svetovni vojni o odnosih med spoloma s poudarkom na novi konstrukciji ženskosti se je prepletala z novimi ideologijami o socialnem nasploh, pa tudi o socialnem delu. Ženske so najprej spodbujali, da so prevzemale številne prostovoljne zadolžitve v okviru AFŽ, v zgodnjih letih socializma pa je bilo zanje na voljo tudi nekaj plačanih zaposlitev (Zaviršek 2006: 26).

Za večino žensk v preteklosti in sedanjosti je v primerjavi z moškimi značilen slabši položaj, v katerem so bile večkratno prikrajšane (diskriminirane) – ne le kot pripadnice ženskega spola, ampak hkrati kot pripadnice družbene plasti, ki je bila ekonomsko in politično nemočna (Jogan 2016: 130).

Novi red spolov in spremembe na socialnem področju so omogočili, da so ženske v nekaj desetletjih po vojni zares dobile plačane zaposlitve in postale v ekonomskem smislu manj odvisne od moških, kot so bile pred vojno. Nove institucije, kot so bili vrtci, domovi za ostarele in socialni zavodi za hendikepirane, so jih s področja neplačanega dela doma preusmerile v sfero plačanega dela bodisi v skrbstvene dejavnosti ali pa v tovarne (Zaviršek 2006: 28).

Glede na to, da je bilo delo terenskih obiskovalk predvsem prostovoljno in ni bilo plačano, je imelo njihovo delo izjemno vlogo v socialnem delu pred obdobjem formalnega izobraževanja, kjer so bile ključne v procesih uveljavljanja socialne pravičnosti in modernizacije (Zaviršek 2005: 26). Za zasluge so nekatere pozneje na področju socialnega varstva dobile tudi zaposlitev in priložnost za šolanje. Oblastne strukture so očitno sprevidele, da so njihove izkušnje preveč dragocene, da jih ne bi uporabili pri poznejšem razvoju socialnega varstva. Ženske so zavedno ali nezavedno pristale na instrumentalizacijo lastnega neplačanega skrbstvenega dela. Nova oblast jih je kmalu imenovala le še »žene« in potrebovala »na terenu«, da vzpostavi svoje gospostvo (Zaviršek 2005: 26).

1.5.4.3 Moški ob razvoju profesionalnega socialnega dela

Socialno delo se je moralo otresti prizvoka dobrodelnosti, katerega praksa je bila pretežno v ženski domeni, obenem pa se je moral ohraniti stari spolni red, ko so vodstvene funkcije v novih socialnih institucijah prevzeli moški (Zaviršek 2005: 25).

Tudi iz pričevanj socialnih delavk v takratnem povojnem obdobju je zaznati, da so bila razmerja spolnih vlog določena v skladu s takratnimi političnimi in družbenimi prepričanji. Ženske več ali manj niso zavzemale vodstvenih položajev. Tako je razumeti iz naslednjega intervjuja: »Včasih je bila prednost, da sem imela moškega za šefa. Sploh če je šlo za kakšno nasilje v družini, tako da sva šla oba na teren in se je marsikaj drugače odvijalo.« (Dejavna na socialnem področju, 80 let, leta 1955 opravila tečaj za socialne delavce, zaposlena na občini, na oddelku za borce, od 1963 na CSD na Štajerskem, v Zaviršek 2005: 221.)

Vir, ki precej natančno obravnava položaj ženske in zaposlovanje žensk po drugi svetovni vojni pri nas (Jeraj 2005), govori o tem, da so si najprej takratne oblasti zelo prizadevale za zaposlovanje čim več žensk in vseh družbenih slojev. V tem so oblasti videle napredek v razmišljanju ženske populacije in udejstvovanje k socialistični

ideologiji. Prizadevali so si za (vsaj formalno) enakopravnost spolov. Najprej so »razvrednotili« delo gospodinje, pozneje pa so ga zaradi potreb spet povelečevali. Vida Tomšič, ena najpomembnejših političnih osebnosti, članica centralnega komiteja in predsednica ministrstva za socialne zadeve, je v enem izmed zadnjih intervjujev (Jeraj, osebna komunikacija, v Zaviršek 2006: 20) dejala: »Naši komunistični moški so želeli dobro hrano in se niso želeli prehranjevati v javnih kuhinjah.«

Tako so ženski spet »pripisali« tradicionalno spolno vlogo, in tudi ker so ženske uživale posebno varstvo v zakonih, so bile manj zaželeni za zaposlitev.

Zaposlovanje ženske delovne sile torej ni potekalo v skladu s pričakovanji niti v letih, ko je izpolnjevanje planskih nalog zahtevalo zaposlitev ogromno novih delavcev. Vse očitneje je bilo, da je zaposlovanje ženske delovne sile »mnogo bolj komplicirano«, ker je ženska »navezana na otroke, dom in je tudi sicer njena konstitucija drugačna od moške«. Veliko preprosteje je bilo zaposliti moškega in zakonodaja, ki je določala posebno zaščito žene in matere v delovnem razmerju, je bila iskalkam zaposlitve vse pogostejše v škodo. Vodstva gospodarskih podjetij se na politične zahteve v zvezi z zaposlovanjem žensk niso preveč ozirala, še opaznejši pa je bil ta odpor v začetku 50. let (Jeraj 2005: 270).

1.5.4.4 Institucije, ki so prevzele delo na področju socialnega varstva v 50. letih 20. stoletja

Vsesplošna decentralizacija političnih institucij v začetku 50. let 20. stoletja je v zveznih republikah omogočila razvoj občin in regionalnih svetov, ki so prevzeli delo na področju socialnega skrbstva. Razvoj državne administracije iz tistega obdobja kaže veliko fragmentacijo različnih organov, ki so se ukvarjali s socialnimi zadevami v vseh republikah na področju nekdanje Jugoslavije. V obdobju med 1945 in 1950 je bil na zvezni ravni za koordinacijo vseh socialnih zadev odgovoren Komite za socialno skrbstvo. Vrhovna invalidska komisija je bila najvišji organ, ki je odločal o invalidnosti, in je na tem področju veljala za edino izjemo. V vseh republikah so delovala ministrstva za socialno zaščito z več pristojnostmi; vodila so že obstoječe socialne ustanove, organizirala skupinske počitnice za otroke, opravljala naloge vrhovnega pritožbenega organa itn. (Zaviršek 2005: 14).

Po letu 1950 je Komite za socialno skrbstvo prenehal delovati, ustanovil pa se je Svet vlade za ljudsko zdravstvo in socialno politiko, ki je deloval od 1951 do 1953. Po letu 1953 je v Sloveniji najpomembnejše pravno telo postal Svet za zdravstveno in socialno politiko

LRS. Poleg sveta so bili ustanovljeni okrajni ljudski odbori, mestni ljudski odbori in leta 1955 občinski organi za socialno varstvo, ki so delovali kot službe, najnižje v hierarhiji sistema socialnega varstva. Sveti za ljudsko zdravstvo in socialno politiko so se od leta 1956 v vseh republikah sčasoma preoblikovali in razdelili na svete za zdravstvo in svete za socialno politiko. Zakon o državni upravi je leta 1956 določil nov svet za socialno varstvo, ki naj bi deloval v vseh republikah nekdanje Jugoslavije. Istega leta je bil sprejet tudi zakon o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov, ki je določal decentralizacijo dela socialnih delavcev, ki so delovali na občinski ravni, in prenesel odgovornost na občinske ljudske odbore in okrajne ljudske odbore kot drugostopenjske organe. V večini ljudskih odborov so delovali sveti za varstvo družine, sveti za socialno skrbstvo in sekretariati z različnimi oddelki. V enem od oddelkov za zdravstvo in socialno varstvo so delovali štirje referati: za skrbništvo, za splošno skrbstvo, za invalidnost in za varstvo družine (Zaviršek 2005: 15–16).

Organizacija služb za pomoč družinam v okviru organov družbenopolitičnih skupnosti je po svoje že določala obliko pomoči družinam. Razmerja med ljudskimi odbori, sveti in upravnimi organi so se z leti spreminjala – šlo je za zapleten sistem, za različna razmerja moči in delovne pristojnosti (Mešl 2006).

1.5.4.5 Najpomembnejše obdobje razvoja socialnega dela v Sloveniji

Darja Zaviršek (2005) ugotavlja, da veljajo zgodnja 60. leta za najpomembnejše obdobje razvoja socialnega dela v Sloveniji. Oktobra 1960 je šola za socialne delavce pridobila status višje šole. Hkrati so se začele množično ustanavljati socialne ustanove: domovi za starejše, zavodi, bivalni oddelki ob posebnih šolah itd. Leta 1961 so vodilni politiki predlagali ustanovitev centrov za socialno delo. Istega leta je bila organizirana tudi prva državna konferenca socialnega dela s plenarnim predavanjem Delavsko samoupravljanje in socialno delo.

Socialnovarstvena funkcija države je razvidna predvsem na dveh področjih: pri razvijanju javnega oziroma socialnega skrbstva in pri uveljavljanju socialne zakonodaje. Socialnovarstveno vlogo države lahko delimo glede na usmerjenost pomoči na posameznike in družine ali na kolektivno pomoč, kar zahteva ustrezno zakonodajo in organizacijo določenih služb (Rossell 1989, v Milošević Arnold in Postrak 2002: 39).

1.6 Zgodovina izobraževanja za socialno delo v Sloveniji

Izobraževanje za socialno delo sodi med najpomembnejše faze profesionalizacije socialnega dela. Tudi pri nas je pomenilo ustanavljanje prvih šol za usposabljanje strokovnjakov za področje socialnega dela v 50. letih prvi nujen korak in predpogoj za začetek procesa profesionalizacije socialnega dela. Temeljna vprašanja, ki so si jih tedanji akterji pri tem postavljali, so bila, kakšen naj bo profil socialnega delavca, da bo ustrezal socialističnim družbenim odnosom, kakšna naj bosta študijski program in vsebina predmetov, kje najti ustrezne (tudi v ideološkem smislu) učitelje, kako zagotoviti ustrezno literaturo itd. (Milošević Arnold in Postrak 2002: 138).

Čeprav postajajo lokalne, nacionalne in regionalne zgodovine socialnega dela in socialnega varstva v zadnjem desetletju vse zanimivejše raziskovalno področje, je na tem področju v Sloveniji »več sivih lis kot velikih odkritij«, ugotavlja Darja Zaviršek v svojem članku v *Večeru* leta 2011. Pravi, da že samo vprašanje, zakaj je bila prav socialistična Jugoslavija tista, ki je edina v Vzhodni Evropi dovolila razvoj izobraževanja za socialno delo in centre za socialno delo, katerih vsebine so sprva v veliki meri načrtali zahodni strokovnjaki, ni povsem pojasnjeno.

Za nekdanje politične elite je bil govor o socialnem delu poln nelagodja in notranjih konfliktov. Socialno delo so definirali kot izum zahodnega meščanstva, ki se zaradi lastnih notranjih nasprotij ne more osvoboditi revščine in »patologij«, s katerimi se ukvarja prav socialno delo, ki naj bi v socializmu, kjer neenakosti ni, postalo nepotrebno (Zaviršek 2011).

1.6.1 Pogled v preteklost socialnega dela v evropskem prostoru in ZDA

Tudi v Sloveniji, kot piše Darja Zaviršek (2011), nismo bili brez stika s širšim evropskim prostorom, saj je o pionirki evropskega socialnega dela Alice Salamon pisala ženska revija *Ženski svet* kar dvakrat, leta 1912 in leta 1932, za kar je poskrbela Angela Vode, ki bi kot pedagoginja, če je ne bi politično povsem onemogočili po letu 1945, zagotovo imela velik pomen za razvoj stroke socialnega dela. Alice Salamon je bila tudi velika političarka in aktivistka in je doktorirala s še danes aktualno temo z naslovom Vzroki neenakega plačila moškega in ženskega dela. Vse življenje jo je zanimalo dvoje: kako doseči več ekonomske pravičnosti, da bi se izboljšale razmere za najrevnejše, in kako naj se ženske zaposlijo. Leta 1908 je ustanovila Socialno žensko šolo v Berlinu, ki je leta 1925 postala akademija

za socialno delo, in jo vodila vse do leta 1933, ko so šolo ukinili nacisti in ji prepovedali vstop v prostore, ki so bili sicer njena last. Nekaj let kasneje so zažgali tudi njene knjige.

Generacije študentov so bile naučene, da je socialno delo nastalo v Ameriki, o evropskih koreninah pa ni bilo niti besede. Študente so učili predvsem o Mary Richmond, začetnici t. i. »socialne diagnoze«. Ameriška različica je bila sprejemljivejša, »to je bilo izdelovanje socialne diagnoze o posamezniku«. A tudi to je moral v Slovenijo nekdo prinesiti, in sicer ameriški strokovnjaki, ki so v 50. letih, ko je jugoslovanska politika že prekinila odnose s Stalinovo Sovjetsko zvezo, prihajali v državo in bili njeni pomembni podporniki. Ameriško socialno delo je domov prinesla ena od slovenskih pionirk socialnega dela Katja Vodopivec, ki se je nekaj mesecev izobraževala v ZDA (Zaviršek 2011).

1.6.2 Solidarnost in dobrodelnost kot neposredna vira socialnega dela

»Praoblika« socialnega dela so vse dejavnosti človeka za človeka in so stare toliko kot človek sam in njegovo življenje v družbeni skupnosti. V vsaki skupnosti se pojavlja potreba po solidarnosti, varstvu in zaščiti šibkejših članov, medsebojni pomoči in strpnem urejanju medsebojnih odnosov. Tu gre za uresničevanje humanosti v konkretnih življenjskih okoliščinah, na vsakdanji način, torej za socialno delo v nepoklicnih, najširše pojmovanih oblikah (Milošević Arnold in Postrak 2002: 35). V kompleksnejših oz. razvitejših industrijskih družbah naj bi bila značilna t. i. »organska solidarnost« (po Durkheim 1938, v Milošević Arnold in Postrak 2002: 36), ki je oprta na delitev dela in komplementarnost med posamezniki v skupini, iz katere se je pojavila potreba po drugačnih oblikah zagotavljanja pomoči članom skupnosti, kar naj bi bil eden izmed neposrednih virov za razvoj poklicnega socialnega dela.

Preden so države uvedle sistem socialnega skrbstva, je bila dobrodelnost, poleg solidarnosti in samopomoči, edini način pomoči ljudem v revščini in drugih stiskah. Dobrodelnost ne temelji na zavesti družbene odgovornosti za neustrezen družbeni položaj pripadnikov celih razredov in slojev, skupin in posameznikov, temveč na osebnih nagibih, ki izhajajo bodisi iz človekoljubnih, verskih ali političnih nagibov. Nosilci dobrodelnih dejavnosti so bila v preteklosti predvsem verska združenja, od 18. stoletja dalje pa so se s to dejavnostjo začeli ukvarjati različna meščanska društva in organizacije oz. civilna družba. Dobrodelnost naj bi bila pomemben neposreden vir socialnega dela, saj se je v

njenem okviru socialno delo kot poklicna dejavnost tudi razvilo (Milošević Arnold in Poštrak 2002: 37–38).

Na namen in domet dobrodelnosti pa opozarja Dragoš (2006: 93), ki pravi, da je družbena funkcija dobrodelnosti lahko koristna le, če ni monopolizirana za prevladujoč ali celo edini vir družbenih moči. In pravi, da imamo z razumevanjem te trditve na slovenskem težave že celo stoletje. Predvsem je kritičen, da so se po osamosvojitvi spet pojavile ideje o tem, da bi bili alternativni socialnemu delu dobrodelnost civilnih akterjev in okrepitev Karitasa. Dragoš se sklicuje na Janeza Evangelista Kreka, ki je bil prvi katoličan, ki je opozarjal na nevarno precenjevanje dobrodelnosti na račun državne vloge. Že leta 1901 je v svojem temeljnem delu *Socializem* zahteval, da je potrebno oboje, »pravičnost in ljubezen«, ne pa samo prvo ali samo drugo. Pravičnost lahko zagovarja le država in zato ljubezen (kot temeljno načelo krščanske karitativnosti) ne zadostuje. Iz tega lahko razumemo, zakaj se je socialno delo včasih enačilo z dobrodelnostjo, kar pa seveda ni isto, ampak gre le za eno izmed podlag za razvoj strokovnega socialnega dela.

Že omenjena Mary Richmond iz ZDA je bila pomembna vodja, učiteljica in teoretičarka prakse v dobrodelnem organizacijskem gibanju in prehodu od praks prostovoljske dobrodelnosti 19. stoletja do profesionalnega socialnega dela v 20. stoletju. Ob delu za Russell Sage Foundation je postala vodilna nacionalna predstavnica dobrodelnega organizacijskega gibanja in osrednja oseba v izvajanju načrta profesionalnega izobraževanja v šolah za socialno delo. Razvila je nove načine razmišljanja o dobrodelnosti in socialni odgovornosti s povezovanjem različnih socialnih skupin in socialnih gibanj, iz česar naj bi nastala holistična, državljska vizija socialnega dela (Agnew 2004, v Kovačič 2011: 15).

1.6.3 Vzgibi za začetek formalnega izobraževanja za socialno delo v Sloveniji

Mnogi strokovnjaki, ki so bili takoj po vojni zaposleni kot referenti za socialno skrbstvo, niso imeli formalne izobrazbe za opravljanje socialnega dela. V zgodnjih 50. letih so nekaj znanja pridobili na različnih seminarjih, kratkih usposabljanjih in predavanjih, ki so bila organizirana po Sloveniji. Opraviti so morali nekaj izpitov in se izkazati pred skupino predstavnikov ministrstva za socialno skrbstvo, okrajnih ljudskih odborov in višjih uradnikov občin (Zaviršek 2005: 28).

Ključni nosilec odgovornosti pri odločitvah za strokovno izobraževanje je bil v Sloveniji Svet za zdravstveno in socialno politiko LRS. Vplivno vlogo pri razvoju

strokovnega izobraževanja je imela pravnica Nika Arko, ki je imela eno najpomembnejših funkcij pri LRS, kjer se je razpravljalo o potrebi po ustanovitvi šole za socialne delavce v Sloveniji. Nosilec ideje je bila Komisija za varstvo matere in otroka, ki je bila članica Sveta LRS. Šola se je ustanavljala skoraj dve leti. Na seji komisije decembra leta 1953 so poudarili pomanjkljivo izobraženost delavcev, ki so se takrat ukvarjali s socialnimi stiskami ljudi v različnih socialnih službah. Poudarili so tudi potrebo po več izobraženih delavcev v nastajajočih socialnih ustanovah, šolah in organizacijah (Zaviršek 2005: 29).

Nekateri pisni viri in izjave iz obdobja ustanavljanja šole za socialno delo kažejo, da je bilo za mnoge profesionalno socialno delo nekaj prehodnega, kar bo kmalu preseženo, saj naj bi bili socialni delavci potrebni le tako dolgo, dokler si ljudje ne opomorejo od posledic vojne in socializem ne doseže svojih ciljev, navaja Darja Zaviršek (2005). V enem izmed svojih poročil, s katerimi je Nika Arko želela prepričati politične elite o nujnosti ustanovitve šole, navaja, da je »obstoj šole zaradi večjih potreb po socialnih delavcih zagotovljen za daljše obdobje«, kar vsebuje namig o njeni minljivosti (Zaviršek 2005).

1.6.4 Začetek formalnega izobraževanja za socialno delo v Sloveniji

Socialna politika je bila med ustanovitvijo višje šole za socialne delavce in še do začetka 80. let poseben politični aparat s konkretnimi ustanovami in organi. Imeli smo posebno ministrstvo na zvezni in republiški ravni ter posebne inštitute in revije. Z njo so se na ravni praktične politike ukvarjale političarke, kot sta Vida Tomšič in Lidija Šentjunc, na nižjih ravneh pa Nika Arko, Majda Gaspari, Zora Tomič in Nada Majcen, na koncu pa tudi Marija Cigale, kot tudi aktivisti na ravni občinskih ljudskih odborov, na bolj znanstveni ravni pa Anton Kržišnik, Rudi Kyovski in še kdo od ustanoviteljev šole. Na začetku šole je veljalo, da je socialno delo podrejeno socialni politiki in da je orodje socialne politike (Flaker 2005). Nekatera imena, ki jih omenja Flaker pri ustanavljanju šole, bom omenila tudi v perspektivi glede na spol.

19. junija 1954 je Svet za zdravstvo in socialno politiko LRS sprejel odločitev o ustanovitvi šole za socialne delavce. Naslednje leto je svet sprejel zakon o ustanovitvi šole za socialne delavce, katere poglobitni namen je bil strokovno izobraziti tiste, ki so že opravljali delo na področju socialnih zadev (Zaviršek 2005: 31). Darji Zaviršek je Katja Vodopivec v osebnem intervjuju leta 2005 povedala:

V tistem času je za socialno politiko odgovarjala Vida Tomšič. Napisala sem ji pismo nekje med letoma 1953 in 1954. V pismu sem napisala, da imajo v tujini tudi takšne šole in da bi bilo dobro, da bi pri nas ustanovili takšno šolo, ki bi črpala iz naših razmer. [...] Povedala mi je, da je dobila pošto, ni pa nikoli rekla, da je to pravo, ali da bomo res dobili šolo. To se je naredilo po drugih kanalih. [...] To je bila politična odločitev. Tudi po drugih linijah so hoteli isto. [...] Razlika med menoj in politiko je bila v tem, da nisem verjela, da lahko politika vse reši.

Komemoracija ob odprtju šole je bila 7. novembra 1955 v Ljubljani. S tem dnem se je začelo formalno izobraževanje socialnega dela. Prva leta se na strokovno izobraževanje ni vpisalo veliko ljudi, čeprav so lokalni občinski odbori omogočili finančno podporo vsem, ki so že delali na področju sociale (Zaviršek 2005: 31). Šola, ki jo je financiral Sklad za šolstvo SRS, je imela sprva prostor v zgradbi Sveta za socialno politiko LRS na Zupančičevi ulici 5 v Ljubljani. Leta 1957 se je preselila v leseno stavbo na Črtomirovi ulici in leta 1960 v novo zgradbo na Šaranovičevi ulici, kjer je šola pridobila štiri učilnice in nekaj pisarn za predavatelje (Zaviršek 2005: 31).

V začetnih zametkih formalnega izobraževanja za socialno delo je bil pomemben vir za razvoj metod socialnega dela vse do danes *Priročnik metodike socialnega dela* Katje Vodopivec iz leta 1959, ki je, kot pravi Gabi Čačinovič Vogrinčič (2006), na novo odkrito dragoceno gradivo, ki govori o začetkih socialnega dela pri nas v jeziku stroke. Priročnik umešča v začetek tretjega vala razvoja stroke socialnega dela v svetu. V središču so »bolezni«, naloga je rešitev problemov, a ta je strokovno in družbeno določena vnaprej. Pa vendar je poudarek na rešitvi že, ko o pogovoru jasno zapiše, da mora pripeljati k rešitvi. Priročnik je zapisan za čas, ko je država postavila okvir za »skrb«. Med njegovim nastajanjem je dobrodelnost nadomestilo družbeno delo, ki je bilo dragoceno ravno v tem, da ni vsebovalo miloščine. Zgodovina socialnega dela pri nas je tako kot po svetu zgodovina skrbi za socialno varnost ljudi. Katja Vodopivec piše o času, ko nismo dvomili, da bo država svojo zavezo za skrb izpolnila (Čačinovič Vogrinčič 2006).

1.6.4.1 Izobraževanje skozi perspektivo spola

V Sloveniji je bilo v prvih letih izobraževanja med študenti več moških kot žensk, kar zamaja univerzalistično predpostavko, da je bilo socialno delo zlasti ženski poklic. V Sloveniji je šola za socialne delavce najprej izobrazila ljudi, ki so že delali na socialnem

področju, diplomo so najprej dobili moški, kar je eno najzanimivejših poglavij zgodovine formalnega izobraževanja v globalni perspektivi (Zaviršek 2006: 22).

Pogled v zgodovino skozi knjigo Vesne Leskošek (2002) razodeva, da je bilo izobraževanje namenjeno absolutno moškim. To je bila binarna delitev med umom in telesom.

Posledice moške objektivnosti in ženske subjektivnosti so se kazale v vsej zgodovini izobraževanja pri nas. Tradicionalna vloga žensk je bila prenos znanj in vednosti med generacijami (Leskošek 2002: 36).

Pomemben del ženskega gibanja v zgodovini je bila tudi zahteva po izobraževanju. O tem se je veliko pisalo v reviji *Slovenka*. Njen glavni namen je bil izobraževanje žensk, nujno za njihovo enakopravnost z moškimi. Pri tem so poudarjali, da izobrazba nikakor ne škoduje ženskemu srcu, saj ženske kljub izobraževanju ostanejo zveste žene in skrbne matere oziroma to vlogo opravljajo še bolje kot prej. Moške so pozivali, naj svojih žena ne puščajo v nevednosti, saj bo njihova sreča večja, če bo žena postala ustrezna sogovornica. Redno so objavljali poročila o ženskah zdravnicah, odvetnicah in tudi protestantskih duhovnicah v ZDA (Leskošek 2002: 43).

Kot na podlagi seznama diplomantov Višje šole za socialne delavce ugotavlja Darja Zaviršek (2006), je bilo leta 1959 med diplomanti še vedno polovica moških, leta 1960 pa je njihovo število padlo na tretjino. Tako razmerje med spoloma je obstajalo do 70. let, ko je število moških iz generacije v generacijo upadalo in pristalo pri borni desetini.

Ko so moški pridobili ustrezne nazive in si s tem odprli možnosti vertikalne slojne mobilnosti, se je izobraževanje za socialno delo feminiziralo in ostalo tako vse do danes (Zaviršek 2006: 25).

1.6.5 Ženske, ki so pomembno vplivale na ustanavljanje šole za socialno delo

Čeprav se je o ustanovitvi šole za socialno delo odločila tedanja politika in so bile vpletene politične osebe, so veliko zaslug v 50. letih nosile tri ženske: Nika Arko, Katja Vodopivec in Marija Jančar (Zaviršek 2005: 38). Vsaka je imela svojo poklicno pot, vse tri pa so v obdobju 1945–1960 prevzele veliko različnih funkcij. Tri ženske so se med seboj zelo razlikovale: Nika Arko je bila najprej političarka, Katja Vodopivec akademikinja in Marija Jančar direktorica, ki je verjela, da mora socialno delo postati samostojna in priznana stroka.

Nika Arko je imela diplomu pravnih znanosti in je prevzela več vodilnih vlog, najprej na republiškem ministrstvu za socialno politiko in pozneje v Svetu za zdravstvo in socialno politiko LRS. Bila je ena tistih, ki so zasnovali učni program. Poučevala je predmeta Organizacija socialnega varstva in Socialna politika.

Katja Vodopivec je bila pravnica, akademsko izobražena, široko razgledana in je govorila več jezikov. Kmalu po ustanovitvi šole je začela pisati knjigo o metodah socialnega dela, ki je v obliki skript izšla leta 1959. Za avtorico je bilo socialno delo v prvi vrsti individualna pomoč. Z znanjem, ki ga je prinesla iz tujine, in z osebno lastnostjo kritične intelektualke si je začela prizadevati, da bi ljudje v praksi opustili naučena ravnanja do ljudi in jih nadomestili z znanjem metod (Zaviršek 2005: 40–41).

Marija Jančar je bila po izobrazbi učiteljica in je postala leta 1955 prva direktorica šole za socialne delavce. Vodilna osebnost na šoli je ostala vse do leta 1972 (Zaviršek 2005: 43).

Vidi Miloševič Arnold (v Zaviršek 2005: 44) je Marija Jančar enkrat povedala: »Dobila sem partijsko nalogo, da se začne izobraževanje socialnih delavcev. Nisem imela pojma. Jaz sem bila šolmoštra. Kaj pa zdaj?« Pripovedovala ji je, da je poklicala tiste, za katere je mislila, da že kaj vedo ali pa da lahko kaj zvedo. »Vse, kar je dišalo po socialnem, je znala skupaj potegniti.« V svojem govoru ob deseti obletnici ustanovitve šole je Marija Jančar povedala (Zaviršek 2005: 44): »V ustanovitvi šole za socialne delavce se izraža skrb družbe za usodo vsakega njenega člana.«

1.7 Resnična zgodba – pripovedovanje zgodb v socialnem delu

Ljudje živimo v zgodbah, tudi če se tega ne zavedamo. Živimo s svojimi osebnimi zgodbami, družinskimi miti, tradicijami in anekdotami. Zaljubimo se skozi zgodbe ali pa v zgodbe. Po mnenju nekaterih avtorjev pripovedni vzorci, prevladujoči v naši družbi, lahko celo odločajo, kako odrastemo, kaj delamo, kaj si želimo, kaj sanjamo in kako trpimo (Angus in MacLeod 2004: 119).

Z zgodbami se torej ljudje srečujemo že od otroštva skozi pravljice in pripovedke, ki jih lahko prepoznamo kot nauke za življenje in nam oblikujejo moralna prepričanja ali celo identiteto. V različnih obdobjih in sorazmerno s svojim razvojem imamo seveda različen pogled na zgodbe in verjamem, da se je že vsakemu ob prebiranju iste zgodbe njegov pogled na zgodbo vsakič znova nekoliko spreminjal. To so naše vedno nove izkušnje in védenje. Avtorja Angus in MacLeod (2004: 299) pripoved definirata iz dveh zornih kotov:

lingvistično jo definirata kot obliko, ki vsebuje začetek, protagonista, zaplet in konec, epistemološko pa jo povežeta s pripovednim védenjem oz. védenjem, ki je vezano na eno samo osebo in njene izkušnje. Pripovedno védenje avtorja postavita v nasprotje s paradigmatskim védenjem ter poudarjata, da paradigmatsko védenje sledi razvijanju zakonitosti in posploševanju ugotovitev na večjo množico ljudi.

Življenjske zgodbe ljudi so v središču socialnega dela. Tako socialne delavke in delavci kot raziskovalke in raziskovalci v socialnem delu imamo pravzaprav ves čas opravka z življenjskimi zgodbami ljudmi, ki jih poslušamo, pripovedujemo, interpretiramo, zapisujemo, prenašamo naprej; z njimi vsekakor nekaj počnemo ter nanje učinkujemo. Socialnim delavkam in delavcem poklicni položaj omogoča, da v življenja ljudi praviloma tudi neposredno posegajo in bistveno vplivajo na potek njihove zgodbe. (Urek 2001: 119.)

Zgodbe nam odpirajo različna vprašanja, ki so za socialno delo zanimiva, npr. konstrukcija pomenov, oblikovanje identitete, ustvarjanje vsakdanjega življenja, produkcija kulture in podobno. Obenem pa raziskovanje pripovedovanja zgodb socialnemu delu približa sodobne znanstvene koncepte in trende, ki so v nekem obdobju pomenili epistemološki premik v znanosti (Urek 2001: 119).

Lea Šugman Bohinc (2003: 378), pravi, da »nam zgodbe omogočajo časovno povezati različne vidike našega izkustva«.

Takšen časovni okvir je pomemben za reinterpretacijo preteklosti, če si ga opredeli uporabnik sam, npr. v svojem zapisu ali pa skupaj s socialnim delavcem, kar jima omogoča razvijati želene rešitve.

Življenjske zgodbe strank socialnega dela čedalje redkeje, pa vendar še prepogosto temeljijo »na problemu osredotočenih« načinov vednosti in predstavljanju ljudi ter na spregledovanju njihove kompleksnosti. Uporabniške izkušnje in njihovo znanje znotraj institucij so pogosto moteči. Iz perspektive moči je pomembno, da te zgodbe preoblikujemo v zgodbe o preživetju, moči in možnostih. Izziv demokratičnih pripovednih praks je tudi, da zajamejo nevidno, uporabniško znanje. Naša teza je, da so literarne (avto)biografije lahko protiutež patološkemu in posplošujočemu govoru stroke o ljudeh in vir alternativnih zgodb in znanja (Urek 2001).

Lea Šugman Bohinc (2003) razlikuje tri (rekurzivne) rede pripovedovanja zgodb v svetovalnem delu in terapiji s položaja svetovalca ali terapevta in jih našteva z vidika socialnega delavca:

- socialna delavka (tako kot seveda uporabnik) v razgovoru s uporabnikom pripoveduje zgodbo – z njim deli svoj način pomenske organiziranosti osebnega izkustva;
- socialna delavka strokovno načrtno ali reflektivno uporablja zgodbe o mogoči spremembi odnosov med ljudmi, o uresničenju zelenega razpleta problema, pri čemer uporablja že omenjene zgodbe, splošne, morda mitske zgodbe ali za posameznega uporabnika preoblikovane zgodbe, s katerimi si prizadeva sprožiti preokvirjanje uporabnikovih dosedanjih neuspešnih vzorcev reševanja problema v smeri večje učinkovitosti;
- socialne delavke in delavci pripovedujejo različne zgodbe o uporabniških zgodbah, odvisno od njihove konceptualne orientacije, njihovih temeljnih epistemoloških predpostavk, na podlagi katerih se porajajo opisi oziroma pripovedi o pripovedih uporabnikov.

1.7.1 Pripovedni pristopi v konceptu pomoči in samopomoči

V pojmovanju »široke« človeške narave, njenega razvoja, človekovega vedenja in izražanja misli v interpretacijo ali pripovedovanje zgodb o vsakdanjih življenjskih situacijah so ravno zgodbe tiste, ki lahko usmerjajo našo pozornost ter spodbujajo naše misli k razvijanju novih interpretacij in rešitev. Spodbujajo našo ustvarjalnost za razumevanje naših misli, namenov in motivov drugih pripadnikov ožje in širše družbe. Pripovedovanje zgodb nam lahko omogoča, da se ozremo na svet z različnih strani, raziščemo nove možnosti in ne zgolj danosti v danem trenutku. Zgodbe imajo moč, da usmerjajo odzive. Odzive za pomoč in samopomoč.

Zanimanje za pripovedovanje zgodb se je s polja književnosti in literarne teorije preselilo na področja psihologije, sociologije, zgodovine, antropologije idr. Postmodernizem je izrazil določen dvom v metapripovedi in se obrnil k pripovedim, malim zgodbam, kar pomeni, da velike socialne in politične teorije, ki so organizirale naša življenja, niso več prevladujoče (Urek 2001).

Ena od značilnosti socialnega dela je, da imamo največkrat opraviti s skupinami ljudi, ki so tako ali drugače na robu družbe ali marginalizirani. Te biografije so še zlasti občutljive, saj gre za ljudi, ki so imeli tudi zgodovinsko gledano najmanj priložnosti, da stopijo na plan s svojimi zgodbami in razvijejo svoj pogled nase. Imeti legitimno pravico do svoje zgodbe namreč pomeni imeti pravico do razširjanja svoje vednosti in »svoje

resnice«. Resnico obrobni manjšin so največkrat širili drugi, katerih vednost je veljala za resnico o življenju, doživljanju, tipičnih lastnostih predstavnikov teh skupin (Urek 2008).

Miller (2006: 111) pravi, da so zgodbe, o katerih pripovedujemo v svojem življenju, osredotočene na probleme, kar vodi do čustvenih ali vedenjskih težav. To je še posebej pogosto prav pri delu z uporabniki v socialnodelovnem odnosu. Zato naj bi socialni delavec in uporabnik skupaj raziskovala alternativne pripovedi, ki odstopajo od prevlade problemov. Za konstrukcijo alternativne pripovedi pa morata najprej skupaj dekonstruirati prevladujočo pripoved, saj so bile te zgodbe za uporabnike leta in leta način, po katerem so živeli, zato alternativnih pripovedi ne smemo le dodajati, prej se moramo znebiti prevladujočih (Miller 2006, 114–115).

Pripovedni pristopi so prinesli nov veter v razvoj svetovalnega socialnega dela in postavili pod vprašaj poenostavljene in medicinske modele obravnav. Življenjski svet uporabnikov je mogoče rekonstruirati prav na podlagi njihovih pripovedi. Preko pripovedi imamo dostop do pomenov, ki jih ljudje pripisujejo življenjskim izkušnjam in dogodkom. Implikacija za prakso socialnega dela je, da je treba pazljiveje ravnati s pripovedmi uporabnikov: ohranjati in upoštevati je treba načine konstrukcije pomena v njihovih zgodbah ter biti pazljivejši pri prevajanju njihovih pripovedi v strokovni jezik socialnega dela. Pripovedne prakse v socialnem delu so namreč lahko del zatiralskih struktur, ponujajo pa tudi priložnost za dialog, samopredstavitev in večjo udeležbo pri vzpostavljanju vednosti (Urek 2011).

Socialno delo in pripovedni pristopi imajo več skupnega. Med drugim tudi pojmovanje jezika kot osrednjega orodja za pomoč in podporo, saj je prav tako kot v pripovedni terapiji tudi v socialnem delu v ospredju razgovor (Šugman Bohinc 2003).

Ob svoji zgodbi Soledad o preživelem spolnem nasilju pravi (v Bass in Davis 1998):

Ne bežite od bolečine. Ne pokoplajte je. Ne poskušajte si ustvariti drugačne resničnosti, tako da jeste ali se predajate čemu drugemu, namesto da bi se ukvarjali s svojimi čustvi. Ne režite si zapestij. Kratko malo ukvarjajte se z njo, kajti če boste še naprej tako živeli, se bo nenehno vračala. Res je, da boli, vendar morate vztrajati. Vse to je pravzaprav le del življenja.

To razumem kot spodbudo in opogumljanje za rekonstrukcijo življenjskih izkušenj, ki sta namenjena vsem, ki so preživeli nasilje – takšno ali drugačno. Vsekakor se zaradi posledic nasilja preživeli srečujejo s takšnimi ali drugačnimi travmami. Gre za sporočilo,

naj svojih čustev preživeli ne potlačijo, ampak se z njimi ukvarjajo skozi ponovno rekonstrukcijo preteklosti, ki jo lahko sestavijo, ko o tem govorijo, pripovedujejo in ustvarjajo nove pomene.

Ko preživeli v nasilju izpove svojo zgodbo, lahko doseže učinek »celjenja ran«. O tem govori Parkinson (2009: 52), ko pravi, da preko zgodb lahko razvijamo nove, uporabnejše načine razmišljanja. Preko zgodb je mogoče zamenjati stare, negativne asociacije z drugimi, bolj pozitivnimi. Zdi se mi, da je ravno to »nauk« zgoranje izpovedi Soledad, da bi namreč lahko tisti, ki so preživeli nasilje, premagali svoje težave in travme.

Pripovedni pristopi pomagajo uporabnikom, da zgodbe, ki jih omejujejo, pretvorijo v zgodbe, ki so bolj inkluzivne in pozorne na uporabnikove vire moči in njegovo lastno odgovornost za svoje izbire (Angus in MacLeod 2004: 53).

Proučevanje poklicnih dejavnosti z zornega kota uporabe jezika postaja pomembno polje socialnih raziskav, ki so spodbudile uporabo raziskovalnih metod in tehnik, kot so pripovedovanje zgodb, pripovedna analiza in biografska metoda. Vsaka od teh znanstvenih vej in poklicev ima svoj pristop k pripovednemu ter razvija svoje ideje o tem, kaj je zgodba in kako naj bi jo proučevali (Urek 2001: 123).

1.7.2 Avtobiografija kot potencial za okrevanje in krepitev moči

Kot sem že omenila v prejšnjih poglavjih, so življenjske zgodbe uporabnikov središče socialnega dela (Urek 2001). Da se uporabniki odločijo narediti korak in poiskati pomoč pri iskanju rešitve iz svoje situacije in strokovnjakom zaupati svojo zgodbo, morajo najprej zbrati pogum. Kar je velikokrat težko, glede na že omenjene travmatične izkušnje. Zato je včasih lažje svojo zgodbo zapisati, saj pri tem ne potrebuješ nikogar in lahko svoj zapis za vedno obdržiš zase, hkrati pa z njim dobiš nov okvir za preteklost.

Podobno razmišlja Sanja Rozman (2015), da bo po mnogih ponovitvah spominjanja travmatičnih zgodb prišel čas, ko pripovedovanje zgodb o travmi ne bo več vzbujalo dramatičnih občutkov. Zgodba o njej postane del izkušnje življenja, ampak samo del. Drama začne bledeti, tako kot lebdiyo tudi drugi spomini. Tudi žalost izgublja svojo ostrino. Razmišljati začnemo, da mogoče travma ni edini in tudi ne najpomembnejši del naše življenjske zgodbe. Čas se spet premika in ne stoji več na mestu. Ko se »pripovedovanje zgodb« zaključi, se travmatski dogodek preseli v preteklost. V sedanjosti pa je treba na novo zgraditi življenje in začeti razmišljati o prihodnosti.

Tako se mi zdi, da je pisanje avtobiografije pomemben korak v spopadanju s travmo, ki bi jo sicer želeli pozabiti ali potlačiti, in ima potencial za okrevanje in krepitev moči.

McLeod (1997: 37) navaja zmožnost uporabe zgodbe kot preobrazbo kaotičnih izkušenj v vsakdanje zaporedje dogodkov. Ta učinek pripovedovanja ali pisanja svoje zgodbe naj bi bil še posebej primeren za uporabnike s travmatično izkušnjo. Podobno kot Lea Šugman Bohinc govori o časovnici njihovega življenja, s katero si z lastno zgodbo dogodke uvrstijo v časovni red, saj lahko zgodba z bolj urejeno časovnico uporabniku pomaga pri okrevanju.

V svojem magistrskem delu se posebej ukvarjam z avtobiografijo, povezano z izkušnjami nasilja v družini, ki je izšla kot roman o resnični zgodbi. O uporabi zgodbe kot pisanju knjige govori tudi Burns (2007, v Kozminčuk 2016) in pravi, da zapisovanje zgodb in oblikovanje knjige o lastnih življenjskih dogodkih pri uporabnikih hkrati spodbuja ustvarjalnost. Gre za učinek terapije – *storybook therapy*, ko uporabnikovi zapisi postanejo osebna predstavitev njegovega sveta, nudi mu možnost izražanja zgodbe o svojem življenju, ki je osredotočena na problem in negativne predstave o sebi. Zapisovanje in urejanje knjige lahko omogočita spremembo zgodb o nemoči v take, ki prepoznajo uporabnikovo moč.

Da bi torej lahko osmislili svoje izkušnje, jih je treba organizirati, uokviriti, strukturirati ... in pripoved omogoča ustrezen okvir za doživljanje, razumevanje, organiziranje naših izkušenj, ki jih z vsakim pripovedovanjem vedno znova interpretiramo (Urek 2005).

2 Problem

2.1 Izhodišče in pobuda za raziskavo

Izhodišče za raziskavo je bila resnična zgodba o nasilju v družini. To je avtobiografski roman avtorice Vesne Karlin *Obžalovanje*, resnična zgodba o nasilju v družini.

Zgodba izhaja iz ne tako zelo oddaljene preteklosti, ko je bil problem nasilja še veliko bolj tabuiziran, kot je (žal še vedno) danes. Avtobiografski roman se dogaja v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja. Avtorica med pogovorom točno opredeli leta, in sicer od leta 1965 do leta 1982. S tem sovпада tudi službovanje intervjuvancev, socialne delavke in policista, na področjih dela socialnih služb in policije.

V zadnjih desetletjih, predvsem od konca 80. let prejšnjega stoletja, se je pri obravnavi in predvsem ozaveščanju javnosti o problemu nasilja v družini veliko spremenilo. K spremembam je v veliki meri pripomogla novejša zakonodaja na tem področju; tako nacionalna kot mednarodna. Kljub temu pa po besedah avtoric znanstvene monografije *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (Leskošek *et al.* 2013) ostaja nasilje v družini še vedno univerzalen družbeni pojav, saj po podatkih študije iz leta 2010 v Sloveniji samo zaradi posledic fizičnega nasilja še vedno trpi vsaka četrta ženska. Tudi zato je pomembno izhodišče zgodba, na podlagi katere se lahko strokovnjaki, ki se srečujemo s problemom nasilja v družini, učimo in znanje prenašamo na nove življenjske zgodbe. Izpostaviti bi želela še eno pomembno izhodišče pri raziskavi avtobiografije – to je avtobiografija kot potencial za okrevanje in krepitev moči, saj ta trend najdemo tudi pri razvoju svetovalnih prijemov v socialnem delu, ugotavlja Mojca Urek (2011).

Pogleda v zgodovino obravnavanja nasilja v družini in zgodovino razvoja strokovnega socialnega dela nam omogočata razvijanje novih strokovnih konceptov ter interpretacijo okoliščin in pripisovanja pomenov. Ključne se mi zdijo zgodbe preživelih. Njihove zgodbe predstavljajo avtentičnost njihovega položaja, doživljanja, čutenja, obravnavanja in obvladovanja obremenilnih situacij ob nasilju, kot so jih uporabljale same in so se izkazale za učinkovite.

2.1.1 Kratka analiza avtobiografije

Avtobiografija, ki je osrednji del empiričnega dela naloge, je nastala na podlagi osebne izkušnje preživetega nasilja v družini. Avtorica je svojo izkušnjo nasilja v otroštvu izlila v zgodbo, pri kateri noben bralec ne more ostati ravnodušen, in prepričana sem, da je knjiga primerno branje za vse, ki so preživeli podobno izkušnjo nasilja v družini, kakor tudi in predvsem za povzročitelje nasilja ter strokovne delavce, ki se ukvarjajo z nasiljem v družini.

Pripovedovalka v knjigi je Vesna. Živi v na videz urejeni in običajni družini z mamo Marijo, sestro Jano in očetom Robertom. Dogajanje sega v 70. in 80. leta prejšnjega stoletja. Avtorica je kot glavni lik postavila očeta, ki je povzročitelj nasilja – duševnega, fizičnega in ekonomskega, obenem pa v luči nasilnih dogodkov opisuje svoja, sestrina in mamina doživljanja ter strategije preživetja. Zelo podrobno opisuje »vsakdanje življenje« za zaprtimi vrati domačega ognjišča, podoživlja občutke vseh preživelih v nasilnem odnosu – svojih lastnih občutkov, sestrinih in materinih.

Pričujoča avtobiografija se z izjemo uvoda in zaključka bere kot kriminalka, vendar težko pričakovane »kazni«, ki bi jo bralec ob taki krutosti za povzročitelja nasilja pričakoval, na koncu ni. V mislih imam seveda kazenskopравни vidik kazni.

Skoraj nemogoče si je zamisliti, da je lahko za štirimi zidovi že zaradi najmanjših vsakdanjih opravil in rutin vladalo takšno grozljivo nasilje moža in očeta nad ženo in otroki. Ob vsakdanjih rutinah so se morali vsi ravnati po natančno določenih »pravilih« glede vstajanja, priprave zajtrka, pogrinjkov, kaj in koliko bodo jedli itd. »V letih skupnega življenja z Robertom se je že naučila, kaj sme in česa ne sme početi, zato je na hrup, ki je Roberta v trenutku naredil nemirnega, zelo pazila« (Karlin 2011: 20). To »naučeno« ravnanje na vsakem koraku vsakdanjega življenja se v zgodbi pogosto pojavlja in vedno znova zahteva od žrtev neprestano prilagajanje. Žrtve razvijejo t. i. strategije preživetja, da lahko premostijo situacije med akutnim stanjem nasilja. Te strategije v svoji knjigi *Nasilje nad ženskami – odgovornost policije* pojasnjujejo Van der Ent, Evers in Komduur (2001: 33). To so načini iznajdljivosti, ustvarjalnosti, »zdravo vedenje« in podobno, kar omogoča preživetje v nasilnem odnosu, in gre torej za t. i. strategijo izogibanja nasilnim situacijam. Pri ženskah in tudi otrocih v tej zgodbi se ta strategija izogibanja kaže kot stalno prilagajanje, predvidevanje odzivov moža in očeta, opazovanje, zaznavanje itd. To zahteva od vseh žrtev ogromno energije in moči. Ostali dve strategiji preživetja, ki ju omenjajo avtorji, sta še separacija in identifikacija z nasilnežem. Tako žrtev razdvoji moškega v

»dobrega« in »slabega«, tistega, ki je prijazen, in tistega, ki jo pretepa. »Takrat sta se vsaj za kratek čas tako lepo pogovarjala ... V takšnih trenutkih je pogosto verjela, da se bo spremenil, da bo tako, kot je bilo na začetku ... Zato se je vsak dan znova trudila, da bi bila takšna, kakršno je on želel, in tudi hčeri se je trudila vzgajati tako, da bi bil zadovoljen« (Karlin 2011: 33).

Družinsko življenje v knjigi, kot ga opisuje avtorica, spominja na koncentracijsko taborišče. Vse žrtve so deležne stalnega nadzorovanja na vsakem koraku. Še posebej žena. Ko je morala k zdravniku zaradi fizičnih posledic nasilja, je šel mož z njo. Pri zdravniku je morala povedati natanko to, kar ji je naročil. Na koncu, ko moža zdravnik vendarle opomni, da njegova žena zelo pogosto »pada po stopnicah«, prevali vso krivdo na ženo, češ da ima žena duševne težave in da pogosto ne ve, kaj dela. Na poti od doma se je zmeraj morala obračati stran od ljudi, niti pozdraviti ni upala, da ne bi pri njem spodbudila nasilnih izpadov ljubosumja. Bili so skoraj popolnoma izolirani od družbe: »Na zabavo, smeh in sproščenost v kakršnikoli družbi še pomisliti ni upala. Živela je življenje, kakršno si je zamislil Robert, in s hrepenenjem čakala dan, ko se bodo stvari spremenile« (Karlin 2011: 54). Piše, da se je želela spovedati pri duhovniku in je moža celo prosila za dovoljenje. Piše: »Gladko jo je zavrnil in ji očital, da zagotovo nosi hudo krivdo v srcu, če čuti tako veliko potrebo po tem, da bi se spovedala« (Karlin 2011: 54). »Sprijaznila se je s tem, da je vsepovsod okrog nje, naj gre kamorkoli in naj počne karkoli, kletka, iz katere ne more ubežati« (Karlin 2011: 54). V teh besedah je jasno zaznati strategijo preživetja identifikacije z nasilnežem, saj so odzivi takšni, kot jih pri ženskah, ki so preživele nasilje, pojasnjujejo zgoraj omenjeni avtorji. Ženska se počuti izolirana od ostalega sveta, ne more oceniti pravega pomena svojega vedenja in vedenja moškega ter čuti, da beg ni mogoč.

Ko se je žena ob nevzdržnih razmerah nekajkrat vendarle opogumila in odšla na policijo ter z vsemi mukami izpovedala svojo stisko in moledovala, ali ji lahko pomagajo, je dobila odgovor policije: »Žal ne veliko. [...] »V družinske razmere se ne smemo vtikati, razen če ne pride do veliko hujših stvari.« Tudi ko mu je poskušala naprej dopovedati, da je pri njih že zdaj hudo in da teče kri, ter mu izpovedala vse hude in grozljive dogodke, ji je odgovoril: »Gospa Marija, žal mi je. Ne morem vam pomagati tako, kot si vi želite. Lahko ga prijavite, vendar bo to zgolj prijava, od tu je dolga pot.« Na koncu jo je policist le pospremil domov in rekel, da bo vse v redu (Karlin 2011: 67–69). Z današnje perspektive je skoraj nemogoče razumeti to ravnanje policista. Nasilje je bilo tako zelo skrito za štirimi stenami, da ni bilo mogoče računati na nobeno pomoč institucij in družbe, saj si je predvsem družba zelo zatiskala oči. Čeprav je v knjigi omenjeno tudi, da se je

oglasila soseda, ki je bila priča grobemu ravnanju Roberta na dvorišču: »Tako se ne dela z ženo in otroki. Vse sem videla,« se Robert prav nič ni zdrznil zaradi tega, nasprotno, zabrusil je sosedi, naj jo to nič ne briga. In spremenilo se ni nič. Tudi pozneje, ko je bila najprej pri dekletih sprejeta odločitev, da je dovolj in da ne bodo več trpele takega nasilja, okolica ni bila zelo pripravljena pomagati. Razen redkih prijateljev in materine sodelavke, ki jim je priskočila na pomoč in pomagala pri iskanju primerne stanovanjske, se je družba bolj ali manj ignorantsko odzvala na njihovo stisko: »Ljudje so njo in hčeri začeli čudno gledati in videla je, kako so, potem ko so brez besed in s komaj opaznim gibom glave odzdravili, stikali glave in šepetali« (Karlin 2011: 167).

Pozneje, ko so mati in otroci preživljali hudo revščino in pomanjkanje ter se večkrat selili, je Robert vedno znova poskušal navezati stike, kar mu je tudi uspelo, in jih vedno znova poskušal prepričati, naj se vrnejo k njemu, da mu je žal in da se je spremenil. Predvsem dekleti nista verjeli njegovim obljubam in o vrnitvi v taborišče, kot sta se izrazili, nista hoteli niti slišati.

Vsa leta pozneje, ko se je Robert oglasil hčerama, je vedno znova govoril o preteklosti, upravičeval svoja dejanja tako, da je prevladal krivdo nanje, predvsem na mater oz. bivšo ženo. Pri hčerah je vedno znova poskušal vzbuditi občutek krivde in prosil za njuno pomoč kot pomoč očetu. In imel je srečo. Da sta več ali manj ves čas znali učinkovito ravnati s svojimi čustvi, da ju je lahko na koncu svoje poti ob hudi bolezni prosil za odpustanje in sta ga pospremili na njegovi zadnji poti.

Mojca Urek (2011, v Karlin 2011), avtorica spremne besede, v romanu piše, da je zgodbo brala predvsem kot pogumno in neusmiljeno natančno rekonstrukcijo dogodkov iz otroštva, kot uporno reavtorizacijo življenja, kot vnovično stopanje avtorice romana v zgodbo, pripovedovanje in obenem prisvajanje svoje zgodbe otroštva. In pravi, da z vsakim pripovedovanjem vsiljujemo pomen prostemu pretoku spomina in poplava razdrobljenih izkušenj, ki utemeljujejo naše življenje, se sestavi v nekakšen smiseln red. Tako si ljudje poskušamo stvari pojasniti, jih osmisliti, razumeti iz perspektive na novo pridobljenih izkušenj in znanj. Pri tej avtobiografiji se zdi, da je bila to nuja.

2.2 Vprašanja in teze za raziskavo

Raziskovalna vprašanja se nanašajo na obravnavo nasilja v družini skozi zgodovino v Sloveniji. Zanimajo me družbeni odnos do nasilja v družini v preteklem obdobju, obravnava nasilja oz. ravnanja morebitnih pristojnih in strokovnih služb (socialni delavci,

policija) in njihovo sodelovanje. Nadaljnja vprašanja se bodo nanašala na zgodovino izobraževanja socialnega dela in zgodovino razvoja strokovnega socialnega dela. Teze, na katerih temelji raziskava, so:

- T1: Obravnava nasilja v družini v preteklosti je bila odvisna od razvoja stroke in civilnih gibanj na tem področju.
- T2: Družbeni odnos do nasilja skozi zgodovino je bil povezan z družbenimi razlikami med spoloma.
- T3: Na razvoj izobraževanja za socialno delo in razvoj strokovnega socialnega dela so pomembno vplivale ženske, ki so delovale na področju socialnih služb.
- T4: Pripovedovanje zgodb je pomembno za okrevanje žrtve nasilja in razvoj strokovne obravnave.

3 Metodologija

3.1 Vrsta raziskave

Magistrsko delo zajema kvalitativno raziskavo.

Po definiciji je kvalitativna raziskava raziskava, pri kateri osnovno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi ali pripovedi. V njej je to gradivo obdelano in analizirano besedno brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili (Mesec 2003).

Nestandardiziran intervju je v primerjavi s standardiziranim odprta, bistveno manj formalna in bistveno bolj prilagodljiva pogovorna in poizvedovalna situacija. Pri povsem nestandardiziranem intervjuju je vnaprej določen le cilj poizvedovanja (Sagadin 1995).

Na podlagi teoretičnih izhodišč iz obstoječih virov, ki obravnavajo zgodovino nasilja v družini, in razvoja konceptov strokovnega dela je empirični del razdeljen v dva dela, in sicer prvi temelji na poizvedbah in razpravi o izkušnjah pri delu iz preteklosti skozi nestandardiziran intervju oz. zajema zgodovinsko obravnavo nasilja na področju ravnanja strokovnega socialnega dela in policije. Drugi del je utemeljen na analizi in interpretaciji avtobiografskega romana Vesne Karlin, kjer se prav tako na podlagi intervjuja z avtorico umeščajo teoretična izhodišča obravnave nasilja v preteklosti in utemeljuje zgodba oz. avtobiografija kot potencial za okrevanje in krepitev moči.

3.2 Raziskovalni instrumenti in viri podatkov

Merski instrument bo nestandardiziran odprti intervju.

Nestandardiziran intervju je nestandardizirana in neposredna oblika spraševanja, pri kateri ne uporabljamo podrobno vnaprej sestavljenega vprašalnika, ki bi se ga zvesto držali. Pri pogovoru nam je v pomoč vodilo za intervju na podlagi seznama osnovnih tem, o katerih se nameravamo pogovarjati (Mesec 2003).

Pogovor je potekal v obliki poizvedbe, na podlagi vprašanj in podvprašanj, intervjuvanci pa so pri tem prosto izražali svoja mnenja in delili svoje zgodbe.

Osnovne teme intervjuja so povezane s tezami in zato okvirno razdeljene po sklopih in pripadajočih vprašanjih, na katera sem se opirala pri intervjujih:

- obravnava nasilja v družini v preteklosti je bila odvisna od razvoja stroke in civilnih gibanj na tem področju;
- družbeni odnos do nasilja skozi zgodovino je bil povezan z družbenimi razlikami med spoloma;
- na razvoj izobraževanja za socialno delo in razvoj strokovnega socialnega dela so pomembno vplivale ženske, ki so delovale na področju socialnih služb;
- pripovedovanje zgodb je pomembno za okrevanje žrtve nasilja in razvoj strokovne obravnave.

3.3 Populacija in vzorčenje (subjekti)

Populacijo v empiričnem delu magistrskega dela predstavljajo upokojena socialna delavka, upokojen policist in avtorica romana o resnični zgodbi o nasilju v družini.

3.4 Zbiranje podatkov

Socialno delavko in policista sem spoznala pred leti v okviru svojega dela. Njunih kontaktnih podatkov nisem imela, zato sem jih pridobila po socialno-sorodstveni mreži v okolici. Po telefonu sem intervjuvanca seznaniła, da delam magistrsko nalogo s področja obravnave nasilja v družini v zgodovini v Sloveniji, in ju vprašala, ali sta pripravljena sodelovati v intervjuju. Pristala sta in dogovorili smo se za termin in kraj, ki je bil pri njiju doma, v Murski Soboti, dne 9. 2. 2017. Ob uvodu sem predstavila svojo temo magistrske naloge in namen intervjuja. Povedala sem, da je intervju poizvedovalne narave, sestavljen le iz opornih vprašanj. Pred začetkom sem ju vprašala, ali lahko intervju samo za osebno rabo in lažjo obdelavo posnamem z mobilnim telefonom. Strinjala sta se in začeli smo pogovor. Oba, socialna delavka in policist, sta stara okrog 80 let. Socialna delavka mi je na koncu povedala, da je zelo počaščena, da sem jo izbrala za intervju, ker vedno rada deli svoje izkušnje s študenti socialnega dela (povedala je, da jo je že več študentov prišlo kaj povprašat).

Za intervju z avtorico romana je kontaktne podatke pridobila in mi jih posredovala mentorica dr. Mojca Urek, ki je tudi sama prej vzpostavila stik z avtorico, ji predstavila mojo namero in pridobila privolitev za izvedbo intervjuja. Avtorico romana sem o svoji nameri nagovorila po elektronski pošti, pri čemer sva se dogovorili za termin in obisk na

kraju, ki ga je predlagala avtorica. Srečanje je bilo v Rakeku, dne 10. 2. 2017. Tudi njo sem v začetku seznanila s temo svoje magistrske naloge in ji razložila sestavo intervjuja, njegov namen in okvirna vprašanja. Prav tako sem jo seznanila s snemanjem pogovora, pri čemer ni imela nič proti. Tudi sicer je najino srečanje sprejela odprto in bila odkrita ter neposredna pri odgovorih.

3.5 Obdelava in analiza podatkov

Vsi intervjuji so bili po predhodnem dovoljenju intervjuvancev posneti s pametnim telefonom. Ker je pogovor potekal kot neformalna oblika poizvedovanja, sem v takšni obliki posnetke tudi prenesla v zapisano obliko. Najprej sem zapiske uredila in razčlenila v sklope glede na teme in teze. Potem sem posamezne sestavne dele razčlenila tako, da sem jih ločila s podčrtovanjem relevantnih izrazov od za raziskavo nerelevantnih izrazov. Izbor relevantnih delov besedila sem vnesla v tabelo in jim pripisala pojme, ki sem jih najprej združila v kategorije, potem pa oblikovala trditve (sodbe) v obliki analize in pripovedi.

4 Rezultati

4.1 Strokovna obravnava nasilja

(legenda za razpredelnico: SD – socialna delavka, P – policist, A – avtorica romana)

<i>IZBROR RELEVANTNIH DELOV BESEDILA</i>	<i>PROSTO PRIPISANI POJMI – ODPRTO KODIRANJE</i>
SD: tovarštvo ena izmed najbolj poglobitvinih vrednot in vse je bilo temu podrejeno	tovarištvo politična ureditev ideologija
SD: nasilju, ni posvečala pozornosti in se o tem ni govorilo	družbeni odnos ni obravnave tabu
SD: takega nasilja kot je zdaj slišati takrat ni bilo	ideologija ni bilo nasilja zgodovina
SD: se je nasilje dogajalo predvsem zaradi alkoholizma	alkoholizem vzrok nasilja stereotipi
SD: bolj osredotočali na alkoholizem kot problem oz. vzrok nasilja	alkoholizem vzrok nasilja
SD: v luči splošnega nasilja v smislu javnega reda in miru, kot so bili npr. pretepi v gostilnah	javni red in mir
SD: ni bilo kakšnih NVO, veliko in zelo dobro pa smo sodelovali z Rdečim križem. Tu je šlo predvsem za pakete hrane in obleke	sodelovanje materialno
SD: tudi sodelovali z zdravstvenimi ustanovami, na šolah so pa tako bile tudi socialne delavke	sodelovanje

P: tega nekdanj ni bilo... to če so se kaj v gostilni stepili, ampak da bi doma toliko pretepali družino, tega ni bilo	ni bilo nasilja zgodovina javni red in mir
P: so bili kakšni primeri... pri odvzemu otroka... ampak to je bilo predvsem zaradi pijanosti, ne pa zaradi nasilja samega	intervencija odvzem otroka alkoholizem
P: za nečloveško ravnanje družine... Šlo je za starega očeta, ki je moral spati na skednju in je tudi sicer bival v nemogočih razmerah...	ravnanje družine intervencija obravnavava
P: šli smo ponoči na teren, ob polnoči, da smo se prepričali o dejanskem stanju	intervencija
P: pomanjkanju in slabih razmerah so živeli hlapci in dekle... samo da so ga imeli pri hiši, živel pa je v hlevu...	politična ureditev nečloveško ravnanje slabe razmere
P: to je edini primer bolj takšne narave... drugače pa so bili predvsem problemi z Romi	edini primer Romi
P: Romi so bili zelo nasilni in so me enkrat napadli z nožem	Romi nasilje
P: socialna služba je zmeraj prosila nas, da smo šli z njimi na teren	sodelovanje intervencija
P: predvsem se je tukaj šlo zaradi položaja v službi... za direktorje in vodilne uslužbence... pri tistem imenovanju... jaz vem, da sem bil član komiteja in smo obravnavali to, vendar mi smo se vedno nekako postavili na stališče, ali je sposoben nekdo za nek položaj	politična ureditev sposobnost politična pripadnost
A: mislim, da so ljudje ves čas to vedeli	družbeni odnos ignoriranje
A: jaz se policije spomnim od petega, šestega leta naprej	intervencija ni obravnave

A: nobene take izkušnje s socialno službo	ni obravnave
A: mi smo živeli v malem kraju in to je bilo v bistvu javna skrivnost	družbeni odnos ignoriranje tabu
A: v bistvu je okolje bolj postrani gledalo žrtev kot pa storilca	družbeni odnos stereotipi
A: on se je branil na nek način oz. na vse možne načine pravzaprav, ker je vedel da je jasno, da če spregovorimo vse tri bo velika kriza za njega.	ideologija družbeni odnos molk
A: mi smo bili v bistvu na nek način dislocirani od okolja... se pravi jaz nisem imela nekega velikega števila prijateljev, sploh nobenega števila	izolacija žrtve
A: ... ona je v bistvu dosti videla... ampak ni si upala povedati	strah ignoriranje molk
A: vsi so vedeli pa noben ni nič naredil	ignoriranje molk
A: v isti hiši, ki je bila dvojček, je živela teta, in stene niso bile tako dobro zvočno izolirane, da se ne bi kaj slišalo	ignoriranje zasebna stvar molk
A: cca. 100 m naprej je živela naša učiteljica angleščine in ona je tudi vedela vse in nikoli ni nič rekla ...toliko o socialni službi v šoli	ignoriranje zasebna stvar ni obravnave molk
A: nihče se sploh ni vpletal v to, to je družinska stvar in to bodo že sami rešili...	družbeni odnos zasebna stvar molk

Združevanje sorodnih pojmov v kategorije (višja raven abstrakcije)

- Ideal državne ureditve (tovarištvo, politična ureditev, ideologija, javni red in mir, politična pripadnost),
- nasilja v družini se ne zazna (ni obravnave, ni bilo nasilja, edini primer, Romi),
- zaprt prostor dogajanja nasilja (družbeni odnos, tabu, molk, ignoriranje, zasebna stvar, izolacija žrtve),
- vzrok za nasilje je alkoholizem (alkoholizem, odvzem otrok, posredovanje, obravnavava).

Zgodovina obravnavanja nasilja v družini je bila pogojena z državno ureditvijo. Prednost je imelo »tovarištvo«, kar je pod tem pojmom idealiziralo tudi medsebojne odnose, za katere se je domnevalo, da obstajajo tudi v družinskih odnosih. V javnosti je prevladovalo prepričanje, da so vsi ideali mogoči. Nasilje je bilo obravnavano le kot anomalija javnega reda in miru. In to seveda ne nasilje v zasebnih prostorih.

Nasilja v družini se v javnosti ni zaznalo, socialna delavka in policist sta v intervjujih povedala, da so bila obravnavana le nasilja v gostilnah in podobno, torej pretepi na javnem kraju. Socialna delavka pravi: »Tega ni bilo. Kaj je že bilo, samo meni se zdi, da so se [...] družinski odnosi zelo spremenili ... [...] mladi so zgoraj, stari spodaj in vsak zase kuha ... vse je bolj ločeno in tempo življenja je čisto drugačen, vse je nekako nervozno ...«

Podobno pravi policist: »Tega ni bilo, kot zdaj če poslušáš samo zjutraj to poročilo OKC, koliko je vsakodnevnih poročil o nasilju v družini, tega nekdam ni bilo ... to če so se kaj v gostilni stepili, ampak da bi doma toliko pretepali družino, pa to ... tega ni bilo.«

Policistu se zdi še posebej nesprejemljivo, da je v današnjih časih toliko nasilja v družini, in posebej izpostavi poročilo OKC, ki vsako jutro na lokalnem radiu poroča, kolikokrat so policisti v preteklih 24 urah posredovali v zasebnih prostorih zaradi nasilja.

Posebej izpostavita Rome, ki so bili nasilni in zaradi katerih so bili potrebni posredovanja in sodelovanje policije in socialne službe. V Prekmurju, kjer živim in od koder sta tudi oba intervjuvanca – socialna delavka in policist, je Romov kar veliko. Opažam, da imajo predvsem starejše generacije, kamor spadata tudi intervjuvanca, predsodke in stereotipe o Romih. Mislim, da je to posledica predvsem preteklih izkušenj, ko so Romi še nekoliko izstopali s svojo kulturo in sta se jim zaradi tega pripisovali t. i.

»drugačnost« in »problematičnost«. Oba intervjuvanca namreč izpostavita prav to in pripisujeta nasilje v družini »drugim«, ne našim, tujcem.

Kaj torej izjavljajo tisti, ki govorijo, da so Romi »drugačni«? Pojem »drugačnost« se v resnici uporablja kot sinonim za »drugega«. Tisti, ki utemeljuje lastno identiteto z govorom o »drugačnih«, v resnici drugega izključi in simbolno vzpostavi hierarhično razmerje med njim in tistimi, o katerih govori, ali pa ohranja že obstoječo strukturno neenakost. Tisto, kar je v simbolnem smislu »prvo«, dobi pozitivne, zaželenne lastnosti, »drugo« pa obstaja le v razliki s prvim in tako, da se od njega razloči in postane nosilec negativnih lastnosti (Zaviršek 2010).

Policist se spomni edinega primera, ki ga opredeljuje bolj kot nečloveško ravnanje, ne kot neposredno nasilje. Šlo je za hlapca, ki je živel v nemogočih razmerah in so ukrepali zoper hišnega gospodarja:

Spomnim se enega primera, ki bi ga lahko opredelili kot nasilje v družini oz. bolj kot za nečloveško ravnanje družine ... Šlo je za starega očeta, ki je moral spati na skednju in je tudi sicer bival v nemogočih razmerah ... in smo dobili obvestilo o tem ... takrat je policija posredovala v tem primeru in šli smo ponoči na teren, ob polnoči, da smo se prepričali o dejanskem stanju na terenu ... in potem smo zoper sina pri tem ukrepali ... to je edini primer bolj takšne narave ... drugače pa so bili predvsem problemi z Romi, ki so kradli po njivah in vrtovih zelenjavo.

Po drugi strani pa je iz intervjujev, še posebej z avtorico romana, zaznati, kako je bila družba slepa za nasilje v družini, kako so molk okolice, ignoriranje in opredelitev nasilja veljali za zasebne stvari. Socialna delavka pravi: »Družba temu, če je bilo kje slišati za kakšen primer o nasilju, ni posvečala pozornosti in se o tem ni govorilo«. Čas službovanja socialne delavke in policista sovpada s časom dogajanja nasilja v avtobiografiji. To je od leta 1965 do 1982, ko se je nasilje v tej družini, čeprav na drugem koncu Slovenije, dejansko dogajalo, pa ga nihče ni zaznal, predvsem pa ne obravnaval. Avtorica romana govori o molku okolice in tem, da socialna delavka v šoli ni ukrepala:

Ja vsi so vedeli, kaj se dogaja ... ena soseda je bila učiteljica angleščine ... v romanu omenjam eno drugo, to je bila ena starejša gospa, to je bila prva hiša naprej ... ona je v bistvu dosti videla ... ampak ni si upala povedati ... kot sem rekla, vsi so vedeli pa noben ni nič naredil ... ta mu je večkrat rekla, ampak on to ni nikoli vzel tako ... rekel ji je naj se

zase briga in konec ... V isti hiši, ki je bila dvojček, je živel teta, in stene niso bile tako dobro zvočno izolirane, da se ne bi kaj slišalo ... cca. 100 m naprej je pa živel naša učiteljica angleščine in ona je tudi vedela vse in nikoli ni nič rekla ... toliko o socialni službi v šoli ... nihče se sploh ni vpletal v to, to je družinska stvar in to bodo že sami rešili.

Najzanimiveje se mi je v intervjujih s socialno delavko in policistom zdelo, da sta kot vzrok za družinsko nasilje ves čas ponavljala in navajala alkoholizem. Večkrat sta pripomnila, da se je vse vrtelo okrog alkoholizma, da so otroke odvezemali pretežno zaradi alkoholizma v družini, da so se pretepali, ko so bili pijani. Socialna delavka je na vprašanje o morebitnih odvzemih otrok zaradi nasilja odgovorila: »Spomnim se enega primera, vendar tisto je bilo zaradi pijanosti. Drugače tega ni toliko bilo. In menim, da je fizično nasilje predvsem posledica psihičnega in ekonomskega nasilja.«

Podobno je odgovoril policist: »So bili kakšni primeri ... samo več pri odvzemu otroka, ko je bilo ... ampak to je bilo predvsem zaradi pijanosti, ne pa zaradi nasilja samega.«

To opredelitev vidim kot stereotip, s katerim so dolgo povezovali nasilje v družini, vendar ga določene raziskave niso potrdile. Tudi v intervjuju avtorice je jasno, da alkohol ni imel neposredne povezave z nasiljem.

4.2 Družbene razlike med spoloma

V obdobju 70. in 80. let prejšnjega stoletja, ki je predmet raziskovanja v intervjujih, je bil položaj žensk in moških v družbi vsekakor pogojen z globoko zakoreninjeno patriarhalno miselnostjo, kot jo opisujem v teoretičnih izhodiščih. Bolj se to sicer kaže v intervjuju s socialno delavko in policistov, manj ali pa celo nasprotno pa v intervjuju z avtorico romana. Socialna delavka je izjavila, da je bila priča poniževanjem in diskriminaciji žensk pri svojem delu, v svojem okolju. Pravi, da si poniževanja ali drugačnega diskriminirajočega ravnanja ni dopustila, da se je postavila zase:

Razlike med spoloma so se vsekakor kazale na vseh področjih, vendar jaz osebno nisem pustila, da bi me kdorkoli obravnaval drugače oz. kot manjvredno, samo zato ker sem ženska, ker jaz tega nisem dopustila ... jaz sem se postavila zase ... delala sem veliko in imela tudi vedno strokovne argumente na svoji strani ... vem pa, da je to bilo prisotno to

razlikovanje med spoloma in nekatere ženske so doživljale huda ponižanja. In takrat se je velikokrat zdelo, da je to samoumevno.

Še posebej zgovoren je odgovor policista glede stereotipov o razlikah med spoloma:

Ja zdelo se je, kot da so bili določeni poklici bolj primerni za ženske, drugi pa bolj za moške. V policiji na primer je bilo nekako logično, da je to moški poklic, ker so moški bolj močni, manj čustveni, bolj znajo z roko udariti po mizi. In če je bilo slišati za kakšno nasilje, se je zmeraj smatralo, da ko je moški pijan, je grob z žensko doma.

Za tisto obdobje delitev na ženske in moške poklice niti ni bila presenetljiva, saj te delitve predvsem v glavah obstajajo še danes in bodo po mojem mnenju vedno prisotne. Prepričana sem, da se bomo morale ženske vedno dokazovati na tistih področjih in v poklicih, ki so prevladujoči za moški spol. Tako niti ne preseneča, da se tudi v javnosti vedno znova in večkrat pojavljajo novice ali zgodbe o tem, kaj je žensko in kaj moško delo. Razprave o tem so po eni strani dobrodošle za razbijanje stereotipov, po drugi strani pa se s tem vedno znova vračajo polemike o razlikah med spoloma. In posledično se spet najdemo v patriarhalni miselnosti, ki je povezana tudi z nasiljem v družini in še posebej z nasiljem nad ženskami. Avtorica romana sicer pravi, da nasilja ne more konkretno povezati s patriarhatom, temveč je morda celo bolj posledica matriarhata, ker naj bi v storilčevi družini bila »glavna« mama.

Prav tako je bilo pojmovanje ženskosti in moškosti konstruirano na podlagi pojmovanja v zgodovini, ki se je ohranilo do danes. Stereotipi so bili prisotni na vsakem koraku in so se pojmovali skozi »stereotipne« lastnosti moških, ki naj bi bili močnejši, čustveno stabilnejši, s samonadzorom, ženske pa so čustveno manj stabilne in niso primerne npr. za poklic policista, kot je izjavil policist. Iz pogovora s socialno delavko in policistom so bila takšna prepričanja za tisti čas samoumevna in nihče ni temu posvečal preveč pozornosti ali tega celo problematiziral. Tako je veljalo tudi, da so moški doma bolj grobi zaradi alkoholiziranosti. Alkoholizem je bil v domeni moških.

Iz primera resnične zgodbe in izhodišča intervjuja z avtorico vidim povezavo med pojmovanjem ženskosti in moškosti v tem, da je moški, ki je bil povzročitelj nasilja, izvajal socialni nadzor nad ženo in hčerkama. Vzel si je moč, pa čeprav morda iz svoje šibkosti. Ženske v družini so pri tem morale prevzeti nase vso krivdo, sramoto in še skrivati, kar se je dogajalo za štirimi stenami. Tako avtorica o občutku krivde in sramote pravi: »V bistvu,

mi smo živeli v malem kraju in to je bilo v bistvu javna skrivnost, to je bila sramota povedat komurkoli, da mene oče tepe. Ker potem je z mano nekaj narobe.« Takšno stališče, da imajo moški moč nad ženskami in jih pretepajo, da bi dosegli ali ohranili moč, do katere menijo, da so upravičeni zaradi strukture patriarhalne družbe, ki jih uči, da se od njih pričakuje prevladujoč položaj, zavzema tudi že v teoretičnem delu omenjena feministična teorija o nasilju v družini (Filipčič 2002: 81–82).

4.3 Vpliv žensk s področja socialnih služb na strokovni razvoj

V tem delu so aktualni predvsem odgovori socialne delavke, ki sem jih lahko povezala s strokovnim socialnim delom v obdobju delovanja oz. službovanja izprašane socialne delavke. Čeprav v teoretičnem izhodišču zagotovo obstajajo pričevanja, kako so bile vodstvene funkcije v preteklosti namenjene moškim, tega v tem primeru ne morem potrditi. Socialna delavka izpostavlja svoje vodilne funkcije: »Kljub več vodilnim funkcijam je bila nit mojega življenja socialno delo – vedno.« Izpostavlja torej svoje vodstvene funkcije, in da pri svojem delu ni pustila, da bi bila diskriminirana zaradi spola.

Informacije se nanašajo na enakopravno zastopanje spolov na socialnem področju; socialna delavka najprej sicer pove, da so bile v začetku le štiri ženske socialne delavke, potem pa je bilo razmerje med spoloma enakovredno. Da je takšno razmerje pri izobraževanju za socialne delavce obstajalo do 70. let, ko je število moških iz generacije v generacijo upadalo in pristalo na borni desetini, piše Zavirškova (2006: 23).

V obdobju svojega delovanja socialna delavka ne omenja več t. i. prostovoljskega dela ali neplačanega socialnega dela, torej je bilo takšno delo aktualno predvsem v zgodnjih povojnih letih, pozneje, ko se je strokovno socialno delo razvijalo, pa ne več.

Neplačano delo žensk je bilo značilno predvsem za obdobje po vojni in je bilo posledica takratne ideologije. Kot pravi Darja Zaviršek (2006: 26), se je ideologija po drugi svetovni vojni o odnosih med spoloma s poudarkom na novi konstrukciji ženskosti prepletala z novimi ideologijami o socialnem nasploh, pa tudi o socialnem delu. Ženske so najprej spodbujali, naj prevzemajo številne prostovoljne zadolžitve v okviru AFŽ, v zgodnjih letih socializma pa je bilo zanje na voljo tudi nekaj plačanih zaposlitev (Zaviršek 2006: 26).

Še posebej velja omeniti izjavo socialne delavke, da so strokovni delavci ravnali po svoji lastni presoji, ki so jo prilagajali vsakemu primeru. Torej ni bilo doktrine, čeprav omenja smernice, ki so bile izdane na republiški ravni. Zanimivo je tudi, da so jih ljudje

sprejeli kot priznane strokovnjake in da so imeli avtoriteto med ljudmi. Dodaja, da je danes socialnim delavcem veliko težje nastopati tako. To je zanimivo tudi s stališča, da v Sloveniji zgodovina socialnega dela kot stroko niti ni povsem opredeljevala.

Glede izobraževanja za socialno delo lahko povsem potrdim nekatera teoretična izhodišča. Intervjuvanka omenja, da pri službovanju niso imeli vsi končane šole za socialno delo in da je bila približno polovica brez. Bili pa so tudi sposobni za to delo, še pravi. Tudi sama je glede na podatke že delovala na socialnem področju, še preden je končala šolo za socialne delavce. Šolo je naredila ob delu, pravi: »Diplomirala sem leta 1973. Čeprav sem šolo delala ob delu, sem vse izpite naredila v predpisanem roku. Diplomirala sem na temo predšolskega varstva otrok s poudarkom na romskem zaselku Pušča, kjer sem izvedla okrog dvesto anket.«

Ta podatek v svojih ugotovitvah potrjuje Darja Zaviršek (2006: 22), in sicer da je v Sloveniji Šola za socialne delavce najprej izobrazila ljudi, ki so že delali na socialnem področju. Zanimivo pa je tudi, da so diplomo najprej dobili moški: »[...] kar je eno najzanimivejših poglavij zgodovine formalnega izobraževanja v globalni perspektivi« (Zaviršek 2006: 22).

Omenja še svojo prijateljico, ki se je zelo želela vpisati na šolo za socialno delo, pa pri tem ni bila uspešna, dokler niso pisali »naši Gabiki Čačinovičevi«, pravi. Tudi te stvari omenjajo že znani zgodovinski viri, ki jih omenjam v teoretičnih izhodiščih.

4.4 Zgodbe preživelih in strokovna obravnava

V intervjuju sva se z avtorico najprej dotaknili družbenega odnosa do žrtev nasilja. Povedala je, da jo zelo moti, da družba žrtvam »lepi« t. i. etikete, češ da se nikoli več ne morejo integrirati v »normalne« življenjske okoliščine. Pravi, da družba sodi, da so žrtve motene osebnosti, da si sicer niso same krive, vendar se ne morejo pobrati z dna. Pravzaprav jih družba sama odriva na rob ali družbeno dno. Svoje nestrinjanje z družbenim odnosom do preživelih v nasilju izrazi: »V bistvu sem včasih bila tako jezna, ker je namreč tako: tisti, ki je šel skozi eno tako stvar, mora biti ves sesut, je poškodovana osebnost, ne more se pobrati itd. In to so ta neka družbena prepričanja, ki mi gredo strašno na živce.«

Te stereotipe lahko spreminjajo le s pripovedovanjem osebnih zgodb, če le dobijo poslušalca, ki tudi sliši in jim verjame. To je postmoderni pristop v socialnem delu in ne več domena objektivnega strokovnjaka. Mojca Urek (2001) ugotavlja, da so življenjske zgodbe strank socialnega dela čedalje redkeje, pa vendar še prepogosto zastavljene na

temelju »na problem osredotočenih« načinov vednosti in predstavljanja ljudi ter na spregledovanju njihove kompleksnosti. Iz perspektive moči je pomembno, da te zgodbe preoblikujemo v zgodbe o preživetju, moči in možnostih. Izziv demokratičnih pripovednih praks je tudi, da zajamejo nevidno, uporabniško znanje. Naša teza je, da so literarne (avto)biografije lahko protiutež patološkemu in posplošujočemu govoru stroke o ljudeh ter vir alternativnih zgodb in znanja.

Avtorica romana je povedala, da še dolgo po odhodu iz nasilnega odnosa nikomur ni povedala svoje zgodbe. Govoriti o tem je začela, ko je postala mama, pravi. Da žrtve nasilja po navadi v več kot polovici primerov o nasilju nikoli niso obvestile nobene službe ali o tem govorile bodisi iz razlogov, ki so presenetljivo stereotipni, bodisi jih je bilo sram, pravi tudi Mojca Urek v spremni besedi romana Vesne Karlin.

Avtorica pravi, da ko človek s tako izkušnjo izpove svojo zgodbo, jo vedno znova interpretira in vedno znova prihaja do novih spoznanj. Tako se vrača v preteklost, ki jo vidi na novo, in spozna, kot pravi, »da sploh ni več tak bav bav [...]«. In nastane neka nova osebna življenjska zgodba. Da bi torej lahko osmislili svoje izkušnje, jih je treba organizirati, uokviriti, jih strukturirati ... in pripoved omogoča ustrezen okvir za doživljanje, razumevanje, organiziranje naših izkušenj, ki jih z vsakim pripovedovanjem vedno znova interpretiramo (Urek 2005). Tako avtorica na podlagi svojih izkušenj svetuje preživelim v nasilju: »[...] zelo dobro se mi zdi, da če ne morejo govoriti o svoji preteklosti, naj začnejo pisati. Pisati dnevnik, karkoli, samo da izlijejo iz sebe.«

Z avtorico sva se med pogovorom dotaknili njenih občutkov in pogledov nase na podlagi izkušnje nasilja v otroštvu v družini, kakor tudi izpovedi zgodbe v knjigi. S svojo izkušnjo, kjer je dosegla uvid, je pridobila na lastni moči in samozavesti. Predvsem ko je napisala knjigo, je dosegla razbremenitev in okrevanje, čeprav pravi, je bilo potrebnih veliko poguma in samonadzora. Ta potencial za okrevanje na podlagi pisanja zgodbe izpostavljam v teoretičnem delu. Gre za t. i. vzpostavljanje zaporedja dogodkov ali ustvarjanje časovnega reda življenjskih izkušenj, kar naj bi bilo posebej primerno za uporabnike, ki so preživeli travmatično izkušnjo, kar družinsko nasilja zagotovo je. Tako McLeod (1997: 37) navaja zmožnost uporabe zgodbe kot preobrazbo kaotičnih izkušenj v vsakdanje zaporedje dogodkov. Podobno Lea Šugman Bohinc govori o časovnici njihovega življenja, s katero si z lastno zgodbo dogodke uvrstijo v časovni red, saj lahko zgodba z bolj urejeno časovnico uporabniku pomaga pri okrevanju.

Skozi zgodbo avtorice sem v intervjuju z vprašanji poskusila umestiti delo socialnega delavca. V obdobju trajanja nasilja, to je v desetletju med 70. in 80. leti, avtorica ni imela

nobene izkušnje s socialno delavko niti se ni spomnila, ali je bila socialna delavka zaposlena na šoli. Njeno mnenje je, da se strokovnjaki preveč vračamo v preteklost in s tem upravičujemo uporabnikov sedANJI položaj, njegove občutke ali ga celo pomilujemo zaradi njegove preteklosti. Avtorica je kritična:

Nekateri se ne morejo otresti preteklosti in v njej vedno znova iščejo vzroke za svojo situacijo in na ta način opravičujejo svoje napake. Zato mi gre tudi zelo na živce, ko na primer ali socialne službe ali katere koli službe dejansko pomagajo iskati opravičilo, zakaj je z nekom tako kot je, npr. »ja saj ga moraš tako vzeti« ... Ne! Ni res! Pokaži mu pot ... lahko se je pogovarjati, ampak ne na način opravičevanja sedanjosti in govoriti »ja saj razumem, saj je težko« ... Ne, ni težko, potrebno je dobiti prave strokovnjake in to se da. Se pravi poiskati način, kako se tok negativnih misli lahko prekine. Na tem bi morale socialne službe delati.

Po njenem mnenju bi morali bolj krepiti uporabnikovo moč za iskanje rešitev za prihodnost. In k temu lahko dodam samo, da postmoderno socialno delo zagotovo poskuša temu slediti.

5 Razprava

Besedno zvezo iz naslova – zgodovina obravnavanja nasilja v družini v Sloveniji – bi lahko preimenovala v zgodovino neobravnavanja nasilja. Rezultati poizvedovanja potrjujejo teoretična izhodišča, da družba problema nasilja sploh ni zaznala. Pa tudi stroka in pristojne službe ne. V teoretičnem delu Katja Filipčič (2002: 161) omenja »odkritje« nasilja nad otroki šele v 60. letih prejšnjega stoletja, ko je za nasilje veljalo le tisto pretepanje, ki je pustilo vidne poškodbe. Iz tega izhaja, da je bilo pretepanje dopustno v »milejših« oblikah. V pričujočem romanu, kjer je šlo za družinsko nasilje, ki se je dogajalo med letoma 1965 in 1982, je jasno, da ni šlo za vzgojne prijeme v obliki milejših pretepanj, ampak za konkretno nasilje tako nad otrokoma kakor tudi nad ženo, ki je imelo za posledice hude telesne poškodbe. Avtorico sem v intervjuju vprašala, kako to, da v šoli niso opazili modric ali česa podobnega. Odgovorila je, da je oče zelo pazil, kam je udaril, in da se poškodbe med šolskim letom skoraj nikoli niso pokazale na vidnih mestih telesa. V tem istem obdobju so bile v nekdanji Jugoslaviji razvite mnoge službe, ki so se ukvarjale s socialnim varstvom. Tako je bila socialna delavka, ki je sodelovala v mojih poizvedbah, med drugim prav tako zaposlena in imela celo vodilno funkcijo na področju socialnega in otroškega varstva. In niso zaznali nasilja; takrat ga preprosto ni bilo in ne v takih razsežnostih, kot je to pogosto slišati danes, sta v intervjuju povedala socialna delavka in policist. Nasilje je bilo obravnavano le kot kršenje javnega reda in miru. V obdobju po vojni in do konca 80. let prejšnjega stoletja ni bilo urejene zakonodaje na tem področju. Ženska gibanja niso dobila dovolj moči, da bi lahko na to vplivala. Ideali takratne politične ureditve so presegali ukvarjanje družbe s t. i. zasebnostjo, ki so jo pripisovali dogajanjem za štirimi stenami.

Čeprav so bile ženske formalno enakopravne in so po vojni dobile med drugim tudi volilno pravico, so bile pozneje spet porinjene v sfero »gospodinjstva«, zaradi česar se v zasebnost in dogajanje za štirimi stenami družba ni vtikala. Ženska organizacija AFŽ, ki je bila ustanovljena po vojni, je bila kmalu ukinjena, saj je komunistična oblast hotela s to organizacijo preprečiti kakršnekoli zahteve slovenskih in jugoslovanskih žensk po ponovni ustanovitvi predvojnih ženskih organizacij, ki so dobile pečat meščanskih organizacij, v katerih so se zbirale »buržoazne dame« (Zaviršek 2006: 24).

Iz poizvedovanja pri socialni delavki in policistu zelo izstopa prepričanje, da je bil glavni, če ne celo edini vzrok za družinsko nasilje alkoholizem. O splošni povezavi med

alkoholom in nasiljem govorijo tudi individualistične teorije, vendar nekatere raziskave kažejo, da je povezanost alkoholizma in nasilja od 6 do 85 odstotkov, kar je zelo velik razpon (Kantor in Straus 1995, v Filipčič 2002: 46). Takšno prepričanje o razlogih za družinsko nasilje je staro. Alkohol in nasilje sicer lahko povezujemo tako, da je alkohol dejavnik, ki omogoči, da se nasilje pojavi večkrat, kot v treznem stanju, ni pa alkohol neposreden sprožilec nasilja.

V primerih, ki so bili predmet raziskovanja v magistrski nalogi, ne morem povsem vzpostaviti povezave med odnosom družbe do nasilja in pojmovanju razlik med spoloma. Med pogovorom s socialno delavko in policistom je bilo zaznati, da so bila pojmovanja razlik med spoloma mogoče bolj prisotna, kot so danes. Vplivala so predvsem na pojmovanje vlog v družbi glede na spol. Stereotipi o pripadajočih lastnostih glede na spol so bili zelo prisotni.

V pričujoči resnični zgodbi je jasno, da je ženski del družine »moral« prevzeti vso krivdo za nasilje. Čeprav avtorica romana pravi, da ne vidi neposredne povezave s patriarhalno miselnostjo, so ravnanja očeta po mojem povezana s tem, saj je kot moški »čutil« neprestano potrebo po nadzoru nad ženo in hčerkama na vseh področjih. To bi lahko povezala s sociološkimi in socialno-kulturnimi teorijami, ki so predmet teoretičnega izhodišča naloge. Gre za tri skupine teorij: teorijo konflikta, teorijo virov in feministične teorije. Teorija konflikta govori, da je bila med industrializacijo družina prostor, kjer je moški lahko narekoval in zahteval spoštovanje, s stališča teorije virov ima v družini največjo moč odločanja moški, s stališča feministične teorije pa je na teh podlagah skozi socialni kontekst jasno, da imajo moški moč nad ženskami in jih pretepajo, da bi dosegli in ohranili moč, do katere menijo, da so upravičeni zaradi strukture patriarhalne družbe (Filipčič 2002: 81–82).

V raziskavi sem izhajala iz teze, da so na razvoj izobraževanja za socialno delo in razvoj strokovnega socialnega dela pomembno vplivale ženske. To je iz teoretičnih izhodišč povsem lahko potrditi, saj obstaja nemalo virov o tem. V mojem primeru pa je socialna delavka, ki sem jo o tem spraševala, končala šolo za socialne delavce leta 1973, čeprav je očitno že prej delala tudi na socialnem področju. To je obdobje, ko se je socialno delo kot stroka že nekoliko oblikovalo. Bili so že zgrajeni temelji za izobraževanje in sama ni mogla več govoriti o začetkih in vplivu na razvoj, kot je to opisano v teoretičnem delu. Iz njenih pričevanj je mogoče sklepati, da se v njenem obdobju službovanja socialno delo še ni povsem feminiziralo, kot velja danes. Na začetku delovanja pravi, da so bile štiri ženske socialne delavke, pozneje pa pove, da je bilo razmerje med spoloma v strokovnih

krogih izenačeno. Povprašala sem jo tudi o AFŽ, ki sicer takrat ni bilo več tako zelo aktualno kot po vojni in ni imelo več vpliva na razvoj. Pravi, da je bila skoraj ves čas v vodstvenih funkcijah, kar je zanimivo, saj nekateri viri o vodstvenih funkcijah na področju socialnega dela poročajo kot o povsem rezerviranih za moške.

Iz zgodovinskih virov bi iz pogovora lahko povsem potrdila dejstvo, da so na socialnem področju delali ljudje, ki niso imeli formalne izobrazbe za socialno delo. To socialna delavka potrdi in pripomni, da so bili tisti, ki niso imeli formalne izobrazbe, prav tako sposobni za to delo. Socialna delavka omenja, da so bili socialni delavci spoštovani strokovnjaki in da so imeli avtoriteto. Pri tem vidim med svojim študijem pomemben razvoj za strokovno obravnavo, ko naj socialni delavci ne bi bili vsevedni, ampak naj bi stopili s položaja strokovnjaka in se pridružili uporabniku. Z vidika socialnega delavca gre po mnenju Leje Šugman Bohinc (2003) za to, da socialni delavci uporabimo zgodbe o mogoči spremembi, o uresničenju zelenega razpleta, s čimer si prizadevamo sprožiti preokvirjanje uporabnikovih vzorcev reševanja v smeri večje učinkovitosti. To so lahko tudi avtobiografije preživelih in uporaba njihovih zgodb kot potencial za okrevanje. Kot pravi Mojca Urek v spremni besedi romana, ki je predmet magistrske naloge: »Pričujoči roman je še en dokaz, da strokovnjakinje in strokovnjaki ne vemo nič, dokler ne prisluhnemo, se pogovarjamo, beremo avtobiografije.«

Glede strokovnih doktrin v socialnem delu socialna delavka pri svojem delu ni izpostavila nobenih konkretnih metod dela, ampak da so socialni delavci ravnali izključno po lastni presoji in se prilagajali vsakemu primeru. Omenja samo splošne smernice na republiški ravni. To je sicer v prid nekaterim virom, ki o tem pričajo v teoretičnem delu, vendar mislim, da so v obdobju 80. let že bile nekatere doktrine razvite na drugih področjih, če že ne na področju nasilja v družini, ki ga skoraj niso obravnavali. Mislim, da se je socialna delavka, ki se je upokojila pred 27 leti in se takrat povsem posvetila prostovoljstvu in društvu upokojencev, v razmišljanju o strokovnem delu v preteklosti nekoliko »odtujila« in ga ni zmogla več redefinirati.

Rezultati poizvedovalnega intervjuja z avtorico se mi zdijo spodbudni za prenos teorij za strokovno obravnavo žrtev nasilja v družini, predvsem v kontekstu okrevanja in krepitev moči na podlagi izpovedi in pripovedovanja zgodb v socialnem delu.

Čas dogajanja nasilja v družini, ki ga v romanu opisuje avtorica, sega v 70. in 80. leta prejšnjega stoletja. Prav tako sta socialna delavka in policist v tistem obdobju službovala na področju socialnega varstva in policije. Tako je na eni strani jasno, da se je nasilje

dejansko dogajalo, na drugi pa, da ni bilo zaznano ali da se je umeščalo v zasebno sfero, pri čemer se nikomur ni bilo treba s tem ukvarjati. Veljala je kultura molka in tabuja.

Avtorica pove, da zato tudi dolgo po dogajanju ni nikomur povedala o izkušnji nasilja, ki ga je preživela v otroštvu. Zelo težko se je soočala z nekaterimi družbenimi stereotipi o nasilju. Na primer takimi, ki označijo žrtev in jo tako potiskajo na družbeni rob. V kontekstu socialnega dela je treba uporabniku predvsem prisluhiniti in mu verjeti, pravi. Kot pravi Mojca Urek (2008), ima uporabnik legitimno pravico do svoje zgodbe, kar pomeni, da ima pravico do razširjanja svoje vednosti in »svoje resnice«.

Skoraj povsem nasprotna so pričevanja vseh treh intervjuvancev. Medtem ko socialna delavka in policist trdita, da nasilja v družini ni bilo, ali če je bilo, so bili to le osamljeni primeri in posledica alkoholizma, avtorica govori iz izkušenj, da obravnava nasilja v takratnem obdobju ni bila mogoča. Pravi, da je bila to javna skrivnost in v domeni zasebnosti, v katero se ni noben vtikal. Ne spomni se, ali je socialna delavka v šoli (ki bi ji bila mogoče najdostopnejša za pomoč) sploh obstajala. Policija pa tako ni naredila ničesar, tudi če je »obravnavala« nasilje. Danes se nam vse to zdi nedoumljivo, vendar takrat družba tega ni prepoznala in ni ukrepala; torej če ljudje zaradi nečesa trpijo, pa tega ne prepoznajo kot družbeni problem, to ni družbeni problem. To postane šele, ko je doseženo določeno strinjanje o tem, da je »nekaj narobe«, in so se ljudje pripravljeni organizirati in ukrepati (Sedmak in Kralj 2013: 176).

Čeprav je avtorica že v preteklosti govorila o svoji izkušnji in je, kot pravi, pogumno stopala iz okvirov, se mi zdi, da je največ za »okrevanje« dosegla prav s knjigo oziroma celovito izpovedjo, kjer je stopala korak za korakom skozi pomene in interpretacije iz preteklosti. Takšen je tudi njen glavni nasvet vsem žrtvam: če ne morejo govoriti, naj o tem pišejo, da izlijejo iz sebe. Parkinson (2009: 52) to lepo ponazori, ko pravi, da preko zgodb lahko razvijemo nove, uporabnejše načine razmišljanja in da je preko zgodb mogoče zamenjati stare, negativne asociacije z drugimi, bolj pozitivnimi.

Zadnje vprašanje v intervjuju je bilo nekoliko sugestivno, saj sem v njem povzela izsledke raziskave o nasilju, da so ženske na podlagi izkušenj nasilja postale samozavestnejše in so se naučile bolj postaviti zase. Vendar pa tudi če tega vprašanja, na katerega je avtorica odgovorila pritrdilno, ne bi bilo, je že na začetku najinega pogovora mogoče videti prav takšen spontan odgovor: »Velikokrat si rečem, mogoče sem pa to rabila, da sem se izoblikovala v neko drugačno osebnost ...«

Na koncu lahko povem, da sem od poizvedbe pri socialni delavki in policistu skozi intervju verjetno pričakovala preveč. Pristopila sem s konkretnimi vprašanji, mogoče

preveč iz današnje perspektive. Oblikovala sem jih na podlagi teorije, čeprav ne z vnaprej pripravljenimi odgovori. Izkazalo se je, da do določenih zaključkov, kot sem jih že ugotovila na podlagi pregleda teoretičnih izhodišč, nisem mogla priti.

Nasprotno pa menim, da je bilo pri intervjuju z avtorico romana. Mislim, da sem pri poizvedbah dosegla svoj cilj. Vprašanja, ki so se pri intervjuju z avtorico nanašala na obravnavo nasilja, so dala odgovore, ki so jasni pokazatelji stanja glede obravnave nasilja v družini pri nas. Odgovori potrjujejo bistvena teoretična izhodišča: da je bila obravnava povezana s takratno državno ureditvijo, saj na tem področju ni bilo zakonodaje, ki bi to področje urejala, da je bilo v družbi nasilje v družini tabu tema, o kateri se ni govorilo, in da je bilo to vprašanje zasebnosti, kamor se družba, javnost, policija in niti socialno delo niso vtikali. In kot se je izrazila Vesna Karlin: »To je bila javna skrivnost.«

Uporabnost zgodbe kot potenciala za okrevanje in krepitev moči lahko na podlagi poizvedb skozi intervju z avtorico avtobiografije potrdim, predvsem pa tudi prenos na socialno delo. Kot pravi Mojca Urek (2011), pripovedne prakse v socialnem delu ponujajo priložnost za dialog, samopredstavitev in večjo udeležbo pri vzpostavljanju vednosti.

Menim, da so sodbe, ki sem jih na koncu oblikovala, utemeljene na podlagi teoretičnih izhodišč in imajo oporo v gradivu za utemeljevanje veljavnosti, kot pravi Blaž Mesec (2003: 26).

6 Sklepi

- Rezultati v empiričnem delu magistrskega dela potrjujejo teoretična izhodišča, da obravnave družinskega nasilja v službah socialnega varstva v obdobju 70. in 80. let prejšnjega stoletja, na katero se raziskava nanaša, skoraj ali sploh ni bilo.
- Razlogi za neobravnavo so bili predvsem takratna politična ureditev, pomanjkljiva zakonodaja, saj je bilo nasilje v družini opredeljeno kot stvar zasebnosti, in družbena kultura molka o nasilju v družini.
- Položaj žensk in moških v družbi je bil v obravnavanem obdobju vsekakor pogojen z globoko zakoreninjeno patriarhalno miselnostjo; socialna delavka je izjavila, da je bila priča poniževanjem in diskriminaciji žensk pri svojem delu, povezavo s patriarhalno miselnostjo pa vidim tudi v zgodbi v romanu, da je moški, ki je bil povzročitelj nasilja, socialno nadziral ženo in hčerki.
- Glede službovanja žensk in moških v socialnovarstvenih službah socialna delavka navaja enakomerno razmerje spolov, izpostavlja celo svoje vodstvene funkcije, in da pri svojem delu ni pustila, da bi bila diskriminirana zaradi spola.
- O strokovnem delu je socialna delavka povedala, da so se strokovni delavci ravnali po lastni presoji, ki so jo prilagajali vsakemu primeru; torej ni bilo doktrine, čeprav omenja smernice, ki so bile izdane na republiški ravni.
- Osebna izkušnja avtorice o izpovedi lastne zgodbe je, kot pravi, da ko človek z izkušnjo nasilja pove svojo zgodbo, jo vedno znova interpretira in vedno znova prihaja do novih spoznanj; tako se vrača v preteklost, ki jo vidi na novo, in spozna, »da sploh ni več tak bav bav ...«. In nastane neka nova osebna življenjska zgodba.
- Zgodbe in avtobiografije so v socialnem delu pomemben potencial za okrevanje preživelih v nasilju v družini, kakor tudi za razvijanje socialnodelovnega odnosa z uporabniki in za krepitev njihove moči.

7 Predlogi

Na področju obravnavanja nasilja v družini v Sloveniji se je, gledano iz zgodovinske perspektive, ki je zajeta v magistrskem delu, veliko spremenilo. Spremembe so vidne na skoraj vseh področjih. Izpostavila bi tiste, ki se nanašajo na teoretična izhodišča tega magistrskega dela, in sicer je bil sprejet in dopolnjen zakon o policiji, ki je omogočil obravnavo nasilja na drugačni ravni kot v preteklosti, ter delo na centrih za socialno delo, ki imajo v primeru nasilja več pristojnosti in razvite metode delovanja. Zelo pomembno vlogo pri obravnavi nasilja in možnostih pomoči žrtvam nasilja so zagotovo imele tudi številne nevladne organizacije na tem področju. Zaradi narave magistrskega dela oziroma njegovega zgodovinskega koncepta menim, da predlogi za praktično delo niso mogoči, ker bi bila njihova podlaga utemeljena na že uveljavljenih »teoretičnih in zakonskih izhodiščih za delo«, ki so se medtem razvili. So pa mogoči predlogi glede pojasnjevanja teorije na dveh področjih: prvem, kako bi lahko obravnavo nasilja nadgradili iz uporabniške perspektive glede nekaterih metod socialnega dela, in drugem, ki se nanaša na utemeljevanje teorij v konceptu zgodbe kot izhodišča za okrevanje žrtve nasilja.

- Pri vzpostavljanju prvega stika in pri prvem pogovoru socialne delavke z uporabnico, ki je po naši presoji bila ali je potencialna žrtev nasilja v družini, postavimo odprta vprašanja tako, da lahko spregovori brez občutka zaznamovanosti (in občutka sramote, kot se je izrazila avtorica) in vzpostavi zaupanje v odnosu.
- Avtorica se je v intervjuju izrazila z besedami: »... če nekaj povem, razumi, da je to tudi res.« Iz tega izhaja zelo pomemben koncept socialnega dela – socialni delavec se mora odpovedati temu, da ne verjame zgodbi uporabnika.
- Na podlagi aktivnega poslušanja žrtve nasilja in njenega pričakovanja zavzamemo aktivno vlogo pri iskanju pomoči. Če gre npr. za začetno fazo iskanja pomoči, ko žrtev še ni odšla iz nasilnega odnosa, najprej poskrbimo za t. i. varen prostor, kamor se lahko umakne; v primeru resnične zgodbe je bilo iskanje varnega prostora ključnega pomena za žrtev in socialno delo je tisto strokovno delo, ki mora k temu največ prispevati.
- Verjetno je v začetni fazi žrtev, ko še nima dovolj moči, težko mobilizirati in delovati iz t. i. perspektive moči. Zato je zelo pomembno, da socialni delavec odkrije v preteklosti tiste trenutke, ki bi lahko bili za uporabnico vir za preokvirjanje mogočega; avtorica je v pogovoru povedala npr., da je »že dvakrat prej poskušala oditi« iz

nasilnega odnosa. Pri tem bi s pogovorom lahko prišli do ključnih vzgibov, ki so bili ob poskusu odhoda prisotni, in jo spodbudili na podlagi takratne moči, da stori nov korak, na primer odhod.

- Izpostavila bi tudi analizo tveganja kot pomemben dejavnik pri ravnanju socialnega delavca v primerih obravnave nasilja. Med pogovorom v intervjuju je avtorica za svojo mater izpostavila, »da se verjetno ona nikoli ne bi odločila za odhod [...] pri njej je bil strah pred lastno bolečino večji [...]«. Ko socialni delavec že zagotovo ve, da je žrtev v nevarnosti zaradi ponavljajočega kroga nasilja, je z žrtvijo pomembno narediti analizo tveganja, da se jo lahko zaščiti, kakor tudi da se poišče realne možnosti za prihodnost, ki bodo odločilne za soočanje s položajem.
- S pisanjem svoje zgodbe je avtorica dosegla najmanj »razbremenitev«, zato bi socialni delavci morali spodbujati svoje uporabnike tudi k pisanju lastnih zgodb predvsem za njihovo lastno analizo dogodkov.
- Avtorica je izpostavila tudi ponavljanje lastne zgodbe vedno znova in se izrazila z besedami, da potem »vidiš, da sploh ni več tak bav bav [...]«; socialni delavci bi morali biti potrpežljivi pri poslušanju zgodb, kadar jih uporabnik večkrat ponavlja, in ga celo spodbujati k ponavljanju, skupaj z njim pa raziskovati razumevanje zgodbe za njen nov pomen.
- Za nadaljnjo raziskavo zgodovine obravnavanja nasilja v Sloveniji obstaja časovna omejitev. Če bi hoteli pridobiti informacije na podlagi intervjujev iz izkušenj dela ali doživljanja nasilja, bi morali pohiteti, saj so potencialni intervjuvanci lahko že v visoki starosti ali pa jih ni več; če pa bi možnost pogovora obstajala, bi bilo treba spraševati preživele v nasilju, ker bi ti najpristneje lahko ocenili obravnavo, če je sploh bila, in odnos okolja do nasilja, kulturo molka itd.

9 Seznam virov

- Angus, E. L., MacLeod, J. (2004), *The Handbook of Narrative and Psychotherapy: Practice, Theory and Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Aničić, K., Bezenšek Lalič, O., Cvetežar, I. Š., Čulík, D., Terbovec Glušič, T., Hočevar, M., Papež, I., Makovec Rus, M., Velički, J., Vučenović, L., Žgajnar, B., Veselič, Š. (ur.) (2007), *Na poti iz nasilja: prakse dela proti nasilju nad ženskami*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Bass, E., Davis, L. (1998), *Pogum za okrevanje. Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu*. Ljubljana: Liberalna akademija in Visoka šola za socialno delo.
- Bezenšek Lalič, O. (2009), *Odzivanje socialnih delavk in delavcev na nasilje v družini*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2006), Izobraževanje za socialno delo v letu 1959: O metodiki socialnega dela pri Katji Vodopivec. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (201–214).
- Domiter Protner, K. (2013), Pregled raziskovanja nasilja nad otroki v družini v Sloveniji od 19. stoletja do danes. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64, 1: 53–62.
- Dragoš, S. (2006), Dobrodelnost: Solidariziranje ali nadzorovanje? V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (83–102).
- Filipčič, K. (2002), *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Flaker, V. (2005), Od praktičnega poklica k dejavni znanosti. Memoarska analiza poti in prehodov izobraževanja za socialno delo (1975–2005). V: Zaviršek, D. (ur.), *»Z diplomo mi je bilo lažje delat!«: Znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (65–119).
- Gelles Richard, J., Loseke, D. (1993), *Current controversies on family violence*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Jeraj, M. (2005), *Slovenke na prehodu v socializem. Vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945–1953*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Jogan, M. (2016), *Katoliška cerkev in družbeno zlo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Založba FDV. Dostopno na <http://knjigarna.fdv.si> (10. 4. 2017).

- Karlin, V. (2011), *Obžalovanje: resnična zgodba o nasilju v družini*. Rakek: T&D.
- Kobal Možina, L. (2006), »Stvari o katerih ne govoriš, ni«: Medinstitucionalno sodelovanje na področju spolnih zlorab otrok od 1945 do 1985. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (215–227).
- Kovačič, A. (2011), *Dobrodelna organizacija Leo klub v kontekstu socialnega dela*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo).
- Kozminčuk, N. (2016), *Uporaba zgodb in metafor v socialnem delu*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo).
- Leskovšek-Svete, M. (1998), Prva statistika o nasilju v družini: na seminarju v Gotenici so policisti predstavili prvo pri nas narejeno analizo statističnih kazalcev, ki jih lahko povezujemo z družinskim nasiljem. *Dolenjski list*, 49, 21: 11.
- Leskošek, V. (2002), *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*. Ljubljana: Založba /*cf.
- (2006), Žensko gibanje in socialno delo. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (39–60).
- Leskošek, V., Antić Gaber, M., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., Kralj, A. (2013), *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*. Maribor: Založba Aristej.
- MacKenry, P. C., Sharon, J. P. (1994), *Families and change: coping with stressful events*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage cop.
- MacLeod, J. (1997), *Narrative and Psychotherapy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Medarić, Z. (2009), *Sociološki vidiki nasilja nad ženskami v družini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- Mesec, B. (2003), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu*. 2. del. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (študijsko gradivo).
- Mešl, N. (2006), Službe za pomoč družinam v obdobju 1945–1962: Primer Celja z okolico. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (295–308).
- Miller, L. (2006), *Counselling Skills for Social Work*. London: Sage Publications.

- Milošević Arnold, V., Poštrak, M. (2002), *Uvod v socialno delo. Interno študijsko gradivo*. Ljubljana: VŠSD.
- Parkinson, R. (2009), *Transforming Tales: How Stories Can Change People*. London, Filadelfija: Jessica Kingsley Publishers.
- Petrič, D. (2012), *Pravni in zgodovinski pregled nasilja v družini v Sloveniji*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta (magistrsko delo).
- Pollitz Worden, A., Bonnie, E. C. (2005), Attitudes and Beliefs About Domestic Violence: Results of a Public Opinion Survey, I. Definitions of Domestic Violence, Criminal Domestic Violence and Prevalence. *Journal of Interpersonal Violence*, 20, 10: 1219–1243.
- Premzel, F. (2003), Urejanje stikov med nasilnim očetom in otrokom iz perspektive žrtve. *Socialno delo*, 42, 6: 371–375.
- Puhar, A. (1982), *Prvotno besedilo življenja*. Zagreb: ČGP Delo – TOZD Globus.
- Rozman, S. (2015), *Pogum: kako preboleti travmo/Sanja Rozman in Mija*. Ljubljana: Modrijan založba.
- Sagadin, J. (1995), Nestandardizirani intervju (1. del). *Sodobna pedagogika*, 46, 7/8: 311–322.
- Šugman Bohinc, L. (2003), Pripovedovanje zgodb v socialnem delu in psihoterapiji. *Socialno delo*, 42, 6: 377–383.
- Švab, A. (2001), *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tepavčević, Ž. (2003), Zakonska zveza in spolnost v katoliški doktrini. *Socialno delo*, 42, 6: 355–360.
- Urek, M. (2001), Življenjske zgodbe in njihov pomen: nekaj izhodišč za preučevanje pripovedovanja zgodb v socialnem delu. *Socialno delo*, 40, 2–4: 119–150.
- (2005), *Zgodbe na delu: pripovedovanje, zapisovanje in poročanje v socialnem delu*. Ljubljana: Založba /*cf.
 - (2008), Avto/biografije med pričevanjem, okrevanjem in uporom. *Jezik in slovstvo*, 53, 3/4: 75–88.
 - (2011), Avto/biografski pristop v socialnem delu. V: Koron, A., Leben, A. (ur.), *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU (144–159).

- Van der Ent, D. W., Evers, Th. D., Komduur, K. (2001), *Nasilje nad ženskami – odgovornost policije: za kvalitetnejše delo policije v primerih nasilja nad ženskami*. Ljubljana: Društvo Ženska svetovalnica.
- Zaviršek, D. (ur.) (2005), »Z diplomo mi je bilo lažje delat!«: Znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- (2006), Spol in profesionalizacija socialnega dela v socializmu: Primerjalna analiza. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (15–38).
- Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.) (2006), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2010), Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti: socialno – antropološki in socialnodelovni teoretski koncepti. *Socialno delo*, 49, 2/3: 85–97.
- Zaviršek, D. (2011), Več sivih lis kot velikih: socialno delo med administracijo in avtonomijo: petdeseta obletnica prvega centra za socialno delo. *Večer*, 5. 3. 2011.
- Zorn, J. (2006), Socialno skrbstvo po drugi svetovni vojni: Nova ideologija in stare vrednote. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (61–82).

Priloge

Priloga A: Kodiranje (ostalo)

Priloga A1: Družbene razlike med spoloma

(legenda za razpredelnico: SD – socialna delavka, P – policist, A – avtorica romana)

<i>IZBROR RELEVANTNIH DELOV BESEDILA</i>	<i>PROSTO PRIPISANI POJMI – ODPRTA KODIRANJE</i>
SD: Razlike med spoloma so se vsekakor kazale na vseh področjih	spol razlika
SD: vendar jaz osebno nisem pustila, da bi me kdorkoli obravnaval drugače oz. kot manjvredno, samo zato, ker sem ženska	diskriminacija poniževanje lastnosti
SD: vem pa, da je to bilo prisotno to razlikovanje med spoloma in nekatere ženske so doživljale huda ponižanja	diskriminacija ponižanje
SD: in takrat se je velikokrat zdelo, da je to samoumevno	družbeni odnos patriarhat
P: so bili določeni poklici bolj primerni za ženske, drugi pa bolj za moške	spol razlika lastnosti stereotipi
P: v policiji na primer je bilo nekako logično, da je to moški poklic	spol moški moč stereotipi
P: ker so moški bolj močni, manj čustveni, bolj znajo z roko udariti po mizi	lastnosti moški moč čustva stereotipi
P: če je bilo slišati za kakšno nasilje, se je	alkoholizem

zmeraj smatralo, da ko je moški pijan, je grob z žensko doma	nasilje
A: on v okolju recimo ni bil nikoli agresiven...lahko je bil malo oster ko je kaj rekel ali kaj takega, da je koga kaj zabil v komunikaciji...	samokontrola
A: in potem ni izbiral besed o nas	sramota
A: vso krivdo je pripisal nam ženskam, ker da smo krive za vse	krivda ženske
A: to je bila sramota povedat komurkoli, da mene oče tepe. Ker potem je z mano nekaj narobe...	molk sramota krivda
A: on je dejansko bolj rasel v matriarhatu, kot v patriarhatu. Je bila mama tista ta glavna	matriarhat patriarhat

Združevanje sorodnih pojmov v kategorije

- Položaj žensk in moških v družbi (spol, moški, ženska, diskriminacija, poniževanje, matriarhat, patriarhat),
- pojmovanje ženskosti in moškosti (stereotipi, razlika, lastnosti, moč, čustva, nasilje, alkoholizem, samonadzor),
- socialni nadzor (sramota, krivda, molk).

Priloga A2: Vpliv žensk s področja socialnih služb na strokovni razvoj

<i>IZBROR RELEVANTNIH DELOV BESEDILA</i>	<i>PROSTO PRIPISANI POJMI – ODPRTO KODIRANJE</i>
SD: nismo bile same ženske, razmerje je bilo približno pol pol	razmerje spol
SD: bili so tudi moški in pozneje je eden postal direktor Doma za stare.	direktor moški
SD: jaz sem se postavila zase...delala sem veliko in imela tudi vedno strokovne argumente na svoji strani	strokovnost socialno delo enakopravnost
SD: smo bile samo štiri socialne delavke takrat za celo Prekmurje	ženske socialno delo pionirke
SD: na začetku sva bili le dve, ki sva imeli šolo za socialno delo	izobrazba ženske
SD: ostali niso imeli šole, bili so pa tudi sposobni za to delo	izobrazba sposobnost
SD: spomnim se ene prijateljice, ki si je tako želela iti v to šolo, pa je nikakor niso hoteli sprejeti... potem smo pisali naši Gabiki Čačinovičevi... in prosili toliko za njo, da naj jo sprejmejo v šolo... in na koncu so jo potem res sprejeli...	dobiti priložnost želja izobrazba prošnja politična pripadnost
SD: bile so samo načelne smernice, zapisane na republiški ravni, konkretni postopki, ki bi jih lahko uporabljali pri delu pa ne	brez doktrine ravnanje po lastni presoji metode socialnega dela smernice
SD: smo prilagajali naše delo in pristope izključno po svoji presoji od primera do primera.	brez doktrine ravnanje po lastni presoji metode socialnega dela
SD: in upam si trditi, da sem sama pri tem projektu imela velike zasluge, da se je organizacija vzpostavila in zaživela	pionirka projekt
SD: bila sem načelnica oddelka za	politična ureditev

družbene službe	vodstvena funkcija
SD: kljub več vodilnim funkcijam, je bila nit mojega življenja socialno delo – vedno	vodstvena funkcija
SD: prostovoljstva kot takega ni bilo	politična ureditev prostovoljstvo
SD: nas so spoštovali in pričakovali na terenu kot priznanega strokovnjaka	avtoriteta strokovnost socialno delo
SD: spomnim se žensk v okviru AFŽ, vendar po aktivnostih bolj malo, saj je bilo to takrat že ukinjeno	žensko gibanje neaktivnost

Združevanje sorodnih pojmov v kategorije

- Položaj enakopravnosti spolov (spol, razmerje, direktor, ženska, moški, enakopravnost, vodstvena funkcija),
- profesionalizacija socialnega dela (prostovoljstvo, socialno delo, strokovnost, pionirke, brez doktrine, ravnanje po lastni presoji, projekt, avtoriteta),
- izobraževanje za socialno delo (izobrazba, sposobnost, dobiti priložnost).

Priloga A3: Zgodbe preživelih in strokovna obravnava

<i>IZBROR RELEVANTNIH DELOV BESEDILA</i>	<i>PROSTO PRIPISANI POJMI – ODPRTO KODIRANJE</i>
A: tisti, ki je šel skozi eno tako stvar mora biti ves sesut, je poškodovana osebnost, ne more se pobrati itd. In to so ta neka družbena prepričanja, ki mi gredo strašno na živce.	stereotipi družbeni odnos etiketa
A: mogoče sem pa to rabila, da sem se izoblikovala v neko drugačno osebnost, da mi je čisto vseeno kaj reče prvi sosed, kaj reče kdorkoli, se ne oziram na to in v bistvu živim čist po svoje, vnašam neke nove vzorce v okolje	izkušnja moč samozavest
A: takoj ko sem napisala knjigo, je mož rekel: zdaj si postala boljši človek	zgodba izpoved rekonstrukcija
A: nisem bila več tako zagrenjena, lažje govorim o tem	razbremenitev spoznanje okrevanje
A: najbolj od takrat mislim, ko sem mama sama postala, od svojega 21. leta dalje, jaz sem o tem govorila, nisem imela problemov govoriti o tem.	izpoved
A: in več ko sem govorila, bolj ko se sem govorila, lažje mi je bilo, kot da bi se čistila...	okrevanje nov pogled poslušanje
A: ko pa sem napisala knjigo, se mi je zdelo kot da mi je odleglo in sem si rekla: zdaj sem pa naredila kar sem imela za narediti	okrevanje
A: in tudi dejansko ne nosim bremena	razbremenitev
A: ker imam takšne izkušnje, da sem ugotovila, da se na tiste, ki sami niso na to pripravljeni težko vplivat ali jim pomagat	spoznanje izkušnja uvid pomoč socialno delo

A: da bi najprej pri sebi morali doseči limit, da bi lahko kaj spremenili...ker prej se ne da spremeniti ali vplivati nič	samopomoč uvid pomoč socialno delo
A: počakati da pade in takrat pomagati	zlom uvid
A: da se pravzaprav da obvladat te misli in da te dejansko samo misel dol vleče	samopomoč
A: potrebuješ ogromno samokontrole, da se ne predaš in sem rekla zdaj pa dovolj	samokontrola uvid
A: jaz se nisem predala in absolutno mislim, da postane človek drugačen na podlagi izkušenj nasilja	izkušnja pogum moč
A: raje namesto antidepresiva iti v hrib, se fizično izmučiti z gibanjem...	alternativa telovadba
A: seveda mislim, da je oče imel željo oz. potrebo, da napiše svojo zgodbo... on je pisal tudi pesmi in vsake toliko časa je pisal dnevnik	zgodba izpoved
A: ja oče je pisal, je izražal ta neka čustva, ki jih je imel do nas ampak v tistem hipu, v tistem njegovem idealnem svetu, ko pa je prišel v kontakt z nami, je pa videl, da ne spadamo v ta njegov koncept idealnosti, je prešel takoj v to svojo črno fazo	ideologija družina čustva
A: nekateri se ne morejo otresti preteklosti in v njej vedno znova iščejo vzroke za svojo situacijo in na ta način opravičujejo svoje napake	preteklost
A: Zato mi gre tudi zelo na živce, ko na primer ali socialne službe ali katere koli službe dejansko pomagajo iskati opravičilo zakaj je z nekom tako kot je, npr. »ja saj ga moraš tako vzeti«	pomoč socialno delo
A: pokaži mu pot...lahko se pogovarjati ampak ne na način opravičevanja sedanjosti in govoriti »ja saj razumem, saj je težko«...	socialno delo krepitev moči pomoč

A: se pravi poiskati način, kako se tok negativnih misli lahko prekine. Na tem bi morale socialne službe delati	pogovarjanje preokvirjanje refleksija socialno delo
A: govoriti, govoriti in govoriti...če je treba povedati stokrat eno in isto zgodbo skozi katero si šel	izpoved zgodba okrevanje poslušanje
A: in stotič, ko jo poveš, vidiš, da sploh ni več tak bav bav...	rekonstrukcija reinterpretacija okrevanje
A: sploh ni več tako in sploh nima več take teže	rekonstrukcija okrevanje
A: da če ne morejo govoriti o svoji preteklosti, naj začnejo pisati...karkoli, ...da izlijejo iz sebe	izpoved zgodba

Združevanje sorodnih pojmov v kategorije

- Na robu družbe (stereotipi, družbeni odnos, etiketa, ideologija),
- nova osebna življenjska zgodba (zgodba, izpoved, rekonstrukcija, spoznanje, nov pogled, preteklost, reinterpretacija, refleksija),
- osebna moč (izkušnja, moč, samozavest, razbremenitev, okrevanje, uvid, samopomoč, samonadzor, pogum),
- metode socialnega dela (poslušanje, pomoč, socialno delo, krepitev moči, pogovarjanje, preokvirjanje).

Priloga B: Nestandardiziran intervju s socialno delavko in policistom – Marija in Janko Horvat (9. 2. 2017)

(zapis intervjuja ni lektoriran z namenom ohranjanja izvirnosti pogovora in izražanja)

L: Kdaj ste končali šolo za socialno delavko?

SD: »Jaz sem Marija Horvat, sem diplomirana socialna delavka. Diplomirala sem leta 1973. Čeprav sem šolo delala ob delu, sem vse izpite naredila v predpisanem roku. Diplomirala sem na temo predšolskega varstva otrok s poudarkom na romskem zaselku Pušča, kjer sem izvedla okrog dvesto anket«.

L: Kako bi lahko na kratko opisali svoje delo?

SD: »Ves čas sem službovala na področju socialnega dela. Svojo poklicno pot sem začela leta 1958 na takratni občini Cankova, nadaljevala pa na Oddelku za družbene dejavnosti na področjih socialne in zdravstva na občini in takratnem okraju v Murski Soboti. Bila sem tudi članica izvršnega sveta in tajnica skupnosti socialnega in otroškega varstva. Kljub več vodilnim funkcijam, je bila nit mojega življenja socialno delo – vedno. Delala sem v Zvezi društev prijateljev mladine, v republiškem merilu, pri upokojencih, vedno sem se vključevala in izpopolnjevala tudi kot prostovoljka«.

L: Kdaj ste se upokojili?

SD: »Upokojila sem se pred sedemindvajsetimi leti. Takrat sem prevzela funkcijo predsednice Komisije za socialno varstvo pri društvu upokojencev Murska Sobota. Tako smo pričeli z delom zelo aktivno, dobili smo ogromno priznanj tudi v republiškem merilu. Konkretno smo hodili na teren ljudem pomagat tudi in predvsem s sodelovanjem Centra za socialno delo. Pred štirinajstimi leti je Zveza društev upokojencev izvedla anketo na podlagi projekta Starejši za višjo kakovost življenja. Takrat smo začeli obiskovati naše starejše občane nad petinšestdeset let. Anketa je bila zelo obširna in je vsebovala vprašanja za področje zdravstva, stanovanjskih razmer, finančno... skratka vse pogoje v katerih živi star človek. Moram povedati, da je to bila ena prijetna izkušnja, ker so stari ljudje zelo lepo to sprejeli. Najprej smo se bali, da nas ne bodo spustili notri oz. v stanovanja. Vendar smo ta naš projekt medijsko zelo aktivno oglaševali in potencialno populacijo seznanjali z našim namenom. Zato smo bili pozitivno presenečeni, saj so nam dovolili vstop in se tudi zelo odprli. Menim, da je pristop prostovoljca kot anketarja (in ne strokovnega delavca) bil bolj uspešen, saj smo se lahko bolj približali. Začeli smo s preprostim razgovorom, potem pa izvedli anketo, tako da so se starejši ljudje zelo odprli. Slišali smo kar težke zgodbe«.

L: Kako vidite spremembe v pojmovanju družine takrat in danes?

SD: »Mislim, da je takrat bila družina nekaj drugega kot je danes; družina so bili starši, otroci in vnuki. Še posebej v Prekmurju je bilo to zelo značilno. Med družinskimi člani je prevladovala medsebojna pomoč, tako finančno kakor tudi na drugih področjih. Najhujše je bilo po

stečajih večjih prekmurskih podjetij, kot je bila na primer Mura. Mladi so ostali na cesti, podrl se je ves sistem po katerem je družina funkcionirala. Edini dohodki, ki so družini ostali so bile še pokojnine starih staršev. Marsikateri star človek se je kar razjokal, da mora vsak evro, takrat je bil še tolar, za preživljanje družine. Zato je bilo tudi veliko izsiljevanj, predvsem mladi so to težko sprejeli. Imeli smo primere, ko so otroci babici in dedku jemali bančne kartice, tako da sta se kar razjokala... ampak, da bi to komu naprej povedali, tega pa niso dovolili».

L: Pravite, da so ljudje prostovoljce pri tej anketi dobro sprejeli... ali so v času vašega službovanja po letu 1973 tudi obstajale kakšne prostovoljske aktivnosti na področju socialnega dela?

SD: »Ne, prostovoljstva kot takega ni bilo, pozneje se je to vsako leto bolj razvijalo. In mislim, da je to zelo pomemben del socialnega dela. Takrat smo kot prostovoljci hodili veliko naokrog in tem starejšim ljudem je to toliko pomenilo, da smo jih prišli obiskat in se z njimi pogovarjali...in so se lahko izpovedali in »potožili«. Prostovoljno delo se je v zadnjih letih zelo razvilo. Tudi izobraževanje za prostovoljce smo imeli skoraj vsak mesec za prostovoljce, da imajo ta pravilen pristop. Trenutno mi imamo pri društvu upokojencev okrog štirideset prostovoljcev in tudi sama še kaj grem, čeprav težko zaradi bolezni. Težko je pristopiti predvsem v blokovskih naseljih, kjer ljudje neradi odprejo svoja vrata in moraš imeti zelo dober pristop, da ti odprejo in se izpovejo. Kajti velikokrat se pred vrati znajdejo nekakšni ljudje, ki ponujajo vse sorte in prodajajo različne stvari in ljudje se bojijo, da bi jih napadli. Prvo je, da moraš dobro pripraviti starejšega človeka, da te sprejme. Do nas so prišle zgodbe, da stare ljudi zaklepajo, prostovoljka se je skoraj vsilila v hišo, pa ni uspela... smo imeli en primer, ko so potem sosedge pričali o dogajanju in nasilju nad starimi, pa smo potem ukrepali direktno preko CSD».

L: Pravite, da ste hodili veliko na teren...kakšno delo je to bilo?

SD: »Ja veliko sem hodila pozneje kot prostovoljka, zadnjih petindvajset let in moram povedati, da sem dobila vsa priznanja... od občinskih, do državnih za svoje delo... to je bilo moje poslanstvo in moje delo in moram povedati, da me je to, da ne morem več tako aktivno sodelovati ob moji bolezni, najbolj prizadelo. To mi je nekaj najhujšega. Jaz sem vsak teden vsaj trikrat šla na društvo upokojencev, kot da bi šla v službo. Ljudje so me čakali, če je bilo potrebno kaj pomagati, kakšno prošnjo za koga napisati... in meni je to več pomenilo, kot vse drugo. Pa še to... prej mi nismo imeli domov za starejše... niti domov za mladoletnike... Najbolj v pomanjkanju in slabih razmerah so živeli hlapci in dekle... samo da so ga imeli pri hiši, živel pa je v hlevu...».

L: Kakšno pa je bilo prepričanje ljudi na terenu o socialnih delavcih?

SD: »Ljudje so nas izredno spoštovali in imeli smo avtoriteto. Vedno so nas lepo sprejeli in nas pogostili, če so le kaj imeli. Nikoli nisem čutila, da bi bila nezaželeni... in mislim, da je danes veliko težje socialnim delavcem na terenu, kot je bilo nam. Nas so spoštovali in pričakovali na terenu kot priznanega strokovnjaka».

L: Ali ste se srečali s problemom nasilja v družini pri svojem delu in v katerem obdobju?

SD: »Tega ni bilo. Kaj je že bilo, samo meni se zdi, da ti sosedski odnosi in družinski odnosi so se zelo spremenili... zdaj več ni tega, da bi živeli skupaj, gredo narazen, vsak na svoje... tudi če pogledam svoje sosede (naši otroci so tako v Ljubljani): mladi so zgoraj, stari spodaj in vsak zase kuha...vse je bolj ločeno in tempo življenja je čisto drugačen, vse je nekako nervozno... In hvala bogu, da danes obstajajo domovi za stare, ker prej tega ni bilo in bilo je na terenu zelo hudo in včasih so stari ljudje živeli v nemogočih razmerah... danes so domovi super zadeva...«

P: »Tega ni bilo, kot zdaj če poslušas samo zjutraj to poročilo OKC, koliko je vsako dnevnih poročil o nasilju v družini, tega nekdaj ni bilo... to če so se kaj v gostilni stopili, ampak da bi doma toliko pretepali družino, pa to... tega ni bilo«.

L: Kaj je sploh veljalo kot »pravo nasilje«?

SD: »Nasilje se je gledalo v luči splošnega nasilja v smislu javnega reda in miru, kot so bili pretepi v gostilnah«.

L: Torej se pri svojem delu ne spomnite, da bi kdaj morali iti na intervencijo na dom zaradi nasilja v družini? In kdo so bili povzročitelji?

P: »Spomnim se enega primera, ki bi ga lahko opredelili kot nasilje v družini oz. bolj kot za nečloveško ravnanje družine... Šlo je za starega očeta, ki je moral spati na skednju in je tudi sicer bival v nemogočih razmerah... in smo dobili obvestilo o tem... takrat je policija posredovala v tem primeru in šli smo ponoči na teren, ob polnoči, da smo se prepričali o dejanskem stanju na terenu... in potem smo zoper sina pri tem ukrepali... to je edini primer bolj takšne narave... drugače pa so bili predvsem problemi z Romi, ki so kradli po njivah in vrtovih zelenjavo«.

L: Kaj pa mogoče odvzemi otrok zaradi nasilja?

SD: »Spomnim se enega primera, vendar tisto je bilo zaradi pijanosti. Drugače tega ni toliko bilo. In menim, da je fizično nasilje predvsem posledica psihičnega in ekonomskega nasilja«.

P: So bili kakšni primeri... samo več pri odvzemu otroka, ko je bilo... ampak to je bilo predvsem zaradi pijanosti, ne pa zaradi nasilja samega«.

SD: »Velik problem pri nas so bili Romi. V Pušči se je zgradil prvi vrtec v romskem naselju... in otroke smo dobredno lovili, ker jih starši niso pustili v vrtec... to je bilo grozno...«.

P: »Ja samo Romi so drugače za otroke skrbeli... in oni bi ubijali za svoje otroke, če bi bilo potrebno«.

SD: »Zdaj pa je ogromno otrok, ki so v rejništvu in to so po mojem vse posledica nasilja v družini, ki ga je danes toliko. Tega prej ni bilo slišati«.

L: Pa mislite, da je na odnos družbe do nasilja po vašem mnenju vplivala takratna politična ureditev?

SD: »Takrat je bilo tovarštvo ena izmed najbolj poglobitnih vrednot in vse je bilo temu podrejeno«.

L: Kako ste vi dojemali družbeni odnos do nasilja v družini?

SD: »Družba temu če je bilo kje slišati za kakšen primer o nasilju, ni posvečala pozornosti in se o tem ni govorilo«.

L: Kateri so bili stereotipi v družbi o nasilju?

SD: »Takega nasilja kot je zdaj slišati takrat ni bilo ali vsaj ni bilo slišati zanj. Veljalo je, da se je nasilje dogajalo predvsem zaradi alkoholizma in se je poskušalo vplivati tako, da so alkoholičarje poskušali vključiti v zdravljenje«.

L: Ali so vplivali na socialne delavke?

SD: »Mislim, da so ti stereotipi vplivali na nas toliko, da smo se potem bolj osredotočali na alkoholizem kot problem oz. vzrok nasilja«.

L: Kaj pa razlike na »naše« in »vaše«? Ste zaznali to delitev pri svojem delu?

P: »Predvsem se je tukaj šlo zaradi položaja v službi... za direktorje in vodilne uslužbence... pri tistem imenovanju... jaz vem, da sem bil član komiteja in smo obravnavali to, vendar mi smo se vedno nekako postavili na stališče, ali je sposoben nekdo za nek položaj... zakaj ne bi bil potem sprejet«.

SD: »Ja samo vsi niso tako mislili in govorili... ha ha ha...«.

P: »Ja eni so bili nasproti temu ampak jaz vem, da smo vedno mi uspeli, ki smo zagovarjali sposobnosti in strokovnost posameznika... Ni pa tega bilo veliko, ker ljudje so bili takrat zaposleni, mladina je bila zaposlena ... in takrat ni bilo čutiti nobene krize tako kakor zdaj... Zdaj pa so brezposelni, nimajo denarja, tehnika je prišla naprej... Največji problem je brezposelnost«.

L: V katerem času ste vi delali na policiji?

P: »To je bilo od leta 1958 do cca. 1980. In v začetku mojega službovanja, ko sem bil na Goričkem, je bilo največ problemov z Romi. Romi so bili zelo nasilni in so me enkrat napadli z nožem. Najhujše je bilo dogajanje po gostilnah... to če nisi imel avtoritete nad njimi dovolj močne, je bilo hudo«.

L: Kako ste pa skupaj sodelovali policija in socialni delavci?

P: »Izredno dobro in veliko smo sodelovali. Socialna služba je zmeraj prosila nas, da smo šli z njimi na teren, še posebej ko so obiskovali romska naselja, ker Romi so bili zelo napadalni«.

L: Ali ste vsi, ki ste delali na socialnem področju imeli šolo za socialne delavce ali so bili tudi drugi?

SD: »Na začetku sem delala na CSD, kjer smo bile samo štiri socialne delavke takrat za celo Prekmurje, pozneje sem bila na občini, potem so bile pa tiste samoupravne interesne skupnosti. Na začetku sva bili le dve, ki sva imeli šolo za socialno delo, ostali niso imeli šole, bili so pa tudi sposobni za to delo. Spomnim se ene prijateljice, ki si je tako želela iti v to šolo, pa je nikakor niso hoteli sprejeti... potem smo pisali naši Gabiki Čačinovičevi... in prosili toliko za njo, da naj jo sprejmejo v šolo... in na koncu so jo potem res sprejeli«.

L: Je bilo več žensk ali moških v socialni službi?

SD: *»Nismo bile same ženske, razmerje je bilo približno pol pol, bili so tudi moški in pozneje je eden postal direktor doma za stare«.*

L: Ali se spomnite kakšnega ženskega gibanja in kako?

SD: *»Seveda, spomnim se žensk v okviru AFŽ, vendar po aktivnostih bolj malo, saj je bilo to takrat že ukinjeno«.*

P: *»Bilo je pa zelo veliko praznovanje 8. marca, kot dneva žena... Moški smo zmeraj pripravili ženskam praznovanje in podarjali nageljne... to je bilo tudi mednarodno priznано... izredno se je to praznovalo«.*

L: Kako ste videli razlike med spoloma takrat in kako je po vašem mnenju to vplivalo na nasilje?

SD: *»Razlike med spoloma so se vsekakor kazale na vseh področjih... vendar jaz osebno nisem pustila, da bi me kdorkoli obravnaval drugače oz. kot manjvredno, samo zato, ker sem ženska, ker jaz tega nisem dopustila...jaz sem se postavila zase...delala sem veliko in imela tudi vedno strokovne argumente na svoji strani...vem pa, da je to bilo prisotno to razlikovanje med spoloma in nekatere ženske so doživljale huda ponižanja. In takrat se je velikokrat zdelo, da je to samoumevno«.*

P: *»Ja zdelo se je, kot da so bili določeni poklici bolj primerni za ženske, drugi pa bolj za moške. V policiji na primer je bilo nekako logično, da je to moški poklic, ker so moški bolj močni, manj čustveni, bolj znajo z roko udariti po mizi. In, če je bilo slišati za kakšno nasilje, se je zmeraj smatralo, da ko je moški pijan, je grob z žensko doma«.*

L: Kakšno je bilo sodelovanje z drugimi ustanovami ?

SD: *»V takratnem obdobju ni bilo kakšnih NVO, veliko in zelo dobro pa smo sodelovali z Rdečim križem. Tu je šlo predvsem za pakete hrane in obleke. Zdaj v poznejših letih pa tudi s Karitas. Tukaj je tudi Hiša sadeži družbe, ki jo zelo dobro vodi Darko Kranjc... in upam si trditi, da sem sama pri tem projektu imela velike zasluge, da se je organizacija vzpostavila in zaživela. To je veliko vredno, da obstaja, saj se tukaj dogaja zelo veliko aktivnosti... Seveda smo takrat tudi sodelovali z zdravstvenimi ustanovami, na šolah so pa tako bile tudi socialne delavke, ki so ukrepale v posameznih primerih«.*

L: Na kakšne strokovne doktrine so se socialne delavke naslanjale ali so jim vodile delo?

SD: *»Bile so samo načelne smernice, zapisane na republiški ravni, konkretni postopki, ki bi jih lahko uporabljali pri delu pa ne. Tako smo prilagajali naše delo in pristope izključno po svoji presoji od primera do primera«.*

Priloga C: Nestandardiziran intervju z avtorico romana – Vesna Karlin (10. 2. 2017)

(zapis intervjuja ni lektoriran z namenom ohranjanja izvirnosti pogovora in izražanja)

L: Najbrž se sprašujete, kaj vas bom spraševala, ko pa ste že tako vse napisali v knjigi?

A: »Res je, skoraj vse sem napisala...ja.«

L: Ali lahko torej govorite o tej vaši izkušnji iz preteklosti?

A: »V bistvu sem včasih bila tako jezna, ker je namreč tako: tisti, ki je šel skozi eno tako stvar mora biti ves sesut, je poškodovana osebnost, ne more se pobrati itd. In to so ta neka družbena prepričanja, ki mi gredo strašno na živce. Ja, verjamem da so take opcije. Moja sestra je taka. Jaz ne in sploh mi ni težko govoriti o tem. Ker to mi gre na živce...če nekaj povem, razumi, da je to tudi res«.

L: Ja, se strinjam, družba rada etiketira in potem nastanejo stereotipi...

»Velikokrat si rečem, mogoče sem pa to rabila, da sem se izoblikovala v neko drugačno osebnost, da mi je čisto vseeno kaj reče prvi sosed, kaj reče kdorkoli, se ne oziram na to in v bistvu živim čist po svoje, vnašam neke nove vzorce v okolje in kar je najbolj zanimivo: vidim, da mi potem začnejo drugi slediti. So, verjetno večina res najverjetneje reagira tako, kot so ti stereotipi, ki so verjetno tudi na osnovi nekih vzorcev, so pa tudi izjeme. In da se priti ven iz tega. Je ogromno dela na sebi, ampak da se«.

L: V svoji nalogi raziskujem obravnavanje nasilja v družini v preteklosti. V katerem obdobju je trajalo nasilje, ki ga opisujete v knjigi?

A: »Rojena sem 1965, šli smo leta 1982. Še danes mi je mama hvaležna za to, da sem dala pobudo za odhod. Vsakič, ko se pogovarjava o tem, pravi, hvala bogu da si ti zbrala pogum«.

L: Verjetno se mati nikoli ne bi odločila za odhod?

A: »Ja verjetno se ona ne bi odločila za odhod... glede na to, da to ostaja v tej nalogi, bom povedala: moja mama ni močna osebnost... sem razmišljala, da če bi jaz bila poročena z enim takim tiranom, pa da vidim, kako mi otroka tepe...pa jaz mizo zagrabim in mu jo zlomim na hrbtu... jaz ga razsujem tam... pri njej je bil strah pred lastno bolečino večji oz. velik, da bi lahko sploh odreagirala. Sem gojila eno zamero v mlajših letih glede tega: češ kaj si dopustila...ker jaz ne bi nikoli...bi morala biti res zelo zelo sesuta. Ampak dejansko ona je šibka osebnost, lahko rečem no. Ne, da ni imela kam iti, ni si upala«.

L: Ker dejansko z ekonomskega vidika ni imela nobenih možnosti, ker ji je ves denar sproti pobral...

A: »Seveda ne, samo ko sem se jaz takrat tako odločila in smo tisto prvo noč preživele v tisti baraki, ko smo skoraj zmrznile, je ona kljub vsemu potem našla neko rešitev... se pravi, ko je tekla voda v grlo, je našla neko rešitev... Potem je vprašala eno sodelavko, če smo lahko pri njej in

potem se je našla ena starejša hiša, ki je bila vseljiva in je bila celo v lasti podjetja kjer je delala...«

L: ... potreben je bil samo korak?

A: »Tako«.

L: Ali ste že prej, preden je bil ta ključen trenutek, mislili na odhod?

A: »Ja, jaz sem že dvakrat prej poskušala oditi, prvič, ko sem hodila v prvi razred osnovne šole, drugič pa prvi letnik srednje šole. Takrat, ko sem bila v prvem razredu, me je hišnik šolski prišel iskat, v prvem letniku...ko sem bila stara 14 let, me je pa postalo strah, ker sem šla v gozd in je povsod okrog začelo šumeti, praskati in ropotati in me je pač postalo strah... in ta misel, ta ideja o odhodu je ves čas zorela...«

L: Torej ste vi bili ves čas upornica?

A: »Ja mislim, da sem to dobila po stari mami – po materini strani... ta je bila taka korenina... moja mama je bila Srbkinja«.

L: Obravnavo nasilja s strani policije ste opisovali v romanu... verjetno vam je mama te stvari pozneje pripovedovala, ker vi ste bili takrat še otrok?

A: »Ja, z mamo sva osvetlili tiste dogodke okrog obravnave in sem se poskušala poistovetiti z njo, pa tudi pozneje, kaj smo zvedeli... ljudje pač govorijo še danes...knjiga je zelo brana v tistem okolju še vedno...mislim, da so ljudje ves čas to vedeli, sva bili pa obe s sestro ravno zaradi tistih dogodkov precej hitreje zreli... zelo hitro sva se morali postaviti na svoje noge... se pravi, ta varovala so zelo hitro prišla na površje... bistveno bolj intenzivno kot opažam pri svojem sinu...oba moja sinova sta taka...da čakata...sploh nimata teh varoval v sebi, kot sem jih imela recimo jaz... tudi policija; jaz se policije spomnim od petega, šestega letanaprej...še zdaj se mi odvijejo določeni inserti...največ s travmami, ki so se takrat dogajali«.

L: Pišete, da je policija mamo pripeljala domov in ni se zgodilo nič?

A: »Ja potem je vsakokrat bilo tako...ene štirinajst dni je bilo v redu... dobessedno na rokah nas je nosil, bil je nežen... se pravi tista njegova druga plat je prišla na površje... zanimivo, kako je vedel kdaj se lahko kontrolira...to ni bolnik...on v okolju recimo ni bil nikoli agresiven...lahko je bil malo oster ko je kaj rekel ali kaj takega, da je koga kaj zabil v komunikaciji...drugače pa da bi on bil nasilen ali pokazal kanček nasilja v okolju, tega ni nikoli. Vedno se je imel pod kontrolo. In ne vem kje je tukaj bolezen. Razumete? To sem se vedno spraševala. Se pravi kaj je bolezen, kako bi ga lahko zdravili, če pa je točno znal kontrolirat vse ko je bil v zunanjem okolju?«

L: ...in pišete v knjigi: »bom šla na socialno in vse povedala«... ali ste res šli? Kako bi opisali svoje izkušnje s socialno službo, če jih imate?

A: »Ne nisem šla in nikoli pozneje nisem šla, tako da jaz osebno (vezano na knjigo) nimam nobene take izkušnje s socialno službo, takrat je mama prevzela vajeti v roke, tako da mi ni bilo treba iti. Lahko pa povem, da imam izkušnjo v zvezi s primerom mojega sedanjega moža, da je v njegovem primeru socialna pred štirinajstimi leti odpovedala na celi črti. Otroci so rekli, da nočejo

imeti stikov z njim in to je bilo to. In on praktično šest mesecev ni mogel priti do svojih otrok, ker so oni rekli da ne. In mislim, da ga te socialne službe še zmeraj lomijo».

L: V šoli je bila socialna delavka takrat v tistem obdobju?

A: »Ne spomnim se, najverjetneje je bila«.

L: Ali ni noben v šoli opazil, če ste prišli z modricami in vas vprašal kaj je bilo...ali ste vi že v naprej povedali svojo »prirejeno« zgodbo?

A: »Zelo je pazil kam je udaril. V obdobju šole on ni nikoli udaril tako, da bi bilo vidno, če pa že...enkrat se spomnim, ko sem priletela z glavo v zid, ampak takrat so bile počitnice. Mama je šla večkrat z modricami ven ja, ampak njo je prepričal, da je padla po stopnicah...«.

L: Kako ste vi dojemali takrat družbeni odnos do nasilja v družini?

A: »V bistvu, mi smo živeli v malem kraju in to je bilo v bistvu javna skrivnost, to je bila sramota povedat komurkoli, da mene oče tepe. Ker potem je z mano nekaj narobe...«

L: Ali ste komu povedali za nasilje v času njegovega trajanja, na primer prijateljici?

A: »Mene je bilo sram povedati komurkoli. Ne jaz, ne sestra. Nikoli. Še tudi po tistem ko smo šli, dosti časa ne. Ker kot sem rekla, to je bila sramota«.

L: Dejansko je v očeh drugih potem bila žrtev tista, ki je bila kriva za vse?

A: »Skorajda ja. V bistvu je okolje bolj postrani gledalo žrtev kot pa storilca. Sploh glede na to, da je pač oče naredil hudo napako takrat...oz. ne hudo napako, on se je branil na nek način oz. na vse možne načine pravzaprav, ker je vedel da je jasno, da če spregovorimo vse tri bo velika kriza za njega. In potem ni izbiral besed o nas! Vso krivdo je pripisal nam ženskam, ker da smo krive za vse. In to je bilo eno izmed njegovih najbolj grdih in nesramnih dejanj«.

L: Ali vi na podlagi takratnih odzivov okolja, pa tudi na podlagi očetovih ravnanj vidite povezavo nasilja s patriarhalno miselnostjo?

A: »On ni rasel gor v patriarhatu... njegov očim je bil dušica...in pozneje sta se ločila, ta očim se je zapil in dobredno je zbežal od njegove mame... On nama ni bil nič, pa naju je s sestro čakal v gostilni blizu šole, da nama je dajal čokolade... Jaz bi rekla, da je v njegovem (očetovem) okolju bil bolj matriarhat, on je dejansko bolj rasel v matriarhatu, kot v patriarhatu. Je bila mama tista ta glavna. Tako da ne glede na to kakšno okolje je bilo je on rasel pod mamino vzgojo«.

L: Ste morda vedeli še za kakšen drug primer nasilja takrat ali ste mislili, da se to dogaja samo pri vas?

A: »Ne, ker mi smo bili v bistvu na nek način dislocirani od okolja... se pravi jaz nisem imela nekega velikega števila prijateljev, sploh nobenega števila... bila je samo šola in verouk je bil, čeprav jaz ne maram tega...ampak bila je priložnost, da smo lahko vsaj za tisti čas odšli s sestro od doma. Ali pa k maši sva šli ob nedeljah s sestro. On ni šel nikoli. Drugače nisva hodili nikamor in zato tudi nisem vedela a se še kje dogaja kaj takega«.

L: O (ne)odzivih okolja ste že nekaj povedali ...

A: »Ja vsi so vedeli, kaj se dogaja... ena sosedka je bila učiteljica angleščine... v romanu omenjam eno drugo, to je bila ena starejša gospa, to je bila prva hiša naprej... ona je v bistvu dosti videla... ampak ni si upala povedati... kot sem rekla, vsi so vedeli pa noben ni nič naredil...ta mu je večkrat rekla, ampak on to ni nikoli vzel tako...rekel ji je naj se zase briga in konec... V isti hiši, ki je bila dvojček, je živela teta, in stene niso bile tako dobro zvočno izolirane, da se ne bi kaj slišalo... cca. 100 m naprej je pa živela naša učiteljica angleščine in ona je tudi vedela vse in nikoli ni nič rekla ...toliko o socialni službi v šoli... nihče se sploh ni vpletal v to, to je družinska stvar in to bodo že sami rešili...«

L: Z avtobiografijo ste se morali vračati v preteklost... reinterpretirati dogodke... kako je to vplivalo na vas?

A: »Takoj ko sem napisala knjigo, je mož rekel: zdaj si postala boljši človek. Nisem bila več tako zagrenjena, lažje govorim o tem...med tem ko sestra ne govori o tem, samo obsoja...in pravi z mano je danes tako zato, ker sem šla skozi tako otroštvo... Jaz sem o tem začela govoriti najbolj od takrat mislim, ko sem sama postala mama, od svojega 21. leta dalje, jaz sem o tem govorila, nisem imela problemov govoriti o tem. In več ko sem govorila, bolj ko se sem govorila, lažje mi je bilo, kot da bi se čistila...«

L: In potem ko ste vso zgodbo še zlili v knjigo?

A: »Ko pa sem napisala knjigo, se mi je zdelo kot da mi je odleglo in sem si rekla: zdaj sem pa naredila kar sem imela za narediti. In tudi dejansko ne nosim bremena. Menim, da bi se o takšnih izkušnjah nasilja moralo govoriti in največja napaka je, da se o tem ne govori«.

L: Pravite, da ste se potem dejansko razbremenili. V knjigi mi je zanimivo, da je tudi vaš oče imel potrebo, da napiše svojo zgodbo? Ker v knjigi objavljate njegovo pismo, ki jo bralec lahko razume kot spoved?

A: »Seveda mislim, da je oče imel željo oz. potrebo, da napiše svojo zgodbo... on je pisal tudi pesmi in vsake toliko časa je pisal dnevnik...ampak ni živel po teh načelih, ki jih je vnašal v poezijo... Je pisal, je izražal ta neka čustva, ki jih je imel do nas ampak v tistem hipu, v tistem njegovem idealnem svetu, ko pa je prišel v kontakt z nami, je pa videl, da ne spadamo v ta njegov koncept idealnosti, je prešel takoj v to svojo črno fazo. Jaz mislim, da je bil on dvojna osebnost. Dve plati. Črna in bela. Bela stran je obstajala pri njem, ko je idealiziral neke stvari iz preteklosti. Sivina mu je manjkala. Neznansko nas je imel rad in neznansko bi nas tepel, ko nismo bile take, kot je on želel in da bi nas imel take rad. Mislim, da smo vsi razpeti med ljubeznijo in sovraštvom in v nekem trenutku se odločamo na kateri strani smo. Po mojem ne čutimo konstantno skozi neke ljubezni pa ne skozi nekega sovraštva... Smo nekje vmes. On pa je bil ali na eni ali na drugi skrajnosti. In ko je pozneje vsake toliko časa poklical, je vedno začel z neko nežnostjo in če jaz nisem odgovarjala tako kot si je on zamislil... ali če je kaj razlagal, da je prebral in sem jaz rekla, da sem tudi prebrala, je takoj začel cinično prigovarjat, tako podcenjevalno oz. kot da sem jaz še

vedno otrok... in kot da dejansko ni dojel, da sem tudi jaz že odrasla in da sem jaz tudi neka celovita osebnost, kakšna koli, pa če mu ustrezam ali ne. In potem se nisva mogla več pogovarjat naprej, sem mu rekla, da me ne ceni».

L: V tistem pismu je zaznati nekakšno obžalovanje...spoved... ali vam je tudi sicer kadarkoli prej rekel oprosti, žal mi je?

A: »Ne. Nikoli. Zmeraj je vso krivdo valil na nas. Me smo bile temu krive, da je bil on takšen.

On ni nikoli sprejel krivde. Moja sestra pa je hotela, da bi on enkrat priznal krivdo in mu je pisala pisma, ga obtoževala... On pa nazaj in sta se kregala. Ne on ni nikoli sprejel krivde.

Na koncu, zadnjih štirinajst dni pred smrtjo, pa je bil, kot da bi ves njegov ego izstopil iz njega, to je bila ena sama milina. Zanimivo».

L: Se vam zdi, da ste potem ko ste napisali knjigo lažje stopili iz okvirov preteklosti?

A: »Nekateri se ne morejo otresti preteklosti in v njej vedno znova iščejo vzroke za svojo situacijo in na ta način opravičujejo svoje napake. Zato mi gre tudi zelo na živce, ko na primer ali socialne službe ali katere koli službe dejansko pomagajo iskati opravičilo zakaj je z nekom tako kot je, npr. »ja saj ga moraš tako vzeti«... Ne! Ni res! Pokaži mu pot...lahko se je pogovarjati ampak ne na način opravičevanja sedanjosti in govoriti »ja saj razumem, saj je težko«... Ne ni težko, potrebno je dobiti prave strokovnjake in to se da. Se pravi poiskati način, kako se tok negativnih misli lahko prekine. Na tem bi morale socialne službe delati. Ne pa ga božati, pa reči ja saj je res, saj si bogi... in ga poslat na Helex. V tem ni rešitve.

Jaz pravim, treba je govoriti o tem!!! Govoriti, govoriti in govoriti...če je treba povedati stokrat eno in isto zgodbo skozi katero si šel... in stotič, ko jo poveš, vidiš, da sploh ni več tak bav bav... Sploh ni več tako in sploh nima več take teže. Potrebno se je premakniti iz okvirov.

Tudi jaz sem imela krizo, sem imela eno obdobje pred petnajstimi leti, ko sem najverjetneje šla skozi eno orng fazo, ki je bila zelo problematična in po mojem sem bila na tem, da grem po kakšen apaurin ali kaj podobnega...takrat sem v enem mesecu zelo shujšala...imela sem tako travmo, da sem se tresla... ti prileti misel na to, strah te je, razmišljaš o tem in točno veš da si v vrtincu. Potem sem v nekem trenutku rekla, zdaj pa dovolj in jaz pravim, da sem se sama rešila tako: imeli smo tekalno stezo, vsako jutro sem vstala, šla na tekalno stezo za eno uro, da sem bila potem totalno izdelana in potem pod ledeni tuš. To je bila prva stvar, druga stvar je bila, da takoj ko mi je prišla negativna misel, sem začela pet. Sploh nisem dovolila več, da me obvladujejo te misli. In to sem delala skoraj mesec dni, dokler nisem spoznala, da se pravzaprav da obvladat te misli in da te dejansko samo misel dol vleče, ker ko se prepustiš toku tega razmišljanja, dejansko padeš. In točno veš da si na meji, ali bom padel in me bo odneslo ali pa ne. Ja sem skozi vse te faze šla in dejansko vem, kako je to in kako gre... potrebuješ ogromno samokontrole, da se ne predaš in sem rekla zdaj pa dovolj.

In ja, zelo dobro se mi zdi, da če ne morejo govoriti o svoji preteklosti, naj začnejo pisati. Pisati dnevnik, karkoli, samo da izlijejo iz sebe».

L: Lepo ste to povedali...Vaše izkušnje so zelo dragocene za tiste, ki so preživeli nasilje in tudi za strokovnjake. Ali čutite, da bi lahko bili v podporo osebam s podobnimi izkušnjami? Ali pritegnejo podobne zgodbe vašo pozornost?

A: *»Ja absolutno in sem že tudi hotela prijaviti ... tukaj ne daleč se je zvedelo, da se nekaj takega dogaja in sem hotela prijaviti... samo potem so se preselili...*

Torej po eni strani ja, po drugi pa ne, ker imam takšne izkušnje, da sem ugotovila, da je na tiste, ki sami niso na to pripravljeni težko vplivat ali jim pomagat. Mislim namreč, da bi najprej pri sebi morali doseči limit, da bi lahko kaj spremenili...ker prej se ne da spremeniti ali vplivati nič. Počakati da pade in takrat pomagati. Največkrat so te žrtve nasilja naivne. Ker ti nasilneži, ne bolniki, ti ki vedo kaj počnejo, oni najprej tepejo, potem pa pridejo v fazo »obžalovanja« in obljubljajo, da ne bodo več, da zdaj se bo pa vse spremenilo...in žrtve običajno temu verjamejo in vsakič upajo, da se bo res spremenilo.«

L: Bi lahko rekli, da ste se na podlagi vaših izkušenj nasilja naučili bolj postaviti zase, ste mogoče postali bolj samozavestni? Še posebej potem ko ste izpovedali svojo zgodbo?

A: *»Ja sigurno. Jaz se nisem predala in absolutno mislim, da postane človek drugačen na podlagi izkušenj nasilja. Seveda po tem, ko se postavi na noge. In brez antidepresivov. Jaz pravim, ti antidepresivi so prekletstvo. Raje namesto antidepresiva iti v hrib, se fizično izmučiti z gibanjem... Ampak veliki večini je lažje vzeti tableto, ker pri tem ni treba nič narediti, je kot najlažji izhod«.*